

ÉVFORDULÓINK
A MŰSZAKI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN
1995

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGI KAMARÁJA

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS

TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

1995

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGI KAMARÁJA

Budapest

Ez a kiadvány
az MTESZ Központi Titkársága támogatásával,
az MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága
közreműködésével készült. A Bizottság elnöke:
Dr. h. c. DR. TERPLÁN ZÉNÓ

A kiadvány szerkesztőbizottsága

CSÍKY GÁBOR

ENDREI WALTER

GAZDA ISTVÁN

KISS CSONGOR

a szerkesztőbizottság titkára

NAGY FERENC

PÉNZES ISTVÁN

Általános lektor

VÉGH FERENC

A címlapon:

Szent-Györgyi Albert
Nobel-aranyérmének elő- és hátlapja
(Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár)

A hátlapon:

Neumann János
a vezetésével kifejlesztett komputer előtt
(posztumusz művének borítóján)

© MTESZ, 1994

Felelős kiadó:

FEJES JÁNOS, az MTESZ Szakértői és Koordinációs Iroda vezetője

Szedés, szövegszerkesztés:

Károlyi Stúdió

Nyomda:

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Nyomdaüzeme
Budapest, I., Krisztina krt. 57.

ISSN 0231-1992

Bevezetés	5
KRÓNIKA	9
NAPTÁR	19
TANULMÁNYOK	
750 éves a selmeci bányajog <i>Faller Jenő</i>	53
A hatszáz éve alapított óbudai univerzitás <i>Szögi László</i>	56
225 éve alapították a selmecebányai akadémiát <i>Farkas István – Gyimesi István</i>	60
225 éves a diósgyőri vaskohászat I. Az alapítástól a Kiegyezésig <i>Bata Gergely</i>	61
II. A Kiegyezéstől napjainkig <i>Mikus Károlyné</i>	64
125 éve alapították a Budapesti Műszaki Egyetemen a Kémia Technológia Tanszéket <i>Móra László</i>	66
125 éves a Magyar Meteorológiai Szolgálat <i>Zách Alfréd</i>	69
125 éves a Magyar Természettudományi Múzeum <i>Matskási István</i>	74
100 éves a Magyar Kémiai Folyóirat <i>Móra László</i>	76
100 esztendő s nemzeti hajózási részvénytársaságunk <i>Mészáros Balázs</i>	80
Az Eötvös Kollégium centenáriuma <i>Bakos István</i>	85
A Nobel-testamentum centenáriuma és a Nobel-díjak üzenete <i>Nagy Ferenc</i>	87
A 75 éves Tóth Ágoston Honvéd Térképészeti Intézet <i>Raum Frigyes</i>	94
50 évvel ezelőtt alakult meg a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete <i>Németh József</i>	99

Magyary Zoltán és a magyar modernizáció <i>Nagy Ferenc</i>	101
Az új ipari forradalom és magyar úttörői <i>Nagy Ferenc</i>	103
ÉLETRAJZOK	
Bacsák György <i>Kaszap András</i>	109
Berzenczey László <i>Csíky Gábor</i>	111
Breuer Albert <i>Kazár Gyula</i>	114
Frölich Dávid <i>M. Zemplén Jolán – Gazda István</i>	116
Goldberger Leo <i>Endrei Walter</i>	119
Jedlik Ányos István <i>Király Árpád</i>	121
Pávai Vajna Elek <i>Csíky Gábor</i>	124
Teleki Sámuel <i>ifj. Bartha Lajos</i>	126
Rövidítésjegyzék	127
Temetői tájékoztató	128
Névmutató	129

KÖSZÖNTJÜK AZ OLVASÓT!

Ön az 1983–tól évenként megjelenő „Évfordulóink a műszaki és természettudományokban” című kiadvány tizenharmadik kötetét tartja a kezében. Kiadványunk célja kezdettől fogva az, hogy felhívja a figyelmet a hazai műszaki és természettudományok fontosabb eredményeire, eseményeire, ezek művelődéstörténeti szerepére, hiszen mindez szerves részét képezi kulturális és történelmi hagyományainknak. Múltunk megismerése, értékeink megőrzése: jövőnk alapja.

Kiadványunkban a magyar, illetve magyarországi vonatkozású jelentősebb műszaki vagy természettudományi, valamint tudomány- és művelődéstörténeti eredményekre, eseményekre (találmányok, felfedezések; intézmények, gyárak, iskolák, múzeumok stb. alapítása; szaklapok indítása, szakmai egyesületek létrehozása stb.), és az e szakterületeken működő jelentősebb személyekre emlékezünk. Olyan eseményekre és személyekre, amelyeknek, illetve akiknek, a később vázolt időrend szerint, évfordulójuk van. Magyar, illetve nálunk tevékenykedő személyeket, hazai és magyar vonatkozású külföldi eseményeket szerepeltetünk.

Arra törekszünk, hogy a létesítményeket általában a befejezés (átadás, üzembe helyezés), a szabadalmakat a benyújtás dátumánál említsük. Ettől néha – a források hiánya vagy egyéb okok miatt – eltérünk. Az időrendet tekintve: huszonöt év az időben hozzánk legközelebbi, figyelembe vett időpont (jelen kötetben 1970), és ezt követően az időben visszafelé haladva huszonöt éves lépcsőzéssel vizsgáltuk az évfordulókat.

Kiadványunk közös munka eredménye: az alapadatokat az MTESZ tagegyesületei, múzeumok, felsőoktatási és tudományos intézetek, valamint felkért szakemberek szolgáltatták.

A kiadvány felépítése: a *Bevezetés*-t követő *Krónika* részben azokat az eseményeket soroljuk fel (időrendben a legrégebbi dátumtól kezdődően), amelyekről csak évnvi pontossággal van információnk. Az ezt követő *Naptár*-ban havi bontásban, napokra tagoltan következnek az események, az egyes napokhoz tartozóan szintén időrendben. A hónapok elején közöljük a csak hónapnyi pontossággal ismert eseményeket. A dátum mellett az esemény rövid leírása, illetve a személy életrajzának néhány fontosabb adata található. Az ismertetés után rendszerint utalás történik – általában rövidített jelöléssel – a felhasznált irodalomra.

Személyek évfordulója esetén megadjuk születésük és halálzásuk helyét, évét, hónapját és napját (ha erről van pontos információnk). A születés adatát * jellel, a halálzását † jellel tüntetjük fel. Ha az évforduló a születésre vonatkozik, a név után a születés helyét közöljük, a leírás végén pedig a halálzás adatokat; a halálzás évfordulónál értelemszerűen fordítva. A Magyar Tudományos Akadémia múltbéli levelezős és rendes tagjait az egyszerűség kedvéért esetenként akadémikusként említjük. Ha rövidítünk, akkor csak általánosan elfogadott egyértelmű rövidítéseket alkalmazunk.

A kötetben történő időrendi keresést megkönnyíti a – Bogdán István javaslatára bevezetett – következő megoldás: a *Naptár*-ban található összes évfordulás dátumot a *Krónika*-ban is szerepeltetjük a továbbiak szerint. A *Krónika* részénél, minden egyes

évszámhoz tartozó legutolsó szócikk után „Ld. még Naptár: ...” hivatkozással felsoroljuk azokat a dátumokat, melyeknél az adott évszámhoz fűződő információ található. Ha a *Króniká*-ban valamelyik olyan évszámhoz nem tartozik adat, amelyik egyébként a *Naptár*-ban szerepel, akkor a *Króniká*-ba is beírjuk ezt az évszámot „Ld. Naptár: ...” kiegészítéssel. Így annak a megállapításához, hogy a teljes naptári részben milyen dátumhoz tartozó évforduló (és hol) található, elég a *Króniká*-t végiglapoznunk.

A kötet további részében néhány fontosabb eseményről, illetve jelentős alkotóról rövid cikkben, tanulmányban is megemlékezünk; a *Krónika* és a *Naptár* adott helyén „Cikkünk az ... oldalon” közléssel utalunk erre. A cikkek között először *Tanulmányok* címen az eseményekhez kapcsolódó, illetve áttekintő jellegű írások szerepelnek időrend szerint, majd *Életrajzok* címen a személyekről szólók következnek abc-rendben. Az egyes tanulmányok a további tájékozódás megkönnyítése érdekében néhány tételes irodalomjegyzékkel fejeződnek be.

A cikkek után *Rövidítésjegyzék*-et, majd *Temetői tájékoztató*-t közlünk. Utóbbi a kötetben szereplő évfordulós személyek sírhelyének adatait tartalmazza. Az összeállítás nem teljes körű: csak néhány fővárosi temetőre vonatkozóan tartalmaz pontos adatokat. A kiadványt záró *Névmutató* a kötetben szereplő évfordulós személyek nevét tartalmazza abc-rendben, a megfelelő oldalszámok feltüntetésével.

Az *Évfordulóink...* sorozata szervesen kapcsolódik egy vele párhuzamosan futó évtizedes vállalkozáshoz. Ennek keretében 1992-ben jelent meg *Magyarok a természet-tudomány és a technika történetében* címmel a MTESZ, a BME, az MTA, az MMÉV és az MVSZ közös védnökségével, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár kiadásában az *Évfordulóink...* korábbi köteteinek eredményeit is magába foglaló lexikon, amely több mint félezer tudós, mérnök, orvos életrajzát tartalmazza, közel 200 szerző munkájaként. A jelen kötetünkben szereplő évfordulós személyek közül számos jeles alkotónk részletes életrajza e lexikonban megtalálható, kiadványunk egyes szócikkeinél *Magyarok 1992* címen talál erre utalást a tisztelt Olvasó.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kötet összeállításakor a következő szervezetek, intézmények és magánszemélyek dokumentumait, szakmai segítségét hasznosítottuk:

Bőr-, Cipő- és Bőrfeldolgozóipari Tudományos Egyesület, Építőipari Tudományos Egyesület, Gépipari Tudományos Egyesület, Közlekedési Múzeum, Központi Bányászati Múzeum (Sopron), Magyar Asztronautikai Társaság, Magyar Csillagászati Egyesület csillagásztörténeti csoportja, Magyar Elektrotechnikai Egyesület, Magyar Elektrotechnikai Múzeum, Magyar Élelmezési Tudományos Egyesület, Magyar Földmérési, Térképészeti és Távérzékelési Társaság, Magyar Geofizikusok Egyesülete, Magyar Hidrológiai Társaság, Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (Esztergom), Magyar Meteorológiai Társaság, Magyar Olajipari Múzeum (Zalaegerszeg), Magyar Természettudományi Múzeum, Magyar Vegyészeti Múzeum (Várpalota), Magyarhoni Földtani Társulat, Optikai, Akusztikai és Filmtechnikai Tudományos Egyesület, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület, továbbá Bartha Lajos, Bogdán István, Csath Béla, Eckert Gabriella, Ember Gábor, Fejér László, Hajós György,

Hála József, Hrenkó Pál, Jelinek István, Jeszenszky Sándor, Katona András, Király Árpád, Kovács István, Marczell Ferenc, Matskási István, Németh Csaba, Ottovay László, Pap Gábor, Perédi József, Próder István, Raum Frigyes, S. Nagy Anikó, Salánki István, Steer János, Suba Gábor, Susánszky László, Tarnóczy Tamás, Tóth Béla, Zsigmond János.

Megköszönjük az említett és mindazon további meg nem nevezett személyek és intézmények közreműködését, akik, illetve amelyek lelkiismeretes munkájukkal hozzájárultak a kötet elkészítéséhez.

Kérjük a tisztelt Olvasókat, hogy a jelen kiadvánnyal kapcsolatos észrevételeiket és az 1996. évi összeállításra vonatkozó javaslataikat a következő címre szíveskedjenek küldeni: MTESZ Szakértői Koordinációs Iroda, Győre Katalin, 1027 Bp., Fő u. 68.

A Kiadó

Mikola Sándor
1871–1945
(Ld. Naptár: okt. 1.)

Ortway Rudolf
1885–1945
(Ld. Naptár: jan. 2.)

Magyary Zoltán
1888–1945
(Ld. Naptár: márc. 24.)

Hevesi Gyula
1890–1970
(Ld. Naptár: febr. 25.)

1245. IV. Béla király kiadja bányászatunk legrégebb írásos emlékét, a „selmeci bányajog” néven nyilvántartott okiratot. (Eredeti példánya 1442-ben egy tűzvész során elpusztult, ma 16. századi átiratát ismerjük.) A jogkönyv tanúsítja bányászatunk 13. századbeli fejlettségét. Cikkünk az 53. oldalon.

1270. Egy ebben az évben kelt okmány intézkedése szerint a fürdők adómentesek. – Schwarz I.: A fürdők történetéhez... Századok, 1891. p.286.

II. Ottokár cseh király V. István magyar királyt a befagyott Fertőn át elindított sereggel akarta megtámadni, a tő azonban elnyelte a katonákat. – Hidr. Táj. 1975. p.45.

1395. Az óbudai egyetem megnyitása. A négy fakultással rendelkező egyetemről – amelynek első kancellárja Órévi Lukács, az óbudai káptalan prépostja volt – igen kevés adatunk maradt fenn. Talán Mokrai Benedek (aki 1390 körül a bécsi egyetemen tartott csillagászati előadásokat) itt is tanított. Lehetséges, hogy az egyetem tanárai (vagy diákjai) részt vettek 1403-ban a Zsigmond király elleni lázadásban, ezért az uralkodó megtorlását vonták magukra. Tény, hogy 1410-ben újból megerősítették az egyetem kiváltságait (ami arra utal, hogy ezeket valamiért megvonták). 1414-ben már mind a négy kar képviseltette magát a konstanzi zsinaton. Ez egyébként az óbudai egyetem utolsó megnyilvánulása. A Hunyadiak korában már nem működött. – Cikkünk az 56. oldalon.

Adatok maradtak fenn arról, hogy Zsigmond király ebben az esztendőben Buda és Pest között hajóhidat létesített. Az építményt a viharok gyakran megrongálták, Zsigmond ezért kőhidat szándékozott építtetni. – MTE SZ 1991. p.8.

1470. ***Brodarics István** (Szerémség), a kánonjog doktora, II. Lajos király kancellárja, humanista történétíró. A mohácsi csatavesztésről szemtanúként közölt leírást

(De conflictu Hungarorum cum Turcis... Krakkó, 1527). Ebben a jobb megértés érdekében – és a külföldi olvasók tájékoztatására – részletes földrajzi leírást közöl Magyarországról. A mű több alkalommal megjelent magyar fordításban is, az újabb kiadások előszavai vázolják B. I. életrajzát. (†Vác, 1539. nov. 17.) – MTE SZ 1989. p.35.

***Ziegler, Jacob** (Landau), bajor származású humanista matematikus, geográfus és csillagász, műszertervező, teológus. Már fiatalon több német egyetemi városban megfordult; nagy hatással volt rá Conrad Celtis, akit Bécsben keresett fel. Innen Morvaföldre ment, majd Szalkai László, akkor még váci püspök (utóbb esztergomi érsek) pártfogoltjaként 1514-ben Magyarországra jött. Saját leírása szerint részt vett Lázár deákkal együtt Magyarországon első „modern” – az akkori körülmények közt kitűnőnek mondható – térképének elkészítésében. Valószínűleg Johannes Regiomontanus művei nyomán egy új típusú, meteoroscopium-nak elnevezett csillagászati műszert készített, melyet budai ötvösmesterek építettek meg. Sűrűn levelezett Hippoly d'Este egri püspök csillagászával, Colio Calcagninivel, e levelekből érdekes képet kapunk a kor csillagászatáról és a hazai kultúráról. (†Passau, 1549. aug.) – Csillagászat-tört. I. II. III.; Schottenloher, K.: J. Z. aus Landau an der Isar. Münster i. W., 1910.

***Waldseemüller, Martin** (Radolfzell Baden), térképész. 1501-ben járt Budán, és ezután kezdett hozzá „Landtafel des Ungarlands” című térképének szerkesztéséhez; ez 1513-ban jelent meg. (†1518) – Raum, p.153.

1495. ***Vavassore Andrea Giovanni**, velencei festő, fametsző. 1520 körüli Közép-Európa térképén 60 magyarországi települést jelöl. Lázár deák térképének másolatát 1553-ban készítette, az 1535–38-ból származó „Ungaria” térképet is feltehetően ő szerkesztette. (†1572) – Raum, p.153.; Cartographica Hungarica 1. sz.

Az első írásos adat, hogy Egerben melegvizes fürdő működött. Bakócz Tamás egri püspök számadáskönyvében ez áll: „a melegvíz épületére és tetőzetére s a többi...” összesen 8 forintot fizettek ki. Ez valószínűsíti, hogy a fürdőházat a hőforrásra ráépítették. – Hevesi Szemle, 1988. 4. sz. p.43.

Ld. még Naptár: ápr.16.

1520. Fries, Lorenz (1490–1532) Pannonia és Dacia térképei ekkor jelentek meg Ptolemaiosában. – Raum, p.147.

1570. Vácott „László pap házából” – mely középkori eredetű épület volt – fürdőt alakítottak ki. – Gerő Gy.: Az oszmán török... p.83.

Megjelent Abraham Ortelius, (1527–1598) első atlasza, a „Theatrum Orbis Terrarum”, melyben Magyarország és Erdély térképe is helyet kapott. – Raum, p.150.; Cartographica Hungarica 1. sz.

tWeber, Thomas Baselban dolgozó térképmetező. 1560 körül az Alpok, Dalmácia és Magyarország térképeket metszette fába. (*?) – Raum, p.153.

Ld. még Naptár: máj.22., okt.4.

1595. *Frölich Dávid (Késmárk) késmárki tanár, matematikus, csillagász és természetkutató. Munkássága csaknem kizárólag a földrajz, csillagászat és kisebb arányban a történelem tárgyával foglalkozik. 1622 és 1642 között rendszeresen szerkeszt naptárakat. Ezek egyik talán legérdekesebb kötete az 1640. évi, amelyben a naptárkészítő határozottan Kopernikusz tudományos rendszere mellett foglalt állást. 1639-ben kiadott „Medulla geographiae practicae peregrinestium...” (A gyakorlati földrajz lényege utazók használatára...) című munkája a földrajzi fogalmak átfogó leírása után a gyakorlati ismeretek összefoglalását is tartalmazza. (tLőcse, 1648. ápr. 24.) Cikkünk a 116. oldalon.

*Szepsi Csombor Márton (Szepsi), világhíró, író, ref. prédikátor, tanító. Iskoláit Késmárkon végezte, majd két évig Nagybányán tanult. 1613-tól Telkibányán tanf.

tott. 1616–19 között beutazta szinte egész Európát, közben Danzigban, Strassburgban, Londonban egyetemi előadásokat hallgatott. 1619 végén hazatért; előbb Kassán volt iskolaigazgató, majd Varannón lelkész. Járvány áldozatul esett. *Europica varietas* (Kassa, 1620.) című útikönyve egyike az első magyar nyelvű útleírásoknak. Művében állást foglalt a nemzeti szabadság ügye és a polgárosodás, a haladás ügye mellett († Varannó, 1623 körül) – MÉL II. p.762.

Megjelenik Baranyai Decsi János (1560–1601) ref. teológus, iskolarektor, történetíró filozófiai disszertációja, a „Synopsis philosophiae...” (Wittenberg), amely voltaképpen az akkoriban filozófiának nevezett ismeretek rendszerezése. „A filozófia rövid foglalata” arisztotelészi alapokon épül fel, de szerzője önálló gondolkodásról és kifejezőkészségről tesz tanúságot. A filozófia keretében említi a matematikát és geológiát, az optikát, a földmérést és a csillagászatot, valamint a napóratant is. – Fizikátört. I.; Kulcsár P.: Előszó B.D.J. „Magyar História”-jához. Bp., 1982.

Egyes feltevések szerint ekkor jelent meg Verancsics Faustus csanádi püspök „Machinae Novae” c. művének „A” változata. A mű ismert, fennmaradt variánsa 1616-ban készült Velencében. – MTESZ 1991. p.10, 114.; Magyarok 1992.

Kölnben megjelent Broniovius Erdély térképe, melyet Zsámboky alapján szerkesztett. – Raum, p.145.

Megjelent Fundanus, Nicander Philippus Rómában élő németalföldi rézmetsző „Novae et exactissima totius Hungariae” c. térképe három lapon. – Raum, p.147.

Számos folyó megáradt. A Duna áradását Fejér megyében jegyezték fel. – Réthly A.: Időjárás események... II. p.570.

1620. Kassán megjelenik Szepsi Csombor Márton *Europica Varietas* című műve.

A Vas megyei Felsőőr mellett ünnepélyesen megnyitják Tarcsafürdőt. – Borovszky: Vas vármegye. p.408–409.

1645. Bártfán megjelenik Weber János Amuletum, az az: Rövid és szükséges oktatás a Dög-halálról című munkája. Az 1644–46-ig Magyarországon és Erdélyben pusztító nagy pestisjárvány készítette Webert munkája megírására.

Nyugat-Magyarországon erős szárazság volt. A Moson-megyeiek (Fertőtől keletre) csónakon keltek át a tavon ivóvízért. – Réthly A.: Időjárás események... I. p.175.

1670. Giovanni Guiseppe Spalla Muraközről készített térképe az Országos Széchényi Könyvtár egyik legrégebbi kéziratoss térképe. – Hidr. Táj. 1974. p.15.

Ld. még Naptár: nov. 15.

1695. †Lisznyay Kovács Pál (Debrecen) tanár, krónikaíró. Sárospatakon, Groningenben és Leidenben tanult. Debrecenben földrajzot és történelmet oktatott. 1680–90 körül a Debreceni Kollégiumban előadásai során bevezette az állandó térképhasználatot, ezzel segítve a magyarországi térképszerkesztést. Az 1692-ben megjelent „Magyarok Cronicaja” című művében van az első, Debrecenben nyomtatott térkép. (*Lisznyó, 1630. jan. 4.) – Raum, p.78.; MÉL II.

Franeckerben kiadják Király István Dissertatio philosophica de studii mathematici utilitate... [Filozófiai disszertáció a matematika tanulmányozásának hasznosságáról] című művét.

Budán felállították a Kamarai Adminisztráció Telekkönyvi Hivatalát. Hozzá tartozott a nyilvántartáson kívül a műszaki felmérések ügye is. A török hódoltság után megkezdődtek a Budai Szőlőhegyen, a Várban, a Vízivárosban és Pesten a felmérési munkálatok. – Tanulmányok Budapest múltjából. XI. p.79.

Ld. még Naptár: febr.18., ápr.13., okt.30., nov.9.

1720. †Kray Pál mérnökkari főhadnagy. 1715-ben megrajzolta Szepes megye térképét, az első magyarországi megyetérképet. Ez a táj vízrajzának első ábrázolása. (?) – Fodor F.: Magyar vízimérnököknek... p.74.

*Bowen, Emmanuel angol kartográfus, londoni rézmetsző. 1752-ben adta ki „New and Accurate Map of the Kingdom of Hungary and Principality of Transilvania” c. térképét. (†1767) – Raum, p.145.

Ld. még Naptár: máj.15., aug.31.

1745. *Magyar István (Zala megye), földmérő és térképész. Földmérési ismereteit kezdetben gyakorlati úton szerezte (Fejér majd Győr megyében uradalmakat mért fel). 1773-ban beiratkozott a nagyszombati egyetemre, „Geometra publicus” oklevele 1776-ban kelt Dugonics András aláírásával. Győr, Moson megyékben készített számos térképét a győri megyei levéltárban őrzik. Atlaszát 1790-ben készítette. (†Győr, 1801. febr. 4.) – Raum, p.80.; MÉL II.

Befejeződött az 1743-ban megkezdett pesti védgátak építése (mai Rákóczi út – Király utca – Nyugati pu. – Duna). – Tanulmányok Budapest múltjából. XIV. p.254.

Ld. még Naptár: jan.4., márc., jún.2., szept.14.

1770. *Lübeck János Károly (Bazin) orvos, mezőgazdasági szakíró. 1804-ben a Patriotisches Wochenblatt für Ungarn, 1805–1807 között az Ungarische Miscellen című folyóiratokat szerkesztette. Ezekben sok mezőgazdasági szakkikket írt, részletesen ismertetve a hazai keréskert helyzetét. 1812-ben kiadta az Allgemeines Ökonomisches Lexikon című művet. (†Ipolyság, 1814. nov. 14.) – MTE SZ 1989. p.35.; MÉL II.

Megjelenik Sajnovics János (1733–1785) „Demonstratio, Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse” (Bizonyítás, a magyar és a lapp nyelv hasonlósága) című műve, előbb Koppenhágában majd Nagyszombatban. E művében a Hell Miksával együtt megtett észak-norvégiai utazás és filológiai tanulmányai alapján kidolgozza az összehasonlító nyelv kutatás alapelveit, majd ezek alapján bizonyítja a magyar nyelv rokonságát a lapp (finn-ugor) nyelvvel. – MTE SZ 1983. p.41.; Sajnovics emlékkönyv, 1983.; Magyarok 1992.

Kempelen Farkas Budán korszerűsített egy állítólag a török időben épített „Duna vízművet”, mely a mai Fő utca – Jégverem utca sarkán volt. Az ember által hajtott vízemelőt lóhajtására alakította át. Ugyancsak ő tervezte és építette a schönbrunni kert szökőkútjait. – MVM dok. gyűjt.

Stowasser János „Stowasser hangszergyár” néven megalapította az első magyar hangszerkészítő üzemet. A Lánchíd utca 5. sz. alatt kisipari keretek között működött. Az 1930-as évektől gépeket is használt, az Operaház és a katonaság szállítója volt. 1945-ben elpusztult. – Bp. Lex. II. p.410.

Fazola Henrik irányításával megalakult a diósgyőri vasgyár.
Cikkünk a 61. oldalon.

Tatán a várat megkerülő úton (az egykori marhahajtó úton, a mai 80-as számú úton) Fellner Jakab megépítette a Szt. János hidat, melynek nyílása 5,8 m, szélessége 11,4 m, közepén a névadó szobrával, ez 1945-ben összetört. A híd műemlék. – Gál I.: Régi magyar hidak. p.148.

A hajósok céhe a török hódoltság után pest-budai céhuniót alkotott, mely ebben az évben kapott privilégiumot. A pesti hajósok 1830-ban kiváltak és új privilégiumot kaptak. A gőzhajózás megindulásával fokozatosan elvesztették jelentőségüket, 1873-ban megszűntek. – Bp. Lex. p.417.

Ld. még Naptár: márc.16., ápr.3.,7.,23., jún.29., nov.5.

1795. *Kasselik Ferenc (Pest) építész. Az általa épített számos (több mint 400 ismert) empire stílusú bérház a terület legjobb kihasználásának szempontjai szerint készült. Legjelentősebb alkotásai közé tartoztak pl. a balassagyarmati megyeház, a régi Nemzeti Zenede, a pesti Városháza és a Gellért-hegyi Citadella. (†Bp., 1884. dec. 9.) – MTE SZ 1984. p.44.; Bp. Lex. I. p.649.

*Láng Adolf Ferenc (Nyitra) botanikus, gyógyszerész, akadémikus. Utazásai során 60 ezer lapból álló herbáriumot gyűjtött össze. Támogatta a hazai nö-

vénytani kutatást, több új magyarországi növényfajt írt le, és tanulmányozta az emberi bőr növényi parazitáit. Zoológiával is foglalkozott; gazdag csiga-, kagyló- és ásványgyűjteménye volt. Az első magyar nyelvű gyógyszerészeti szaklap, a Gyógyszerészeti Hírlap megalapítója. (†Nyitra, 1863. nov. 23.) – MTE SZ 1988. p.38.

Rendelet írja elő a vasárnapi iskolák megszervezését és kötelezi a városokat, hogy gondoskodjanak az írni-olvasni nem tudó inasok oktatásáról. – Mészáros I.: Magyar iskolatörténeti kronológia. Bp., 1992.

Székesfehérvárott, mivel a belváros kútja nem adott jó vizet, Tumler Henrik veszprémi mérnök a Királykút vizét fenyőcsövekben – a mocsarakon át – a Nádor utca alatt, a vár közepére vezette. A vezeték többszöri javítással 1834-ig volt használatban. Ezután a belváros vízellátását artézi kutak látták el. – Fejér megyei Tört. Évkönyv, 1988. p.406.

A Zagyva-Tarna közének egyik legnagyobb vízrendezési munkája a Tarna folyó szabályozása Jákóhalma felett, ahol új csatorna is épült. – Nemes G.: A Zagyva és a Tarna... p.159.

Festetics György gróf az akkor még ingovánnyal körülvett Hévízi tóhoz járható utat töltetett. A lefolyás partján feltöltött területen „köpölyözőházat”, lacikonyhát, táncolóházat, angolkertet létesített és a vízre két, tutajokra épített fürdőházat állíttatott. A fürdőben a köpölyözéshez érő „chirurgus” felcser működött. – Zákonyi F.: A Dunántúl gyógyfürdői. p.149.

Ld. még Naptár: jan.7., febr.4.,20.,24., márc., márc.25., ápr.5.,15., máj.20., jún.4., szept.26., okt.12., nov.26., dec.14.,25.,

1820. †Kosztka János Tivadar (?) mérnök, a Temes vízvidékének egyik szabályozója. (*Lugos, 1740 körül) – MÉL I.

*Dobák János (Sajókaza) mérnök, 1848-tól a Tisza szabályozásával kapcsolatban felállított Nádorbírótság mérnöke. (†?) – Fodor F.: A magyar vízmérnököknek... p.36.

*Pávai Vajna Elek (Nagyenyed) geológus, a hazai paleontológia alapjainak egyik megteremtője. (tBp., 1874. máj. 13.)

Cikkünk a 124. oldalon.

Marosvásárhely főterére Bodor Péter (1788–1849) székely ezermester zenélő kutató állított fel. A kutató 1911-ben lebontották, hű mását a budapesti Margit-szigeten építették fel 1936-ban. – Magyar Vízgazdálkodás, 1979. 11–12. sz. p.44.

Máramaroszigetnél, a Kabola Polyána-savanyúvíz mellett vendégfogadó, fürdő és más „megkívántató alkalmasságok” épültek. – Tudományos Gyűjtemény, 1823. I. p.47.

Huszár Mátyás (1784–1843), a Körös-völgy felmérésének irányítója, munkatársai részére részletes szintezési utasítást készített, mely a magyar geodézia történetének egyik legértékesebb emléke. – Bendefy L.: Szintezési munkálatok... p.103–127.

Ld. még Naptár: jan.20.,28., febr.24., jún.9.,26., júl.16., aug.1., szept.3., okt.20., dec.13.,27.

1845. *L'Auné Ede József (Pelc, Morvaország) földmérő mérnök. Az általa szerkesztett és róla elnevezett „L'Aunne-féle” szögfelrakó és tahimetráló műszereket a Süss gyárban gyártották. 1902-től az MMÉE geodéziai osztályának vezetőségi tagja volt. – Raum, p.75.

*Pártos Gyula (Apatin) építész. A pesti József Ipartanodában tanult, majd tanulmányait a berlini Bau-Akademie-n folytatta. Önálló tervei: a félegyházi rk. templom, a kecskeméti ref. templom bazárja és a zombori színház. Részt vett Lechner Ödön több épületének tervezési munkáiban, pl. a bp-i Váci utcai Thonet-ház, a szegedi és a kecskeméti Városháza, az Iparművészeti Múzeum stb. megvalósításában. (tBp., 1916. dec. 22.) – MTESZ 1991. p.88–89.; MÉL II.

Pesten megnyílt az Országos Iparegyesület mesterinasiskolája. – Bp. Lex. II. p.422.

A Maros árva gátszakadást okozott és az addig árvízmentes Földeák helység

rombadőlt. – Reizner: Makó város története. p.94.

Nagy árvíz pusztított Jászberény környékén. – Nemes G.: A Zagyva és Tarna... p.105.

Megalakulnak az első ármentesítő társulatok. Elsőként az ún. „Tiszadobi Társulat” debreceni székhellyel, majd az „Ondova-tapoji Társulat” Töketerebes és a „Törökszentmiklósi Egylet” Törökszentmiklós székhellyel. – Vízügyi Történelmi Füzetek 8., p.30.

Sopronban az Ikva vizére alapozva megnyílt a város közkedvelt strandfürdője, a nagyuszoda, mely a II. világháborúig működött. – Soproni Szemle, 1966. p.56. és 1967. p.180.

Az Óbudai Hajógyárban elkészült az első hajókázás. – Dezsényi-Hernády: A magyar hajózás története. p.62.

Lugoson az egyik elsőnek épült (1833) magyarországi vashíd egy bivalycsorda alatt beszakadt. – Gál: Régi magyar hidak. p.46.

Megjelent Nendtvich Károly „Az életműtlen műipari vegytan alapismeretei” című munkája. Kossuth felkérésére Nendtvich elvállalta népszerű műszaki kémiai előadások tartását az Országos Magyar Iparegyesületben. Ezek voltak nálunk az első, nagyközönség számára tartott magyar nyelvű ismeretterjesztő előadások, és ezek anyagából készült a mű, amely az egyik első hazai kémiai technológiai munka.

A Magyar Tudós Társaság nyomtatásában megjelenteti az 1838. évi Pestbudai árvíz kapcsán kiírt pályázatra beérkezett pályaműveket. – Tanulmányok Budapest múltjából. V. p.369.

Szerelmey Miklós (1803–1875) könyvműtörténész Pesten. Itt jelent meg az 1848 után szerkesztett Balaton albumában az első magyar idegenforgalmi térkép. Nevét külföldön a londoni parlament köveinek konzerválása miatt ismerik. – Magyarok 1992.; Raum, p.121.

Megjelenik Vállas Antal szerkesztésében és kidolgozásában az első, valóban a nagyközönség számára és iskolai használatra készített „kézi atlasz”, külföldi minták nyomán, de magyar feliratokkal és igen jó statisztikai leíró szöveggel. Az „Új kézi és iskolai atlas, mind földirati, mind statisztikai jegyzetekkel megtoldva. Újságolvasók és tanulók számára” című térképgyűjtemény Európa országait mutatja be 18 lapon. (Második kiadása 1855-ben jelent meg.) – Fodor F.: A magyar térképírás II.

Ld. még Naptár: jan.8.,12.,20., ápr.2., júl.19., aug.10.,11.,24.,27., szept.2.,11.,17.,30., okt.18., nov.1.

- 1870. *Ásványi Jenő** (?), a palicsi földműves iskola igazgatója. Az 1904–1905. évi takarmányhiány idején kukirocaszártépő gépet talált fel. Szabadalma alapján először a resicai állami gépgyár, majd a Nicholson-féle gépgyár gyártotta ezt a gépet, amely lényegesen jobb volt mint a hasonló célra készült amerikai gépek. A 105 cm dobszélességű, könnyen cserélhető 48 hasítókésből és 392 tépőfogból álló szártépőgép egy nap alatt 30–40 kat. holdon termett kukirocaszárat tudott feldolgozni. (†?) – Vajda P.: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

*Virág József (?) mérnök, szabadalmi bíró. Pollák Antallal (1865–1943) közösen 1898-ban kifejlesztették a gyorstávíró. Betűíró gyorstávírójuk percenként 750 szót továbbított, rögtön olvasható folyóírással. A találmány első nagysikerű nyilvános bemutatójára 1899-ben került sor. (†1901). – Pollák A.: 40 000 szó óránként! Bp., 1934.; Vajda P.: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

A Magyar Nemzeti Múzeum szervezetétől elkülönítve önálló intézménnyé vált a Magyar Természettudományi Múzeum.

Cikkünk a 74. oldalon.

A török állam a szulínai Duna-kikötőt szabadkikötőnek nyilvánította. – Vízügyi Közlemények, 1933. I. p.209.

Az 1750-ben felállított titeli sajkás határőrzászlalj – hasonlóan a monarchia többi

ilyen egységéhez – megszűnt. A leszerelt sajkások, hűek maradványok a vízhez, „halászbundákba” (csoportokba) tömörültek és megkezdték mesterségszerűen úzni a halászatot a Dunán, a Száván és a Begán. – Dezsényi–Hernády: A magyar hajózás története. p.51.

A Dráva eszéki szakaszának (az Eszék-Villányi vasút építéskor) szabályozásánál amerikai kotrógépet alkalmaztak. A hajótestet és a gőzgépet Pesten gyártották amerikai cég tervei szerint, a darut vagy emelőgépet (kanalas kotró) Amerikából hozták. A munka eredménye „bámulatos” volt. – MMÉE Közl. 1871. p.384.

Budapesten az Erzsébet téren (Deák téren) felállítják az első – Jennings rendszerű – nyilvános illemhelyet. – Budapest csatornázása. Bp., 1972. p.319.

Fontosabb ipari alapítások az év folyamán: Első Aradi Gyártelep Rt.; Losonci Gőzmalom Rt.; Lugosi Szeszétető-Finomító Gyár és Gőzmalom Rt.; Nagycenki Cukorgyár Rt.; Neusiedler Papierfabrik.

Ld. még Naptár: jan.4.,5.,9.,16.,24.,27., febr.16., márc., márc.2.,9., ápr.8.,10.,11.,20.,29., máj.3.,10., jún.15.,18.,23.,júl.7.,23.,30., aug., aug.3.,15., szept.8., okt.1.,3.,19., nov.1., dec.3.,26.,

- 1895. *Geleta József** (Nyitra). Selmecebányán tanult. 1914–16 között katona volt és Kelet-Szibériába került fogolytáborba. Átszökött Mongóliába, ahol geodéziai felméréseket végzett, távvezetéktervezett és épített. 1929-ben tért vissza Magyarországra. (†Bp., 1941 után) – Forbáth L.: A megújhodott Mongólia. Bp.; Raum, p.43.

*Ghimessy Lajos (?). Főiskolai tanulmányait Selmecebányán kezdte, majd a háborús évek után Sopronban fejezte be. Bányamérő szolgálatot vállalt Dorogon. Ő végezte a dorogi bányavidék fotogrammetriai felvételének geodéziai méréseit, erről a külföldi szakirodalom is megemlékezett. Ő alkalmazta először a többsúlyú aknafüggléyzés módszerét. Több műszertechnikai és nomogrammszerkesztési újítása volt. (†Bp., 1940 után) – Raum, p.44.

*Péterfalvy (Petrovics) Géza (Pécs), mérnök. Állami földmérői munkássága során térképező eszközöket is szerkesztett, melyek közül legismertebb a „Péterfalvy-féle szögfelrakó”. (†Debrecen, 1965. jún. 14.) – Raum, p.98.

A magyar származású Demény György szabadalmi alapján a párizsi Gaumont-gyár elkészíti a „Bioscope”, majd a „Biograph” elnevezésű vetítógépet, 1896-ban pedig a „Chronograph”-ot, mely világszerte ismertté válik.

Károly Iréneusz József Nagyváradon bemutatja kísérleti drótnélküli táviróját.

Berlinben megjelenik Lenhossék Mihály „Az idegrendszer finomabb szerkezete a legújabb vizsgálatok tükrében” című, német nyelven írt dolgozata.

Pollák Antal bejelenti gyorstávíró szabadalmát. Később Virág Józseffel társulva tökéletesíti a rendszert, melynek első hazai bemutatására 1899-ben kerül sor.

Porzolt Jenő (1856–?) Angliában egy fényszedőgépet szabadalmaztatott. A szabadalom világosan megjelöli a célt: körlapon elhelyezett betűknek és hangjegyeknek fényképező lencse által való szedésszerű összeállítása. – Vajda P.: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. néven megalakult az ország egyik legjelentősebb kiadóvállalata. Az Rt. első elnöke dr. Jókai Mór volt, igazgatói Révai Mór és testvére, Révai Ödön, az igazgatóság tagja volt többek között dr. Beöthy Zolt és Mikszáth Kálmán. Jelentősebb kiadványaik: Jókai összes műveinek százkötetes nemzeti díszkiadása, Mikszáth összegyűjtött munkái és a Révai Nagy Lexikon 21 kötete. Az Rt. 1917-ben nyomdát is szerzett, ekkor költöztek az V., Vadász u. 16. sz. alá. Az államosításkor nyomdája Révai Nyomda Nemzeti Vállalat, majd Nyomdaipari Szolgáltató Vállalat néven működött tovább. 1990-ben a Vadász u.-i ép. értékesítésével az óbudai Kunigunda u.-i új ép.-ben megalakult a Révai Nyomda Kft. Angol–Magyar Vegyesvállalat, melynek tulajdonosa 55%-ban a Wetmough (Hol-

dings) PLC angol nyomdavállalat. – Bp. Lex. II. p.214., 366.

Megnyílt a Bp.-i Szállodás és Vendéglős Szakirányú Iparos Tanonciskola, amelynek megalapításában nagy szerepe volt Gundel Jánosnak. Az iskolát szakács, pincér, szállodás és borász hallgatók látogatták, a tanulmányi idő három év volt. – Bp. Lex. II. p.422.

Megjelent a „Magyar Metropol Vasút” terve, mely lényegében egy É–D-i és ehhez csatlakozó K–Ny-i vonal megvalósítását vetette fel. – Bp. Lex. II. p.133.

Ebben az évben első ízben jelent meg magyar nyelven is a bőrgyártásról szóló szakfolyóirat Magyar Bőripar, majd közvetlen utána Bőripar néven. A párhuzamosan magyar és német nyelven megjelenő lap szakmai, gazdasági és kereskedelmi cikkeket közölt.

A Torjai Büdösbarlang déli oldalán fakadó ásványvíz források környékén kifejlesztik Bálványos–Füred fürdőt vagy Fidelis-fürdőt.

Ikervárott a Rába vizére telepítve üzembehelyezik az 1200 LE teljesítményű vízerő telepet, melynek évi energiatermelése kb. 7 millió kWó. – Tech. Tört. Szle. 1980/81. p.17.

Sárvár környékén a Nagyöblű majorban a Közegészségügyi Mérnöki Szolgálat megfuratja a régió első artézi kútját. – Hidr. Közl. 1930. p.86.

A fővárosban megjelent az első személyautó, ez Hantsek Béla optikus műszerész Benzo-Velo típusú járműve volt. – Bp. Lex. I. p.97.

Hamerli János pécsi timárságából halála után fiai új, vertikális gyár felépítését kezdték meg. H. Károly vegyész mérnök lett a gyár műszaki vezetője, aki korszerűsítette a bőr- és kesztyűgyártást. A fejlesztés eredményeként számos nyugati és keleti országban vásárolták Pécsről a kesztyűket. A gyár jogutóda a Hunor Pécsi Kesztyűgyár néven közismert országos nagyvállalat. – A Pécsi Kesztyűgyár története.

Pozsonyban megalapították az Apolló Kőolajfinomító-gyár Rt.-t. – Cságoly Ferenc: A magyar kőolajfeldolgozóipar története. Kézirat, p.16.

Megalapították a Budapesti Zsolnay-féle Porcelán és Fayance Gyár Rt.-t, mely ma Budapesti Porcelángyár néven (Bp., XIV. Öv u. 153.) építési kerámiákat, kerámia dísz tárgyakat gyárt. – Bp. Lex. I. p.251.

Megalakult Uhry Imre Kovács- és Kocsigyártó Műhelye, melyből az évtizedek során kifejlődött a mai Ikarus Karosszéria- és Járműgyár Rt. (Bp., XVI. Margit u. 2.) – Bp. Lex. I. p.583.

Létrehozták a Fővárosi Köztisztasági Hivatalt. 1978-tól Fővárosi Közterület-fenntartó Vállalat (FKFV) néven, kibővült tevékenységi körrel folytatja munkáját. – Bp. Lex. I. p.740–741.

Léve Gusztáv megalapította a Magyar Acélárgyár Rt.-t. A mai Bp., XIII., Váci út 95. sz. alatt létesített gyár rugókat gyártott. – Bp. Lex. II. p.49.

Besztercebányán megépül – a Felvidék első ilyen létesítményeként – az egyesített rendszerű városi csatornahálózat 3 vészkiömlővel, 154 aknával, 9 km hosszúságban – MMÉE Közl. 1897. p.127.

A Balaton déli partján az első vízmű Fonyód-Bélatelepen, a Várhegyen épült fel, galériás rendszerrel, 68 m³-es szolgálati medencével. Víztermelése perceként 200 liter volt. – Tóth K.: Balaton. p.266.

Szombathelyen megszervezik a Kultúr-mérnöki Hivatalt. – Józsa: A Kultúr-mérnöki Intézmény... p.11.

Rózsáhegyen megalapítják a Magyar Textilipari Rt.-t, a Monarchia legnagyobb pamutfonodáját. – MTK

Ld. még Naptár: jan., jan.4.,6.,15.,20.,24., márc.20.,29.,30., ápr., ápr.4.,15.,16.,17.,23.,25.,29., jún.2.,25.,28., júl.6.,25.,27., aug.1.,5.,12.,18.,22., szept.16.,18.,22., okt., okt.8.,17.,22.,28., nov.7.,18.,25.,27.,30., dec.12.,17.,19.

1920. **†Lakits Ferenc** (Bp.). Bp.-en, Göttingenben, Berlinben, Bonnban tanult. 1882–88 között Kruspér István tanársegédje volt. F.m.: Az Ógyallai csillagda földrajzi szélessége. (*Pécs, 1850 febr. 19.) – Raum, p.74.; MÉL II.

***Kormoss I. B. F.** (Komárom). Földrajz-térképész szakon szerzett doktori címet. A belgiumi Brügge-ben az „Europa Kollege” kartográfiai részlegének volt a vezetője. – Raum, p.69.

A bp.-i Tudományegyetem orvosi karán – Európában másodikként – urológia tanszék létesült. – Bp. Lex. II. p.396.

Járay Pál a Luftschiiffbau Zeppelin munkatársaként a háború után elkészíti a világ akkori legnagyobb szélcsatornáját. Itt végzett kísérletei alapján szabadalmaztatja a legkisebb örvényleválást létesítő léghajóalakat, majd kutatásait kiterjeszti a talaj közelében mozgó testekre. Októberben, továbbá 1921. márciusban és szeptemberben szabadalmaztatja a legkisebb légellenállást adó, „áramvonalas” járműalakat. Számos autógyár (Audi, Adler, Bugatti, Voison, Tatra) a Járay-féle elvek alapján építi modelljeit.

A debreceni Hajdúsági Bőrgyár jogelődje, a Kiss Testvérek Bőrgyára megvette a Vágóhid u. 3. sz. alatt lévő Erzsébet Gőzmalom épületét, és ebből fejlődött ki a később több száz főt foglalkoztató üzem, mint Kelet-Magyarország legnagyobb bőrgyára. – A Hajdúsági Bőrgyár története.

A simontornyai Fried tímárság fuzionált a Singer Dezső tulajdonát képező bőrnagykereskedő céggel és megalakult a Fried Bernát és Fiai Bőripari és Kereskedelmi Rt., amely később az ország egyik legjelentősebb bőrgyártó üzeme. – 200 éves a Simontornyai Bőrgyár.

Joss M. és Löwenstein Rt. néven megalapították Magyarországon első fehérnemű-konfekció üzemét, mely a mai FÉKON Ruházati Vállalat (Bp., X., Halom u. 32.) jogelődje. – Bp.Lex. I. p.416.

Gamma Műszaki Rt. néven mechanikai és elektrotechnikai tömegcikk gyár-

tására üzemet létesítettek a Bp., VIII., Koszorú u. 14–16. sz. alatt. Az üzemet 1921-ben Juhász Zoltán és István gépészmérnökök vették át, és fokozatosan nagyipari vállalattá fejlesztették. Gyáruk 1924-ben a XI., Fehérvári út 73. sz. alá helyezték át. 1926-ban geodéziai műszerek és fogaskerekek, 1927-ben katonai műszerek gyártását kezdték meg. 1935-ben optikai üzem, majd Albertfalván papírgyárat, és 1937-be, Stockholmban fiókvállalatot létesítettek. A Fehérvári úti gyárban 1938-ban megkezdték a Juhász testvérek szabadalma alapján, a légvédelmi műszerek és löelemképzők gyártását, egyidejűleg a hadimegrendelésekre alapozva a világháború végéig a gyárat állandóan fejlesztették. A váll. nevét 1939-ben Gamma Finommechanikai és Optikai Művek Rt.-re módosították. 1948-ban áll. tulajdonba került. 1960-tól geofizikai és nukleáris műszereket gyártott. – Vez. külföldi cégekkel know-how, valamint licenc szerződéseket kötött. A Gamma Művek fejlesztési stratégiája a 90-es évekre hat gyártási profilt alakított ki: nukleáris műszerek, ill. orvosi izotópia; automatika; kvarckristályok és szűrők; villanymotorok; alkatrészek és alumíniumöntvények előállítására. A geofizikai műszergyártást megszüntette. 1992-ben nukleáris műszereket, automatikus folyamattírányító berendezéseket előállító részlegeiből három Kft.-t hozott létre. – Bp. Lex. I. p.481.

A Weiss Manfréd váll. és a Kereskedelmi Bank megalapította a Magyar Posztógyár Rt.-t. A gyárat a csepeli WM Acél- és Fémművek volt lőszergyárának épületében helyezték el. Gyártmányai katonapoztós, bútorszövetek, bársony- és fésűszövetek voltak. – Bp. Lex. II. p.83.

Ld. még Naptár: jan.11.,16.,17., febr.11., 15.,21., márc.7., ápr.2.,11.,16., máj.12., 13., júl., júl.10., aug.1., szept.4.,12.,18., okt.12.,13.,23., nov.7., dec.3.

- 1945.** Kármán Tódor „Toward New Horizons” (Új távlatok felé) címmel fogalmazza meg a repüléstechnikai, rakétatechnikai fejlesztések vezérfonalát. Cikkünk a 101. oldalon.

Üzembehelyezték a háború alatt épült Kesznyéteni Vízierőművet, 4400 kW beépített teljesítménnyel. – Vízgazdálkodás, 1975. p.88.

A második világháború befejeződésével megkezdődött a Bp., IX., Tóth Kálmán utcai 9000 m² tárolási alapterületű élelmiszertároló hűtőház – mely akkor az ország egyetlen nagykapacitású, köz-tárolási feladatokat ellátó hűtőraktára volt – újjáépítése és technikai korszerűsítése. A munkálatok 1948-ban fejeződtek be.

Megalakították a Székesfehérvárosi Csatornázási Műveket, melynek első feladata a kb. 3300 m hosszon megsérült csatornahálózat és a háború során elpusztult Soroksári úti szivattyútelep helyreállítása volt. – Bp. Lex. I. p.456.

Bőripari Tudományos Egyesület néven újjáalakult a korábbi Magyar Bőrvegyészek Egyesülete. Elnöke Csillag Tibor, titkára Jány József, pénztárosa Tolnay Géza. – Tóth D.: Az 50 éves BCBTE.

Az Országos Találmányi Hivatal szabadalmat adott Dr. Gróh Gyuláné (Molnár Margit dr.) vegyész „Eljárás a cserzőhatás fokozására” c. bejelentésére, amely az egyik korai hazai műcserzőanyag találmány. – OTH M–13233. sz.

Ld. még Naptár: jan., jan.2.,12.,15.,16.,18.,22.,25.,27.,28.,31., febr., febr.2.,3.,9.,12.,28., márc.1.,24.,31., ápr., ápr.11.,16.,17.,25.,29., máj., máj.2.,4.,8., jún., jún.29., júl.3.,15.,16., aug.1.,17.,18.,22.,26.,27., szept.6.,16., okt.1.,11.,24., nov.8.,20.,23., dec.3.,21.,22.

- 1970** **†Knapp Oszkár** (Bp.) vegyész-mérnök. Munkássága jelentős mértékben járult hozzá az ipari üveg fizikai-kémiai természetének megismeréséhez. Az üveg- és kerámiatechnológia egyik legnevesebb magyar szakértője volt. (*Bp., 1892. jan. 9.) – MTESZ 1992. p.18.; MÉL III.

†Pap Ferenc (Bp.) mérnök, az Osztrák–Magyar haditengerészet mérnök-kari tisztje. Dolgozott a Póla Hadi és Kereskedelmi Kikötő építésén, a város vízellátásának megoldásánál. 1918-ban ennek Folyamórségén műszaki vezető, a Vámmen-

tes Kikötő építésének vezetője. 1935–44 között a Fővárosi Vízművek vezérigazgatója. Jótollú szakíró. (*Nagykároly, 1878.) – A 75 éves MHT kitüntettjei. 1992.

Üzembe helyezték a Tiszai Vegyi Kombinátban az évi 24 000 tonna teljesítményű Polietilén-gyárat. A polimerizációs részleg az ICI nagynyomású eljárásával működik. – Magy. Kém. Lapja, 27, 1972. p.116.

Megkezdte a termelést a Borsodi Vegyi Kombinát PVC II. gyára. A technológia Hoechst-Uhde. Az acetilént a metán parciális oxidációval állítják elő, a Montecatini olasz cégtől vásárolt eljárással. – Magy. Kém. Lapja, 27, 1972. p.116. A Beremendi Cementművek új gyárának próbaüzeme. – MTESZ 1985. p.9.

A Vadászati Világkiállítás vendégeinek fogadására felépült az Aero Szálloda (Bp., IX., Ferde u. 1–3.). Az épület tervezője Frank Kiss János volt, kivitelezője a 43. sz. ÁÉV., a belső kiképzés Bánki Péterné munkája. – Bp.Lex. I. p.20.

Két Budapest környéki mezőgazdasági termelőszövetkezet (Gödi Dunamenti Mgtsz., Szilasmenti Mgtsz.) megalapította az AGROÉPSZER Építő-, Szerelő- és Szolgáltató Gazdasági Társulást (Bp., IX., Soroksári út 46.). Kiemelkedő építkezései voltak a József Attila Színház és a Margit-szigeti Szabadtéri Színpad. – Bp.Lex. I. p.22. Az aggteleki karsztban a vecsenbükki Zsombolyban 245 méter mélyre sikerült lejutni. Ez hazánk legmélyebb barlangja. – Kordos L.: Magyarország barlangjai. p.127.

Egerben üzembehelyezték a kiemelt 33 méteres fedett uszodát. – Hidr. Táj. 1979. okt., p.10.

Nyíregyházán a századforduló elején épült és lebontott gőzfürdő helyett átadták rendeltetésének a Malom u. 19. sz. alatt lévő termálfürdőt. – Gál: Az Alföld gyógyfürdői... p.160.

Ld. még Naptár: jan.7.,14.,17.,23., febr.4., 5.,10.,16.,21.,25., márc.4., ápr.2., jún., jún.27., júl.11.,20.,27., aug., aug.5.,7., 10.,18.,20., szept.14., okt.9.,14.,21.,30., nov.4.,29, dec.1.,13.,15.,19.,31.

1895. Szabadalmak jelentek meg a hosszú hónapokig tartó növényi cserzés idejének hetekre, sőt napokra történő csökkentésére. Ezek között megtalálható az elektromos térben, az oldószeres közegben javasolt cserzés, továbbá a mozgató, azaz dinamikus, valamint magasabb pH-n és hőmérsékleten végbemenő cserzési eljárás. – Magyar Bőripar.
1945. †**Arany Dániel** (Bp.) matematika tanár. A selmecbányai akadémia mennyiség-tanszékén tanársegéd, majd Győrött és Budapesten középiskolai tanár. 1893 decemberében indította meg a Középiskolai Matematikai Lapokat, amely – jellegét tekintve – a világban az első ilyen kezdeményezésnek számított. A napjainkban is megjelenő folyóirat nagy mértékben segíti a fiatalok szakmai fejlődését. Több középiskolai tankönyvet is írt. Tudományos téren játékelmélettel, valószínűségszámítással foglalkozott, elismert biztositási matematikus volt. (*Pest, 1863. júl. 11.) – MTE SZ 1988. p.29.; Magyarok 1992.
- †**Jáky József** (Bp.) mérnökkari ezredes, a Haditechnikai Intézet elektromos szakosztályának vezetője és a felállítandó műegyetemi Híradástechnikai Tanszék kari tanács által megválasztott vezetője. (Családjával együtt a Haditechnikai Intézetet ért bombatalálat miatt lelte halálát. A pontatlan értesülések miatt lehetséges, hogy ez a bombatalálat már 1944. végén bekövetkezett.)
- Az ostrom alatt belőttek a Műegyetem Budafoki út 8. sz. alatti épületébe a pesti oldalról. Ekkor sérült meg a már teljesen fölszerelt, jóformán teljesen kész állapotban lévő Greinacher-féle 1 millió Voltos generátor a II. emeleten az Atomfizikai Intézetben. A tíz olajtöltésű Siemens kondenzátor közül kettő kilyukadt és tönkrement. Később a megmaradt részekből Simonyi Károly állította össze a 800 000 Voltos, működő kisebb egységet.
21945. †**Ortvay Rudolf** (Bp.) fizikus, egyetemi tanár, akadémikus, az európai szintű modern fizika oktatásának és kutatásának hazai megteremtője. 1909-től Kolozsvárról tanársegéd, 1928-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen az elméleti fizika tanára. Zürichben és Münchenben sajátította el a kor modern fizikáját, és ezt a szemléletet adta tovább Budapesten. Tevékenységének következtében a korszerű fizika eredményei a hazai tanárok előtt is ismertté váltak, emellett a kor számos kiemelkedő kutatója (Sir. A. Eddington, W. Heisenberg és mások) szívesen jött Budapestre, hogy előadást tartson az Eötvös Loránd Fizikai Társulat előtt. (*Miskolc, 1885. jan. 5.) – MTE SZ 1985. p.11, 70.; Magyarok 1992.
- †**Mados (Kotzmann) László** (Bp.) vegyész mérnök, talajvegyész, a Műegyetem tanára. (*Beregszász, 1901. febr. 26.) – MÉL II.
- 4.1745. ***Benkő Ferenc** (Magyarláros, Szolnok–Doboka m.) ref. lelkész, a nagyenyedi Bethlen Kollégium természetrajz-földrajz tanára, a magyar ásványtan úttörője. Az első magyar nyelvű ásványtan könyv, a „Magyar Minerológia azaz a kövek s érték tudománya” című mű szerzője, mely Kolozsvárt jelent meg 1786-ban. Az ásványtan mellett Linné rendszere szerint tanította és művelte az állattan és a növénytan is. Nagy érdeme a nagyenyedi kollégium természetrajzi múzeumának létrehozása, gazdag ásvány- földtani gyűjteménnyel a tanítványok részére és a köz javára, amely 1796-ban nyílt meg. Feltehetően ez volt az első nyilvános természetrajzi múzeum Magyarországon. (†Nagyenyed, 1816. dec. 16.) – MTE SZ 1991. p.87.; Magyarok 1992.
1870. Megnyitják a Zákány–Zágráb közti vasútvonalat. – MTK
1895. ***Istvánffy Edvin** (Párkány) gépészmérnök, egyetemi tanár, a műszaki tudomá-

nyok doktora. Oklevelét a budapesti Műegyetemen szerezte. Ezután az Egyesült Izzó, a Standard Villamossági Gyár, a Beloiannisz Híradástechnikai Gyár mérnöke, kutatólaboratóriumainak vezetője, 1952–58 között a Távközlési Kutató Intézet osztály-, majd főosztályvezetője volt. A hazai mérnökképzésben 1949 óta vett részt. 1958-tól a Budapesti Műszaki Egyetem mikrohullámú híradástechnikai tanszékének ny.r. tanára volt. (†Bp., 1967. jún. 3.) – MTE SZ 1992. p.33–34.

5.1870. *Ritoók Zsigmond (Nagyvárad), a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének első vezetője. 1933-tól 1936-ig a Székesfehérvárosi Közkórházainak központi igazgatója. Egyik első felismerője és gyógyítója a szív- és véredényrendszer betegségeinek. (†Bp., 1938. okt. 1.)

6.1895. Az Országos Vízépítő Igazgatóság Vízrajzi Osztálya megkezdte „A jelentékenyebb folyóink vízjárásának átnézete” c. térkép napi kiadását, mely – kisebb-nagyobb megszakítások ellenére – ma is megjelenik „Napi vízjárási térkép” címmel. – Stelczer K.: A vízrajzi... p.31.

7.1795. *Udvardy Cserna (Cherna) János (Zámoly) mérnök, akadémikus. Oklevelét az Institutum Geometricum-ban szerezte, ezután uradalmi mérnök lett, később vármegyei mérnökként dolgozott. Az 1830-as években különböző szaklapokban számos tanulmánya jelent meg. A tagosításról (Gazdasági Földmérő, 1825.) és a vízszabályozásról (Gazdasági Vízmérő, 1827.) írt kézikönyvei úttörő jellegűek. 1832-től az MTA lev. tagja. (†Heves, 1890. okt. 25.) – MTE SZ 1990. p.51.; Raum, p.28.

1970. A Hunor Pécsi Kesztyűgyár megkezdte sertés- és nappabőrökből a női és férfi ruházat gyártását (női mellény, szoknya, nadrág, sapka, férfi zakó, mellény stb.). – A Pécsi Kesztyűgyár története.

8.1845. *Fényi Gyula (Sopron) csillagász, napkutató, a Kalocsai Haynald Obszerva-

tórium igazgatója, az MTA lev. tagja. A nagyszombati jezsuita újoncházban, majd Innsbruckban tanult teológiát, fizikát és matematikát, előbb tanárként, majd 1885–1913-ig a kalocsai Csillagvizsgáló igazgatójaként dolgozott. Főként a Nap észlelésével, ezen belül is elsősorban a protuberanciák megfigyelésével foglalkozott, mellyel nemzetközi hírnevet szerzett. Vizsgálatairól a kalocsai Haynald Obszervatórium közleményein kívül számos külföldi szakfolyóiratban számolt be. Beható meteorológiai tanulmányokat is folytatott, melyben igen értékes a légnyomás hullámzásának elemzése. Több külföldi szakmai egyesület tiszteletbeli tagja volt. (†Kalocsa, 1927. dec. 21.) – Magyarok 1992.; Bartha L.: A kalocsai Haynald Obszervatórium és csillagászai... In: Haynald Bíboros Emlékezete. Kalocsa, 1992.

9.1870 Megnyitják a Hatvan–Miskolc közti vasútvonalat. – MTK.

A pesti önkéntes tűzoltók első őrsége átvesszi a belvárosi tűzoltószertárt, és megkezd a rendszeres szolgálatot. (Ebben az évben 55 esetben vonultak ki.) – MTK.

11.1920. *Telcs Iván (Bp.) vegyészmérnök, a kémiai tudományok kandidátusa. Műanyagipari kutatásokkal, a folyadékfázisú heterogén katalízis mechanizmusának vizsgálatával, elektronikus mérőműszerek szerkesztésével foglalkozott. (†Bp., 1974. jún. 2.) – MÉL III.

12.1845. *Gulden Gyula (Hof, Bajoro.) gépészmérnök. Nevéhez fűződik a Ganz Turbina-gyár létrehozása. (†Bp., 1899. febr. 8.) – MÉL I.

1945. †Molnár Farkas Ferenc (Bp.) építész. Tanulmányait a bp.-i József Műegyetemen és a Képzőművészeti Főiskolán végezte, majd a weimari Bauhausban Walter Gropius növendéke volt. Hazatérve Bp.-re (1927) főleg villákat, családi házakat épített (pl.: Bp., XII., Lejtő út, II.,

Harangvirág u., Lotz Károly u., I., Toldy Ferenc u. 2. sz. bérház, stb.), amelyek a modern magyar építészet konstruktivista-funkcionális irányzatának legkiválóbb alkotásai. (* Pécs, 1897. június 21.) – Magyarok 1992.; Bp. Lex. II. p.144.

— 14.1970. †**Schréter Zoltán** (Bp.) geológus, akadémikus. (*Dombóvár, 1882. okt. 21.) – MÉL II.

15.1895. Megjelent a Magyar Chemiai Folyóirat első száma.
Cikkünk a 76. oldalon.

— 1945. †**Küzdényi Szilárd** (Budakeszi) mérnök, a szikjavítás jeles tudósa. Mérnöki oklevelének megszerzése után a szolnok-csongrádi ármentesítő társulatnál helyezkedett el, melynek később igazgató főmérnöke lett. Elsősorban a szikesek vízgazdálkodási kérdéseivel foglalkozott, szorgalmazta a fizikai úton való javítást. E témáról „A talajművelésről, különös tekintettel a szikes talajok javítására” címen jelent meg könyve (Mezőtúr, 1921.). Hasznos találmánya a fordítás nélküli tárcsás talajművelő gép. (*Gerendás, Békés m., 1867.okt. 22.) – MTE SZ 1992. p.43.

— 16.1870. †**Balás Pál** (Hodrusbánya) bányamérnök. A selmeci bányászati akadémián tanult. 1837-től a selmeci bányák fő felmérője. Jelentős munkája a Selmec környéki bányák teljes aknahálózatának felmérése, térképezése és a bányavidéket Garamberzencével összekötő vasút tervezése, építése. Felkutatta a selmeci levéltárban a Felsőbieber-táróban 1627. febr. 8-án történt robbantás jegyzőkönyvét, mely bizonyítja, hogy a világ első bányabeli robbantása Selmecbányán történt. (*Zólyom, 1811. jan. 25.) – MTE SZ 1986. p.15.; Selmeci Emlékkönyv.

— ***Boháček Ottokár** (Sedlec, Csehország) cseh származású gépészmérnök, a hazai szerszámgépgyártás egyik úttörője. 1912-től a bécsi Vulkán Gépgyár Rt. budapesti gyárának műszaki igazgatója volt. Főbb alkotásai: az Erzsébet-híd vasszerkezeté-

nek megmunkálására készült marógépek, a MÁV karbantartó műhelyeinek szállított szerszámgépek és a hajóipar részére készített szerszámgépek. Külön figyelmet érdemelnek a MÁV műhelyek számára épített mozdonyemelők. (†Bp., 1937. okt. 1.) – Műszaki nagyjaink I.; MTE SZ 1987. p.35.

— 1920. †**Krenner József Sándor** (Bp.) mineralógus, egyetemi tanár, az MTA tagja (1874. lev.t.; 1888. r.t.), a Természettudományi Társulat munkájának egyik lelkes támogatója és korszerűsítője. Mint a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Őslénytári őre, majd a múzeum igazgatója, megnyerte Semsey Andort, a természettudományok nagy mecénását a gyűjtemény fejlesztésének támogatására, és ily módon sikerült világviszonylatban is kiemelkedő ásvány- és meteorit gyűjteményt szerveznie. (*Buda, 1839. márc. 3.) – MTE SZ 1989. p.18, 86; Magyarok 1992.

— 1945. †**Gombocz Endre** (Bp.) botanikus, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, az MTA lev. tagja, 1925-től a Természettudományi Társulat főtitkára. Növényrendszertannal, botanikatörténettel és a növénytani szakirodalom összeállításával foglalkozott, ez utóbbiak terén alapvető és elvülhetetlen munkát végzett. F.m.: A magyar flóra kutatói, 1936.; A magyar botanika története, 1937.; A magyar növénytani irodalom bibliográfiája 1578–1900. Bp., 1939. (*Sopron, 1882. jún. 9.) – Jávorka S.: G.E. emlékezete. Botanikai Közlemények, 1947.

17.1920. A Magyar Katonai Térképező Csoport elkezdte a beköltözést végleges helyére, a volt Szapáry laktanya épületébe, ahol rövidesen megalakult a „Magyar Királyi Katonai Térképészeti Intézet”. Az intézet elnevezése 1986-tól MH Tóth Ágoston Térképészeti Intézet.
Cikkünk a 94. oldalon.

1970. †**Hallóssy Ferenc** (Bp.) mérnök, folyam-
mérnök, a vízügyi szolgálat egykori veze-

tője. Az első világháború után a fővárosi vámmentes kikötő építésvezetője volt. A felszabadulást követően az újjáépítési munkák mellett a Balaton vízszintszabályozásának problémáival, ill. a Sió-zsilip építésével foglalkozott. (*Bp., 1890. dec.31.) – A 75 éves MHT kitüntettjei, 1992.; MTESZ 1990. p.60.

18.1945. Budapesten a Ferenc krt. 41-ben megalakult a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete. Cikkünk a 99. oldalon.

20.1820. *Csányi Dániel (Nagybánya) mérnök, debreceni főiskolai tanár, matematikus, az MTA lev. tagja, országgyűlési képviselő. A bécsi műszaki főiskolán tanult, majd a pesti egyetemen szerzett oklevelet. A szabadságharc idején mérnöki örnagy Komárom várában. 1851–1857-ig várfogságot szenvedett. Ott is dolgozott matematikai művein (elemi aritmetika, analízis). Kiadta Kerekes Ferenc hátrahagyott műveit. (†Debrecen, 1867. jan. 20.) – MTESZ 1992. p.19.

1845. Ganz Ábrahám árverésen megvásárolta Budán a Vízivárosban a Királyhegy u. (ma Bem József u.) 336. számú ingatlan egyik házát a hozzá tartozó telekkel. Itt állította fel az első kis műhelyét, mellyel lerakta alapjait a majdan világhírűvé vált Ganz gyáraknak.

1895. *Szegő Gábor (Kiskunhegyes) matematikus, a matematikai oktatás nemzetközi szinten is kiemelkedő egyénisége. Eötvös és Fejér Lipót tanítványa a bp.-i Tudományegyetemen. Kutat és oktat Bécsben, Bp.-en, Berlinben. 1926-ban a königsbergi egyetemen professzor, 1934-ben Hitler elől Amerikába menekül és a stanfordi egyetem professzoraként létrehozza a világ egyik leghíresebb matematikai központját. 141 dolgozatot és 7 könyvet publikált, részben társszerzőkkel. Leghíresebb műve, melyet Pólya Jenővel együtt írt és csak „Pólya–Szegő” néven szoktak emlegetni, az „Aufgaben und Lehrsätzen aus der Analysis”, amely a matematika történetének legkiválóbb feladatgyűjteménye.

(† Palo Alto, 1985. aug. 7.) – Magyarok 1992.

22.1945. **Himre József** (Bp.) szemész, egyetemi tanár. Kisfaludy P. István gépészmérnök segítségével olyan szemüveget készített, mely nemcsak véd az ibolyántúli sugarak ellen, hanem egyidejűleg tompítja a látható sugrás fárasztó és izgató hatását. (*Hódmezővásárhely, 1884. jún. 8.) – MTESZ 1984. p.31.; Magyarok 1992.

Pongrácz Sándor (Bp.) zoológus, bölcsészdoktor, az Országos Természet-tudományi Múzeum főigazgatója. Kezdetben öslénytanal és főként az ősróvarok kialakulásával, később az élettan alapkérdéseivel foglalkozott, rámutatva a természetfilozófiai vonatkozásokra. Haeckel tisztelője és munkájának korszerű folytatója, Pavlov eredményeire hivatkozva a szerzett tulajdonságok öröklődését tanította. Egyik ilyen tárgyú összefoglaló (népszerűsítő) műve „Az állatfajok származása.” Tudománynépszerűsítőként sok értékes írása jelent meg a Búvárban és a Természet-tudományi Közlönyben. (*Bp., 1888. ápr. 21.) – Biológiatört.; MTESZ 1988. p.23.

23.1970. **tíjf. Noszky Jenő** (Bp.) geológus, sztrati-gráfus. A Magyar Állami Földtani Intézet geológusa, majd igazgatója. A Bakony-hegység és a magyar mezozoikum kiváló ismerője. Munkáinak nagy része az Észak-Bakony tektonikájának, júra-kréta rétegsorai részletes tagolásának kérdésével, mangánérc- és bauxittelepek rétegtani helyzetével foglalkozik. Eredménnyel kutatott Nézsza és Jászó környékén, az erdélyi Réz-hegységben, a vargyasi széntelepek környékén, a Mecsekben, a Tokaji és a Kőszegi hegységben is. Jeles térképező volt. (*Késmárk, 1909. ápr. 15.) – MTESZ 1984. p.27.

24.1870 ***Méhes Zoltán** (Csallóköznyék) mérnök, műegyetemi tanár. Részt vett az uzsoki és ausztriai alpesi vasút építésében, s számos kisvasút és bányavasút tervét készítette el. Elsősorban a vasúti bizto-

sító- és jelzőberendezések terén volt elismert szakteknitely. (†1940. jan. 24.) – MTEsz 1990. p.19.

1895 Több kisebb hajózási vállalat rövid ideig tartó működése után, a MÁV hajózási vállalatát átvéve megalakult a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. (MFTR). Cikkünk a 80. oldalon.

25.1945. **†Altenburger Gyula** (Bp.) biztosítási matematikus. Tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen végezte, itt szerzett matematika-fizika szakos tanári diplomát, valamint doktori oklevelet. 1888-tól a Magyar–Francia Biztosító Intézet matematikusaként dolgozott, majd hosszabb külföldi tanulmányút után a Hungária Biztosító Rt.-nél vállalt munkát, ahol 1911-ben vezérigazgatóvá nevezték ki. 1923-tól biztosítási matematika előadásokat tartott az egyetem közgazdasági karán, mint c.ny.r. tanár. Tudományos téren a biztosítási matematikai kérdései foglalkoztatták, halandósági táblázatokat állított össze, főleg az életbiztosítás terén ért el maradandó eredményeket. A múlt század 90-es éveiben új módszert dolgozott ki a díjtartalék csoportos kiszámítására. Módszere az egész világon elterjedt, és röviden „magyar” vagy „Altenburger” eljárásnak nevezik. Elmélete lehetővé teszi, hogy az azonos korú biztosítottakat egy csoportba foglalják és így díjtartalékuk egyszerre számítható ki, tekintet nélkül arra, hogy a biztosítást hány éves korukban kötötték. (*Pest, 1866. nov. 29.) – MTEsz 1991. p.84.; MÉL I.

27.1870. ***Scheitz Pál** (Marosvásárhely) kémikus. A Műegyetemen Ilosvay Lajos professzor adjunktusa volt. Műszaki és bölcsészdoktorátusa mellett jelentős tudományos tevékenységet folytatott. (†Bp., 1912. ápr. 12.)

1945. **†Konek Frigyes** (Bp.) vegyész, egyetemi tanár, akadémikus, az Országos Kémiai Intézet Technológiai Osztályának kísérletügyi igazgatója. A mezőgazdasági kémia és a szintetikus szerves kémia

kérdéseivel foglalkozott. (*Győr, 1867. szept. 17.) – MTEsz 1992. p.42.

†Vereš Pál (Bp.) matematikus. Egyetemi tanulmányait Bp.-en, Göttingenben és Kolozsvárott végezte, ahol 1919-ben tanári oklevelet szerzett. Gimnáziumi tanárként kezdte pályáját, majd 1925–26-ban tanulmányúton volt Berlinben. 1928-tól a bp.-i Tanárképző Intézetben teljesített szolgálatot. 1929-ben Bp.-en egy. magántanár a valós változójú függvények elmélete tárgy körében. Biztosítási matematikával is foglalkozott. 1936-tól helyettes tanár a bp.-i Tudományegyetemen, 1939-től c. ny. rk. tanár. A bp.-i hadműveletek áldozata lett. (*Kolozsvár, 1893. júl. 19.) – MÉL II. p.988.

28.1820. **†Pálóczi (Pálóci) Horváth Ádám** (Nagybajom) jogász és hites földmérő, gazdálkodó, költő, népköltészeti gyűjtő és dietai követ. 1773-tól a debreceni ref. kollégiumban tanult. Hatvani István debreceni professzor ajánlásával Miskolcon ügyvédgyakornok lett, 1780-ban ügyvédi és mérnöki vizsgát tett. Pápán majd Szántódon és Balatonfüreden élt, kiterjedt földmérői tevékenységet folytatott, több térképe is ránk maradt, Nagykovácsiról és Budakalászlóról készített térképeit a Bp.-i Történeti Múzeumban őrzik. Egy időben Somogy vármegye mérnöke és táblabírója volt. Később gazdálkodásból élt, közben irodalmi és tudománypopularizáló tevékenységet folytatott, tevékeny részt vállalt az országos és helyi politikai társadalmi életben. Egyike volt kora ismert és hangadó személyiségeinek, szerepe volt a reformkori mozgalmak előkészítésében. A természettudományok, főként a csillagászat és földrajz élete végéig érdekelte, e tárgykörökből több kisebb-nagyobb írása is megjelent. Elsősorban népköltészeti gyűjtését értékeli (Ötödfélszáz énekek). (*Kömlőd, 1760. máj. 11.) – MTEsz 1985. p.18.; Raum, p.55.

1945. **†Schweitzer Miklós** (Bp.) matematikus. 1941-ben érettségizett Bp.-en. Ugyanezen

évben az Eötvös Loránd matematikai versenyen második díjat nyert. Származása miatt nem vették fel az egyetemre, ennek ellenére folytatta kutatásait az analízis terén. Képességeit az Abel-féle hatványsor tételnek végtelen szorzatokra vonatkozó átvitelénél talált meglepő eredményei is jelzik (Acta, Szeged, 1945). Bp. ostroma idején halt meg. Emlékezetére a Bolyai János Matematikai Társulat 1949-ben egy hallgatók részére évenként kiosztásra kerülő Schweitzer Miklós-díjat alapított. (*Bp., 1923. febr. 1.) – MÉL II.

31.1945. †**Bartel János** (Bp.) gépészmérnök, a hazai szerkezeti anyagvizsgálat egyik

megalapozója. Krakkóban érettségizett, 1885-ben Lembergben (ma Lvov) szerzett mérnöki oklevelet és ugyanott tanársegéd lett a mechanika tanszéken. 1887-től Korompán (ma Krompachy) a Vas- és Gépgyárban dolgozott, majd 1900-tól a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. főmérnökeként tevékenykedett. A Vasmű előregedett kohóit korszerűsítette, s ehhez különleges és újszerű anyagvizsgálatokat végzett. 1930-ban kidolgozta a magyar „Vas- és acélszabványok”-at. (*Képa Bogulovicika, Lengyelország, 1862. dec.1.) – Műszaki nagyjaink V. p.111–136.; MTESZ 1987. p.38.

FEBRUÁR

1945. A szovjet hadsereg a Dunán két hadi (ponton-) hidat épít Bp. térségében az Északi-Vasúti híd pillérei mellett, ill. Csepel és Budafok között. – Bp.Lex. p.416.

2.1945. †**Balogh Lóránt, Almási** (Bp.) építész, 1902–1926 között az Iparművészeti Főiskola tanára. Kezdetben Lechner Ödön és Alpár Ignác műtermében dolgozott, számos vidéki kastélyt tervezett. Tervei szerint épült Budapesten a volt Pedagógiai Szeminárium a hozzá tartozó iskolával és óvodával (a mai Horváth Mihály téren), valamint az Óbudai Gázművek lakótelepe. Későbbi alkotásai magyaros törekvéseket mutatnak. (*Arad, 1869. nov. 27.) – MTESZ 1994. p.51.

3.1945. †**Möller Károly** (Bp.) építész, építészeti író. Kezdetben az építészet művészi oldala vonzotta, később az építőanyagok és -szerkezetek kutatásával és ismertetésével foglalkozott. A mai napig is használatos Építési Zsebkönyv szerkesztője volt. (*Hédervár, 1894. okt. 27.) – MTESZ 1994. p.48.

4.1795. †**Fichtel, Johann Ehrenreich** (Nagy-zeben). Kormányászi tanácsos. Úttörő műve a „Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen”, mely Bécsben jelent meg 1791-ben két kötetben. Az első kötetben elsősorban erdélyi és északkelet-magyarországi bányahelyek ásványait és érceit ismerteti, és mellékel egy térképet „Plan des vulkanischen Gebirges von Eperies bis Tokay” címmel, amely a hegység bányahelyeit tünteti fel. A II. kötet elsősorban földtani, köztani adatokat tartalmaz. Műve fontos forrásmunka. (*Pozsony, 1732. szept. 29.) – MTESZ 1991. p.13.; Magyarok 1992.

1970. †**Manninger Rezső** (Bp.) állatorvos, egyetemi tanár, az MTA tagja. Oklevelét a bp.-i Állatorvosi Főiskolán szerezte (1912), majd 1914-ben doktorált. Közben Hutýra Ferenc járványtani intézetében dolgozott. Az immunitástan, majd 1927-től az állatjárványtan tanára és e tanszék vezetője. 1928-ban megszervezte és 1943-ig vezette az Országos Állategészségügyi Intézetet. A Nemzetközi Állategészségügyi Hivatalban 1933-tól 1963-ig

M.o. állandó képviselője. Munkássága a háziállatok teljes kór- és gyógytanát fellelte. Vezető szerepe volt az állategészségügy tudományos szervezésében. Közel 300 dolgozatot tett közzé a járványtan, bakteriológia és mikrobiológia köréből hazai és külföldi folyóiratokban. F.m.: Állatorvosi belgyógyászat (Mócsy Jánossal, Bp., 1943. francia és szlovák nyelven is.); Állatorvosi bakteriológia, immunitástan és általános járványtan (Bp., 1950.). (*Sopron, 1890. júl. 7.) – MÉL III. pp.502–503.

célokra átalakított repülőgépeiből állt. Naponta induló járatai Bp.–Győr–Pápa–Szombathely, valamint Bp.–Szeged között postai küldeményeket, hírlapokat és csekély számban utasokat szállítottak. A trianoni békeszerződés kényszerítő körülményei miatt az Rt.-t 1921. dec.-ben feloszlatták. – Bp. Lex. II. p.49.

— 5.1970. †**Pandula Egon** (Bp.) gyógyszerész-egyetemi tanár. 1941-ben avatták gyógyszerész doktorrá. A Magyar Néphadsereg főgyógyászereze volt, az Orvostudományi Egyetem tanszékvezető tanára. A Magyar Gyógyszerészeti Társaság elnökségének tagja. Főleg gyógyszerészeti technológiával foglalkozott. Két szabadalma, hat egyetemi jegyzete, 34 tudományos közleménye jelent meg. (*Bp., 1916. ápr. 9.) – MTESZ 1991. p.44–45.

9.1945. Víz alá került Csillaghegy község egész területe a HÉV állomásig, mert a felrobantott vasúti híd roncsai felduzzasztották a Duna jegét. A víz magasságát a Fővárosi Vízművek üdülőjében öntöttvas árvíz-tábla jelzi. – Tanulmányok Budapest múltjából XXI. p.362.

— 10.1970. †**Szilágyi Gyula** (Bp.) mérnök, műegyetemi tanár. 1946–70 között – kis megszakítással – oktat az egyetemen. Fiatal éveiben néhány évet Amerikában tölt. Az ottani statisztikai módszerek meghonosítója a hidrológiai valószínűségi számításokban. Mint osztályvezető működött a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézetben is. (*Marosújvár, 1888. dec. 15.) – Vízügyi Közlemények 1970.

11.1920. Magyar Aeroforgalmi Rt. néven Bp.-en megalakult hazánk első légitársasági vállalata. Repülőgépparkja az I. vh.-ban használt Brandenburg, Phönix, Fokker, Berg felderítők és vadászgépek polgári

12.1945. A Duna alsó szakaszán az összefüggő jégtakarót az árhullám felszakította és erős jégzajlás indult meg. Fajszt alatt hatalmas jégtorlasz keletkezett, a töltéseket a víz meghágtá és mind a jobbparti, mind a balparti védőműveket több helyen átszakította. A balparton 27000 kh, a jobbparton 15000 kh került víz alá. Bogycsúszó községben a házak 3/4 része rombadólt. – Vízrajzi Évkönyv 1945. p.13.

15.1920. A Magyar Bőriparosok Országos Szövetsége (MABOSZ), mint az egész magyar bőripar egységes érdekképviselője befejezte a háború utáni átszerveződését a tagjai részére tartott renkdívtűi közgyűlésen. A szervezet magában egyesíti az egész kisipart és középipart, valamint a nagyiparral is kooperál. – Bőripari Szemle, 1920.

—16.1870. ***Krompecher Ödön** (Poprád) orvos, természettudós, egyetemi tanár, rákkutató. 1903-ban megjelent e tárgyú monográfiája világjelentőségű; az MTA nagydíjjal jutalmazta. (†Bp., 1926. aug. 26.)

1970. Az Országos Találmányi Hivatal szabadalmat adott dr. Vágó György és társai „Eljárás hidrofobizáló anyag előállítására” c. bejelentésére, amely a felsőbőr vízhatlanná tételére szolgált a polialkohol és zsírsavból képzett szorbitán-szeszkviolet segítségével. – OTH BO-1059

— 18.1695. †**Széchenyi György** (Pozsony) esztergomi érsek. Köznemesi végvári vitézcsalád sarja. Nagyszombatban, majd Bécsben tanult, ahol 1631-ben teológiai doktorrá avatták. Rövid idő alatt a plébánosi tisztól a főesperesi tisztig emelkedett.

dett. 1643-tól pécsi, majd csanádi, veszprémi és győri püspök, 1667-től kalocsai érsek, 1685-től esztergomi érsek, Mo. prímlása. Pártfogója volt a szerzetesrendeknek és iskoláiknak, ugyanakkor a család felemelkedésének ő rakta le anyagi alapjait. (*Kisszécsény, 1592.) – MÉL II. pp.718–719.

20.1795. Moson. A Dunán zajló jég összetorlódott és a víz kiöntött a medréből. A jégtorlaszok megbontására ágyukat rendeltek el. – Réthly A.: Időjárás események ... II. p.425.

21.1920. A kormány rendeletet bocsátott ki, amely szerint a tímárok és bőrgyárosok bejelenteni kötelesek mekkora készlettel rendelkeznek marha-, borjú-, ló-, juh-, bárány-, kecske- és gida nyersbőrből. A bejelentés alá eső bőrkészletet csak a kereskedelmi miniszter engedélyével lehetett elidegeníteni. – Magyar Bőripar

– **1970.** †**Erdey László** (Bp.) kétszeres Kossuth-díjas fizikokémikus, analitikus, az MTA és számos külföldi egyesület tagja. A Budapesti Műszaki Egyetem Általános és Analitikai Kémiai Tanszékének tanszékvezető professzora, a Magyar Kémikusok Egyesülete Analitikai Szakosztályának elnöke. Úttörő munkásságot fejtett ki a kemilumineszcenciás indikátorok alkalmazásában. Legfontosabb kutatásai közé tartoztak a termikus analitikai vizsgálatok, egyik alkotója volt a világszabadalmat jelentő derivatográfának. Nagy szerepe volt a hazai kémiai kutatás korszerű megszervezésében, valamint a szakmérnök-képzésben. (*Szeged, 1910. febr. 12.) – MTESZ 1985. p.13, 52; Magyarok 1992.

24.1795. Pozsonynál a Duna kiöntött, a jég megállt, igen vastag volt. A Morvamező egészén víz alatt állt. – Réthly A.: Időjárás események... II. p.425.

1820. †**Lang (Langh) Ferdinánd** (Csurgó). A Nagykanizsa és Kiskanizsa közötti mo-

csarak térképét 1790-ben készítette. A csurgói temetőben lévő sírkövén ez áll: „LF csurgói uradalom földmérője a' ki 46 esztendeig fáradhatatlanul jeles ügyességgel viselte a hivatalját”. Több térképe található az OSzK-ban és a kaposvári levéltárban. (*1752.) – Raum, p.74.

25.1970. †**Hevesi Gyula** (Bp.) vegyész mérnök, Kossuth-díjas akadémikus, a magyar műszaki értelmiség kiemelkedő alakja. Diplomáját a Műegyetemen szerezte. Pályafutását Pöstyénben kezdte, ezt követően az Egyesült Izzó kutatómérnökeként – Helfgott Árminnal (1878–1942) – kikísérletezte a gáztöltésű izzólámpák nagyüzemi gyártását. 1919-ben ipari miniszter (akkori szóhasználatul termelési népbiztos). Ezt követően munkásságát Ausztriában, Németországban, Olaszországban, majd a Szovjetunióban folytatja tovább. Itt megszervezi a korszerű izzólámpa gyártást, kezdeményezi a folyamatos munkarendet, létrehozza az első műszaki és gazdasági információs központot. A sztálini rendszer áldozataként 1938-tól tíz évet börtönben, illetve száműzetésben szenvedett. 1948-ban tért haza. A Műszaki Dokumentációs Központ (az OMIKK egyik elődje) létrehozója, a Találmányi Hivatal elnöke; az újítómozgalom hazai megindítója. Tevékenyen közreműködött az MTESZ megalakításában, melynek elnöke is volt. Több fontos tisztséget töltött be az MTA-n, melynek 1960-tól tíz éven át alelnöke volt. Főszerkesztése mellett készült el az orosz–magyar és a magyar–orosz műszaki és tudományos szótár. A menedzsmenttudomány egyik hazai úttörője, akinek nevét a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság díja őrzi. (*Ungvár, 1890. nov. 21.) – MTESZ 1990. p.56.; Magyarok 1992.

28.1945. †**Unger Emil** (Bp.) zoológus, hidrobiológus, kísérletügyi előadó. Az első magyar halhatározó szerzője. Tudományos és ismeretterjesztő cikkei bel- és külföldi szaklapokban jelentek meg. (*Bp., 1883. jún. 17.) – MTESZ 1983. p.19.

1745. A Maros áradása és kiöntései miatt Szeged környékén az utak járhatatlanok. A postamester és a város tanácsa kéri az utak helyreállítását. A temesvári kormányzóság területén a pusztításnak nagyon kitétt községek (Újtelek, Macedonia) kéri áttelepítésüket. – Réthly A.: Időjárás események... II. p.173.

1795. A Duna jeges árvize Pesten-Budán, Esztergomban, Fejér megyében. – Réthly A.: Időjárás események... II.

1870. Az 1870-es XX. tc. alapján felállították a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, mely 1948-ig működött. Többek között a Tanács irányította a fővárosi Duna-szakasz kiépítését, ill. szabályozását. – Bp.Lex. I. p.461.

1.1945. A Simontornyai Bőrgyártó üzemek közül a legsúlyosabb háborús veszteségek. Tűz martaléka lett a krómos műhely és a talposztály. Ezenkívül megsemmisült a meszesműhely, a box- és talpraktár, a laboratórium, műszaki iroda, a gyári bölcsőde, vagyis majdnem az egész gyár súlyosan károsodott. – 200 éves a Simontornyai Bőrgyár.

2.1870. Üzembe helyezik a budai Várba vezetű gőzsziklót. A Budai Hegypálya néven megnyílt létesítmény építését Széchenyi Ödön javasolta 1868-ban H. Wohlfarth és Juraszek Ö. terve alapján. Az 1930-as években átlagosan évi 500 000 utast szállító szikló az 1944–45-ik évi ostromban elpusztult. Újjáépítése 1984-ben kezdődött, a nagyközönség előtt 1986. jún. 4-én nyílt meg Budavári Szikló névvel. – MTK; Bp. Lex. II. pp.399–400.

4.1970. †Bacsák György (Balaton–Alsóbélatelep), jégkorszak-kutató, a tudományok doktora. – Lásd jún. 15-nél.

7.1920. †Fabinyi Rudolf (Bp.) kémikus, a kolozsvári egyetem vegyész professzora, majd rektora, az MTA tagja, a modern magyar szerves kémiai kutatás egyik megalapozója. „Vegyteni Lapok” címen ő jelentette

meg az egyik első hazai kémiai szakfolyóiratot Kolozsvárott (1882–1889). A Magyar Kémikusok Egyesületének egyik megszervezője és első elnöke volt. Nagy jelentőségűek a molekulaszúly meghatározásával és a festőanyagokkal kapcsolatos kutatásai. (*Jolsva, Gömör m. 1849. máj. 30.) – Magyarok 1992.

9.1870. †György Sándor (Pest) mérnök, az MTA levelező tagja (*Tarján, 1795. ápr. 15.) – Ld. ápr. 15-nél.

16.1770. *Karacs Ferenc (Püspökladány), rézmetsző, térképészkészítő- és kiadó. Térképészítő tevékenységéhez a debreceni Református Kollégiumban kapta az indítást, majd Pesten mérnöki tanulmányokat, Bécsben rézmetszést tanult. 1795-ben kezdte meg Pesten a rendszeres rézmetszői, főként térkép-metszői tevékenységet. Élete során száznál több térképet szerkesztett és metszett rézbe, közreműködött a legjelentősebb magyarországi térképek kinyomatásának előkészítésében (pl. Lipszky János nagy térképét részben ő készítette). Kilenc nagyobb atlaszt is összeállított. Legnagyobb műve, „Európa Magyar Átlása” azonban csónkán maradt (21 lap készült el a tervezett 24-ből), és csak halála után jelent meg egybekötve. Készített művészeti metszeteket és illusztrációkat is. Otthona a reformkor egyik szellemi műhelye volt. Munkásságát a püspökladányi Karacs-múzeum mutatja be. (†Pest, 1838. ápr. 14.) – MTE SZ 1988. p.23, 89; Magyarok 1992; Raum, p.62.

20.1895. *Dudich Endre (Nagysalló, Bars m.) zoológus, egyetemi tanár, az MTA tagja (1932.) A szegedi egyetemen fejezte be tanulmányait, és itt lett magántanár. 1933-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen oktató, itt megbízták az Állatrendszertani Intézet megszervezésével, amelynek ő lett az első vezetője, s melyet haláláig vezetett. Főleg az ízeltlábúak alak- és rendszertanával foglalkozott, de igen jelentős barlangtani kutatásokat is végzett. Hazánkban elsőként

alkalmazta a matematika módszereit a rovarok variációs vizsgálatában, valamint a polarizációs mikroszkópos tanulmányokat is ő kezdeményezte. Nagy hatású, iskolateremtő egyéniség volt. Mintegy kétszáz cikke jelent meg. F.m.: Az Aggteleki barlang. Bp., 1928.; A barlangbiológia és problémái. Bp., 1959.; Állatrendszertan. Bp., 1969, Loksa I.-vel. (†Bp., 1971. febr. 5.) – Magyarok. 1992.

24.1945. †**Magyar Zoltán** (Héreg), a magyar tudománypolitika alapvetője, a szervezés- és vezetéstudomány klasszikusa, a közgazdászat kutatásának, oktatásának és korszerűsítésének nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő egyénisége. (*Tata, 1888. jún. 10.)
Cikkünk a 106. oldalon.

25.1795. ***Vásárhelyi Pál** (Szepesolaszi) okl. mérnök, az MTA (Magyar Tudós Társaság) rendes tagja. Dolgozik a Körösökön, a Duna vízrajzi felvételén. 1833-tól Széchenyi mellett a Vaskapu-szabályozás vezetője. 1837-től az Építési Főigazgatóság hajózási mérnöke. 1846-ban a Tisza-szabályozás munkálatainak lett a vezetője. A Tisza-völgyi Társulat közgyűlésének vitája közben szélütés következtében hunyt el. A magyar vízgazdálkodás egyik legjelentősebb alakja. F.m.: Introductio in praxim triangulationis. Pest, 1827; Mo. esetmérési térképe. Pest 1843. (*Pest, 1846. ápr. 8.) – Magyarok, 1992; Raum, p.134.

29.1895. †**Frivaldszky János** (Bp.) múzeumi osztályigazgató, az MTA tagja (1965: I. tag, 1973: r.t.), növénygyűjtő. A pesti mérnökképző intézetben tanult, de már fiatalon nagy hatással volt rá nagybátyja, F. Imre (l.: okt. 19-én), akit több növénygyűjtő útjára is elkísért. Betegeskedő nagybátyját 1850-től rendszeresen helyettesítette a Magyar Nemzeti Múzeumban, ahol ő lett az utóda is. Főleg leíró állattannal foglalkozott. (*Rajec, Trencsén m. 1822. jan. 17.) – Magyar utazók lexikona.

30.1895. ***Bandat Horst** (Bp.) geológus, a fotogeológia egyik úttörője. A főváros Tudományegyetemén tanult, ahol 1918-ban kapott diplomát és 1921-ben doktorált földtanból, ásványtanból és kémiából. 1921 és 1938 között az egyetemen Papp Károly professzor tanársegédje volt. 1925 és 1940 között geológusként, majd főgeológusként és szaktanácsadóként gyakran dolgozott külföldön, a világ különböző részein (1925–1932: Szumátra, 1932: Németország, 1933–1935: Celebesz, 1936: Borneo, 1936–1938: Holland Új-Guinea, 1938–1940: Kuba, Új-Guinea, Jáva). A világon először az Új-guineai expedíció (1936–1938) tagjai használtak légifotókat nagy területen geológiai kutatásokhoz. Az e munkálatokról B.H. és N.E. Weissbord által összeállított jelentés a fotogeológiai kutatásoknak világvizonylatban is első jelentős műve. A magyar geológus utazásai során figyelemre méltó etnológiai kutatásokat is végzett. B.H. 1940-ben hazatért Magyarországra és a Magyar Királyi Földtani Intézet főgeológusaként a szénhidrogénkutatásban töltött be vezető szerepet. Az általa bevezetett fotogeológiai módszer jelentős eredményt hozott: kiterjedt szénhidrogén telepeket tártak fel az erdélyi Mezőségen (1941–1943). 1947-ben az USA-ba távozott, ahol a Gulf Oil Corporation alkalmazottjaként dolgozott, ill. annak megbízásából Amerikában, Ázsiában és Európában végzett geológiai kutatásokat 1956-ban történt nyugalomba vonulásáig. 1962-ben kiadott egy fotogeológiai kézikönyvet, és haláláig úrfotók kiértékelésével foglalkozott. F.m.: Introduction to the Photogeology of Dutch New Guinea. B.P.M. Report, 1937. (N.E. Weissenborddal); Olajat keresek Celebeszen. Bp., 1943; Aerogeology. Houston, 1962. (†Paranus, USA 1982. dec. 9.) – Magyarok 1992.

Megalakul az „Első soproni serfőzde és malátagyár részvénytársaság”, a mai Soproni Sörgyár elődje.

31.1945. Székesfehérvárott az 1944–45-ös súlyos harci cselekmények után – a város márc. 21–22-i végleges szovjet elfoglalását

követően – a Vízmű megkezdte a vízszolgáltatást. – Ferjér m-i Tört. Évkönyv 3. p.15.

ÁPRILIS

1895. (Húsvét vasárnap). A Tihanyi félsziget nyugati oldalán a „Szarkád oldal” kb. 300 m hosszban leszakadt. A leszakadt földtömegek még 15 év múlva is mozgásban voltak. – Hidrológiai Közlöny. 1953. p.389.

1945. Budapest ostroma után az Egyetemi Nyomda egyik első kinyomtatott munkájaként látott napvilágot Fizikai Akusztika címen (szerzője Tarnóczy Tamás) az első magyar nyelvű teljes akusztika könyv, amely a Mérnöki Továbbképző Intézet 1944. évi tanfolyam írásbeli anyagának bővített és kiegészített változata.

2.1845. *Dénes Ferenc (Tribs, Szepes m.) tanár, Tátra-kutató. Bécsben és Pesten tanult, Lőcsén telepedett le, ahol tanári munkája mellett a Tátrát járta és tanulmányozta, a Magyarországi Kárpát Egyesület egyik alapítója volt (1873). Behatóan foglalkozott a Tátra földtanával, glaciológiájával, meteorológiájával, térképezésével, kijelölte a tátrai turistautak nyomvonalait, útikalauzt írt. Róla nyerte nevét a tátrai Dénes-csúcs. (†Lőcse, 1934. okt. 15.) – MTE SZ 1984. p.39; Raum, p.30.

1920. †Daday Jenő (Bp.) zoológus, az MTA rendes tagja. A Magyar Nemzeti Múzeum Állattani osztályán dolgozott, 1902-től a Műegyetem állattan tanára. Főleg mikrofaunisztikával foglalkozott. A hazai gerinctelen mikrofauna feldolgozásán kívül nagy jelentőségű az Indiában, Szumátrán, Jáván, Dél-Amerikában, Kelet-Afrikában, Nyugat-Afrikában, Mongóliában, Turkesztánban és Tibetben végzett gyűjtések alapos feldolgozása. Foglalkozott a barlangok élővilágával is. (*Búzamező, Szol-

nok–Doboka m. 1855. máj. 24.) – Biológiai Tört.; TTK Évk. 1942.

1970. Megnyitották a K–Ny-i földalatti mélyvasút első szakaszát a Deák tér – Őrs vezér tér között. – MTK; Bp. Lex. II. p.134.

3.1770. Mária Terézia megerősíti az 1735-ben alapított selmeci bányászati iskola Bányászati Akadémiává szervezéséről szóló rendelkezést. Az Akadémia működési szabályzata (Systema Accademiae Montanisticae) a gyakorlati ismeretek mellett az elméleti képzést is előírta. A selmeci bányai Bányászati Akadémiát 1842-ben egyesítették az 1809 óta működő Erdészeti Szakiskolával. A Bányászati Akadémia a XVIII. sz.-ban nagy hírnévre tett szert. Számos külföldi tanuló is felkereste: az átszervezéstől 1846-ig a Magyar Királyságból 1937, más országokból 1411 hallgatót jegyeztek be. Selmecebánya elcsatolásakor, 1919-ben az Akadémia Sopronba települt át, a bányászati és kohászati tagozatot 1949-ben a miskolci Nehézipari Egyetem tanszékeivé alakítják. Cikkünk a 60. oldalon.

4.1895. *Retezár Árpád (Bécs) vegyész-mérnök, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Ásványolaj és Széntechnológiai Tanszékének tanszékvezető docense. Kutató munkáját a Műegyetemen Varga József mellett köszénkátrányok hidrogénezésével kezdte. Foglalkozott barnaszének huminanyagtartalmának szerkezetfelderítésével. Jelentősek a tőzeg hasznosításával foglalkozó kutatásai. Több szabadalmazott eljárást dolgozott ki. (†Veszprém, 1974. máj. 25.) – MÉL III.

- 5.1795. †Elmpt Philip** (Prága) osztrák katonai térképész. 1769-ben vezetésével elkezdődött a Temesi Bánság felmérése. Három csoportban 33 hadmérnök vett részt a térképezésben. 1773-ig elkészültek a 208 térképlapra kiterjedő 1:28 800 méretarányú térképek. E.P. ekkor ezredesi rangban volt. (*Tammersheim, 1724. okt. 3.) – MTESZ 1994. p.11; Raum, p.34.
- 7.1770. †Torkos Justus János** (Pozsony) orvos, kémikus. Híres volt pontos vízelemzéseiről, a hazai gyógyvizek elemzése és ismertetése terén példászerű munkát végzett. Ő írta le először tudományosan a hazai szikst. Rájött arra is, hogy az akkori nézetek ellenére a szikso nem azonos a hamuzsírral. (*Győr, 1699. dec. 17.) – MTESZ 1988. p.10.
- 8.1870.** Eötvös József kultuszminiszter a király elé terjeszti jóváhagyásra a Magyar Királyi Országos Meteorológiai és Földdelejeségi Központi Intézet (majd M. kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnességi Int.) MTA által kidolgozott alapítási és működési tervzetét. Az új intézet élére július 12-én a Magyarországon élő osztrák Schenzl Guidó (1823–1890) benedekrendi tanárt nevezik ki, aki az MTA támogatásával már korábban egy jól felszerelt „Akadémiai Észleldé”-t rendezett be a mai Toldy Ferenc Gimnáziumban. Az Intézet kezdetben igen szerény körülmények között, bérelt épületekben, az igazgatón kívül 2-3 tudományos képesítésű munkatárssal és 1-2 altiszttel működött, az észlelő állomások száma az egész ország területén néhány tucat volt. Ezt a számot Schenzl már 1870 végén 190-re növelte, a századfordulón (főleg az intézet akkori igazgatója, Konkoly Thege Miklós fáradozása nyomán) már 1400 fölé emelkedett. A központi intézet 1911-ben költözött mai, II. ker. Kitaibel Pál u.-i székházába. Cikkünk a 69. oldalon.
- 10.1870.** A király szentesíti a Fővárosi Közmunkák Tanácsa felállítását elrendelő 1870: X. törvénycikket. (E szerv feladata a budapesti építkezések irányítása, ellenőrzése és koordinálása. A törvénycikk rendelkezik a fővárosi beruházások fedezésére szolgáló 24 millió forintos állami kölcsön kibocsátásáról is.) – MTK
- 11.1870. *Gillyén József** (Szatmárnémeti) okl. mérnök, folyammérnök. Dolgozott a szatmárnémeti, aradi, pozsonyi folyammérnöki hivatalokban, az FM Vízirajzi Osztályán. Pozsonyban hivatalfőnök volt. (†Bp., 1918. aug. 26.) – MÉL III.
- 1920.** „Bőrbank Részvénytársaságot” alapítottak a bőripar és a bőrkereskedelem ágazatai részére 20 millió korona alaptőkével, amelynek célja az ipar és a kereskedelem körébe tartozó (nagy-és kisipari, ill. kereskedelmi) vállalatok, cégek stb. fejlesztése, hitellel való ellátása, szakmabeli finanszírozása. – Bőripari Szemle, 1920.
- 1945. †Lónyai Ferenc** (Bp.) jogász, borászati szakember. Jelentős tevékenységet fejtett ki a magyar szőlőrekonstrukció terén. Ő alkotta meg az 1893. évi bortörvényt. Az állami közpincék létrehozását célzó tevékenysége az első világháború miatt eredménytelen maradt. (*Pazony, 1861. jan. 8.) – MTESZ 1986. p.14.
- A Németországba kitelepített Műegyetem vonatszerelvényét légitámadás érte Csehszlovákia területén. Ennek során, ill. következtében 30 személy vesztette életét, zömében egyetemi hallgató, valamint Szily József és Nemesdy József egyetemi professzorok. Az elhunytak Hazlov, ill. Asch temetőjében nyugsznak. – MVM életrajzok, Zoller József leírása. (v.ö.: máj. 2.)
- 13.1695.** „Az egész országban rettenetes árvizek”. – Réthly A.: Időjárás események ... I. p.250.
- 15.1795. *Győry Sándor** (Tarján, Komárom megye) mérnök, matematikus, kultúrpolitikus, orsz. kir. építészeti igazgató, a Magyar Tudóstársaság egyik első tagja (1832). Pozsonyban, Nagykőrösön, Deb-

recenben tanult, majd a pesti Tudományegyetem mérnökképző intézetében szerzett mérnöki oklevelet. Egyik legfőbb céljának tekintette, hogy a magyarországi matematikai kutatást és oktatást magas színvonalra fejlessze, ennek érdekében tevékeny kritikai munkásságot is folytatott, és szorgalmazta a magyar matematikai műveltség kialakítását. Rendkívül széles körű tájékozottsággal rendelkezett, nagyszámú írása jelent meg különböző lapokban és folyóiratokban. A tarjáni iskola ma nevét viseli. (†Pest, 1870. márc. 9.) – Matematika tört. I.; Szinyei.

1895. A Herkules c. lap e napi számában jelent meg hazánkban az első híradás a „mozdonykerékpár”-nak nevezett motorkerékpárról. – Bp. Lex. II. p.148.

16.1495. *Apian (Apianus) Peter (Leising, Szász o.). Ingolstadt matematika professzor, 1529-ben nyomdát alapított. Fába metszette Lázár deák térképét. F.m.: Cosmográfia. (†Ingolstadt 1552. ápr. 21.) – Raum, p.144.

1895. *Ernst Jenő (Baja) orvos, biofizikus, egyet. tanár, az MTA tagja. Egyetemi tanulmányait Péccsett végezte, ahol 1923-ban oklevelet szerzett, majd 1928-ban magántanári képesítést nyert biofizikából. Az életműködések fizikai elemei c. értekezéséért. Már a '30-as évek elején az egyik legkiemelkedőbb magyar biológiai és élettani kutatóként tartották számon. Elsősorban az izomműködések és a folyadéktranszport kutatásában ért el kiemelkedő eredményeket. 1939-ben a szegedi tudományegyetemen működő Szent-Györgyi Albert hívta meg laboratóriumába, ahol részt vett a magyar izomkutatás biokémiájának elindításában. 1945-ben a pécsi egyetem orvosi fizikai intézetének igazgatójává nevezték ki. Az intézetet – hazánk első biofizikai kutatóhelyeként – biofizikai intézetté szervezte át, s annak 1971-ig volt vezetője. 1961-ben – világviszonylatban is az elsők között – megszervezte a Magyar Biofizikai Társaságot, melynek elnöke, majd 1969-től haláláig

tiszteletbeli tagja volt. Tudományos eredményeit 200 tudományos dolgozatban és 3 monográfiában tette közzé. (†Pécs, 1981. febr. 27.) – Magyarok 1992.

1920. †Schuller Alajos (Bp.) fizikus, a Műegyetem tanára. – Lásd szept. 17-nél.

1945. †Gállik István Dömötör (Bp.) mérnök. 1888-ban szerzett oklevelet a budapesti Műegyetemen. 1892-től a Kereskedelmi Minisztérium hidépítési osztályának munkatársa, 1918–25 között a vezetője. Részes volt a fővárosi Duna-hidak szerkezeti tervezésének, ezek építésének, újjáépítésének, a Széchenyi–Lánchíd újjáépítésének (1913–16). Hasonlóan közreműködött a Tisza-hidak megalkotásában. Szakirodalmi munkái elsősorban a hidépítéssel és a fémrészek szilárdságával foglalkoznak. Kutatta a nagyszilárdságú acélok alkalmazásának lehetőségeit. (*Bp., 1866. márc. 2.) – MTE SZ 1991. p.34–35.

17.1895. Megkezdték – a Fővárosi Törvényhatósági Közgűlése határozata alapján – a Káposztásmegyeryi Vízmű harmadik szakaszának megépítését, mely 60 000 m³ vízhez juttatja a Fővárost. – A 100 éves Fővárosi Vízművek. p.46.

1945. †Jutassy Ödön (Bp.) lapszerkesztő, laptulajdonos. Veszprém-ben érettségizett 1887-ben. Újságíróskodás után 1894-ben alapította a Molnárak Lapját. 1903-ban Lipinszky Lipóttal nyomdát alapítottak. Lapjában teret kapott a gépészet, a villamoságtan, a malmok kereskedelmi és közgazdasági életének minden híre. Később malomipari szakmunkákat, évkönyveket is kiadott. Évekig harcolt a malomipari szakiskoláért. 1938-ban az első diszkriminációs törvény alapján megvonták a lapengedélyét. (*Veszprém, 1870.) – MTE SZ 1994.

20.1870. Szombathelyen Sopron, Vas, Győr, Moson megyék és Győr szabad királyi város küldöttei tanácskoztak „Rába témá-

ban". Kérték a kormányzatot a Rába-szabályozás előkészítésére. – Szalacsy: A Rába-szab. Társ. ... p.12.

- 23.1770. †Raymann János Ádám** (Eperjes) szülővárosa és Sáros vm. főorvosa. Járványügyi, meteorológiai és növényteni tanulmányokat tett közzé. Közülük legjelentősebb a himlőről írt tanulmánya (1717.). (*Eperjes, 1690.) – MTESZ 1990. p.9.
- 1895. †Scherfel Vilmos Aurél** (Poprád–Felka) gyógyszerész, a Magas-Tátra kutatója. Bécsben vegytant és orvostudományt tanult. 1855 nyarán örökölte apjának felkai patikáját, ahol már kezdetben jól felszerelt gyógyszerkémiai laboratóriumot rendezett be. Szabad idejében a Magas-Tátrát járta, és nagyon alapos, gondos növénygyűjtő munkát végzett. E téren hamarosan jó hírnevet szerzett. A Tátra Múzeum egyik első szorgalmazója és megalapítója, 1878-ban elsősorban az ő fáradozása nyomán valóban megnyílt Felkán a Tátra Múzeum, amelynek haláláig gondozója és gyarapítója volt. (*Poprád–Felka, 1835. ápr. 24.) – Borbás V.: Sch.V.A. emlékezete. TTK Pótfüzetek, 1896.
- 25.1895.** Károly Iréneusz József nagyváradi premontrai tanár bemutatja drótnélküli táviróját, mely 20 méter távolságot hidal át. – MTK
- **1945. †Lux Géza** (Bp.) építésmérnök. A középkori magyar építészet kutatója, számos nagy értékű műemlékfelmérést végzett: a Mátyás-kori budai várpalota rekonstrukciója, a margitszigeti domonkos apácakolostor építészettörténeti feltárása, felmérése és konzerválása stb. fűződik nevéhez. (*Bp., 1910. ápr. 29.) – MTESZ 1985. p.17. ■
- **29.1870. *Sávoly Ferenc** (Alsóelemér, Torontál vm.) Bölcsészdoktori diplomát szerzett. Középkori tanárként lépett az Országos Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet kötelékébe 1906. aug. 1-jén. A Műszaki Egyetem Közgazdaságtudományi Karán agrometeorológiából magántanári képesítést nyert. Több évtizeden keresztül végzett igen jelentős klimatológiai és agrometeorológia észlelői, oktatói, szervező és szakírói munkát. Az 1920-ban megalakult agrometeorológiai osztály első vezetője volt. Állította, hogy az időjárás egyenrangú ökológiai tényező a talajjal, a felszínalakulással, és a földrajzi fekvéssel. A peronoszpóra időjárási feltételeit tárgyaló művének megjelenésével ismertté vált nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakemberek előtt is. Hirdette, hogy aki agrometeorológiával foglalkozik, együtt kell dolgoznia mezőgazdasági szakemberekkel. Ő maga Istvánffy Gyulával közösen dolgozott és publikált. Több meteorológiai tudást kívánt azoktól, akik gyakorlatilag mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak és főleg akik irányítják. 1927-ben a Mezőgazdasági Múzeum újjászervezése során Sávoly az elsők között volt, aki ebben részt vett és nyugdíjazásáig annak helyettes igazgatója volt. Számos cikke jelent meg az időjárásban és a Köztelekben, valamint szak- és napilapokban. F.m.: A szőlő peronoszpórájának időjárási létigényei. Ampelológiai Közlemények, 1912. Mezőgazdaság és meteorológia. Földrajzi Közlemények, 1915. (†1938. máj. 19.)
- **1895. *Nemes Tihamér** (Bp.) gépésmérnök, postamérnök. A távközlés területén dolgozott, több találmánya volt a képátvitellel és a televízióval kapcsolatban. Később kibernetikával foglalkozott. (†Bp., 1960. márc. 30.) – MTESZ 1985. p.15.; Magyarok 1992.
- **1945. †Magyar Gyula** (Bp.), kertész, növény-nemesítő. Új gyümölcsfajtákat (őszibarack, mandula), zöldségeket (paradicsom, sárgadinnye) és dísznövényeket (linicera, pünkösdi rózsa, orchidea, ciklámen, muskátli, stb.) nemesített. A Kertészeti Tanintézet előadója volt. (*Bp., 1884. ápr. 24.) – MTESZ 1984. p.27.

- 1945. †Goldberger Leo, Buday** (Mauthausen) finanszírozás, a Goldberger-gyár elnöke-vezérigazgatója, a magyar textilipar korszerűsítője, a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSz) igazgatója, a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa. (*Bp., 1878. máj. 2.)
Cikkünk a 119. oldalon.
- **2.1945. †Nemesdy József** (Asch, Csehszlovákia) mérnök, műegyetemi tanár. A Műegyetemen szerezte meg diplomáját, majd a MÁV-nál dolgozott. 1941-től a Műegyetemen az út-, vasút és közlekedési tanszék ny.r. tanára. A pályaeépítés és -korszerűsítés kérdéseivel foglalkozott. Ő építette hazánkban az első hosszúsínes, hézagmentes kísérleti pályaszakaszokat. A felépítmények számításánál helyettesítő hossz-aljas számítási módszert dolgozott ki. Számos felépítményi szerkezeti elemet korszerűsített, modernizálta a sínlektést, továbbá vasbetonaljak konstruálása és bevezetése kötődik a nevéhez. (*Nagybittse-Predmér, 1893. márc. 6.) – MTESZ 1993. p.28.
- 3.1870.** Miniszteri rendelet hagyja jóvá a középiskolai tanárok képzését szolgáló Középtanodai Tanárképezde működési szabályzatát. A Tanárképezde a pesti M. kir. Tudományegyetem keretében működött és tanári oklevelet adott a vizsgázóknak. – Iskolaügy III.
- **4.1945. †Rohringer Sándor** (Bp.) mérnök, egyetemi tanár, akadémikus. Kultúrmérnökként dolgozott, majd a Besztercebányai (1903), ill. a Kassai (1909–19) Kultúrmérnöki Hivatal vezetője, a Kassai Vízmesteriskola igazgatója. 1923-tól a Műegyetem Vízépítési Tanszékének vezetője, a modellkísérleti laboratórium létrehozója. Az Alföld talajvíz-megfigyelésének beindítása is nevéhez fűződik. (*Kassa, 1868. márc. 28.) – MTESZ 1993. p.30.
- **8.1945. †Milleker Rezső** (Bp.) geográfus, egyetemi tanár, kultúrpolitikus. A budapesti Tudományegyetemen tanult, majd Párizsban, Berlinben és Göttingenben bővítette ismereteit. (Utóbb bejárta szinte egész Európát, és törökországi utazást is tett.) Előbb a Bp-i Egyetemen dolgozott, 1914-ben az újonnan szervezett debreceni Tudományegyetemen megszervezte a földrajzi tanszéket. Bevezette a település- és regionális földrajz, valamint a néprajz oktatását, megalapozta a meteorológiai munkát. Nagy szerepe volt az idegenforgalmi földrajz és a honismereti mozgalom megindításában. Részt vett a Földrajzi Közlemények szerkesztésében, majd önálló népszerű folyóiratot indított Földgömb címen (1930–1944), megindította a Debreceni Szemlé-t, továbbá a „Gea” és az „Ismeretlen világok” c. könyvsorozatot. Főleg emberföldrajzi kérdésekkel foglalkozott, de végzett vulkánmorfológiai tanulmányokat is. A Magyar Földrajzi Társaság alelnöke, a debreceni Nyári Egyetem kezdeményezője. F.m.: A vulkanizmus teóriái. Szeged, 1910.; Modern honismeret. 1936.; Idegenforgalom és kultúra. Bp., 1942.; A magyar falu kultúrája. Debrecen, 1944. (*Versec, Temes m., 1887. ápr. 17. – MTESZ 1987. p.24.; Magyar Utazók Lexikona.
- **10.1870. *Laub Lipót** (Pest), elektrotechnikus. A magyar villamosipar jelentős úttörője volt. Kezdeményezte és harmadmagával megalapította a Magyar Elektrotechnikusok Egyesületét. (†Bp., 1933. jún. 24.) – MTESZ 1983. p.19.
- ***Tuzson János** (Szászcsanád, Alsó-Fejér m.), botanikus, erdőmérnök, egyetemi tanár, az MTA lev. t. Selmecebányán, majd néhány éves erdészeti munka után Münchenben tanult, 1899-ben a kolozsvári egyetemen doktorált, 1905-től a budapesti Tudományegyetemen a növénytan tanára. Számos növénygyűjtő tanulmányutat szervezett Európa különböző vidékein, ezek közül az oroszországi és a balkáni a legjelentősebb. Kezdetben főleg a fás növények szövettanával, majd ősnövénytantal foglalkozott. F.m.: Magyarország fejlődéstörténeti növényföldrajzának főbb vonásai. Math. és Term. Tud. Ért. 1915. (†Bp., 1943. dec. 18.) –

MTESZ 1993. p.54.; Magyar Utazók Lexikona.

12.1920. Az albertfalvai gyár repülőteréről elindult a Magyar Aeroforgalmi Rt. első gépe és újságokat szállított. – Bp. Lex. II. p.363.

13.1920. †**Lóczy Lajos** (Balatonarács), geológus, geográfus, Ázsia-utazó, az MTA tagja, a M. Áll. Földtani Intézet igazgatója, egyetemi tanár. (*Pozsony, 1849. nov. 4.) – Magyarok 1992.

15.1720. ***Hell (Höll) Miksa Rudolf S. J.** (Selmecbánya–Széklakna), magyar születésű bécsi csillagász, matematikus, egy. tanár és csillagda igazgató, számos külföldi tudós társaság tagja. Bécsben, Zsolnán, Besztercén tanult teológiát és matematikát, 1753-ban a kolozsvári jezsuita egyetem tanára, 1755-től haláláig a bécsi Egyetemi Observatórium igazgatója, az Ephemerides Astronomicae c. évkönyv és cikkgyűjtemény szerkesztője. Nevét az 1768–70 közötti Várdő-szigeti expedíció tette ismertté, de nevéhez fűződik a pontos földrajzi szélesség-mérés egyik módszerének kidolgozása, a Vénusz-hold létezésének cáfolata és a magyar–lapp nyelvrokonság kezdeményezése. Sokat fáradozott a magyarországi csillagászat fellendítésén. (†Bécs, 1792. ápr. 14.) – MTESZ 1992. p.28–29.; Magyarok 1992.; Magyar Utazók Lexikona.

20.1795. †**Martinovics Ignác** (Buda) ferencesrendi szerzetes, a rend budai iskolájának

matematika tanára, a lemergi egyetem fizika professzora, II. Lipót császár udvari vegyésze, a magyar jakobinus mozgalom vezetője. Fizika tankönyvének első kötetét teljes egészében a kémiának szentelte. A flogisztonelelmélet egyik késői követője volt. 1792-ben I. Ferenc elbocsátotta az udvari szolgálatból, ettől kezdve a jakobinus összeesküvés megszervezésén munkálkodott. Az összeesküvés leleplezése után „felségsértésért és hazaárulásért” a bíróság halálra ítélte és társával együtt a Vérmezőn lefejezték. (*Pest, 1755. júl. 22.) – Magyarok 1992.

22. 1570. Antwerpenben megjelenik Abraham Ortelius (1527–1598) nevezetes világtalaszának, a *Theatrum Orbis Terrarum*nak első kiadása, benne Magyarország és külön Erdély részletes térképével (42. és 43. l.); az előbbi Wolfgang Lazius 1557-ben kiadott, az utóbbi Zsámboky János – Honterus alapján készült – térképe nyomán (1566). (Zsámbokynak Ortelius-hoz írt levele is fennmaradt.) A „*Theatrum*” a kor legnépszerűbb atlaszműve volt. 1612-ig 37 kiadást ért meg, 12 kiegészítő kötettel. Az itt közölt – és a későbbiekben kiigazított, bővített – Magyarország-ábrázolások nemcsak azért jelentősek, mert a további Magyarország-térképek alapjául szolgáltak, de ezek alakították ki a nyugat-európai emberek képét hazánkról. – Szathmáry T.: „*Descriptio Hungariae...*” 1987.

1945. Neumann János megírja az eredetileg 4.1795. ***Vass Imre** (Rozsnyó, Gömör m.) földmérő, barlangkutató. A pesti Institutum Geometricum-ban 1818-ban szerzett mérnöki oklevelet, majd több mint két évtizeden át Gömör-Kishont m. hites földmérője volt. Nevéhez fűződik az Aggtelek–Jósvafő közti Baradla barlang korszerű felmérése, leírása és új részek feltárása. 1825-ben az addig bejárt részen túljutva 4,5 km hosszúságig térképezte fel a barlangot, amelyről részletes leírást is közölt (Az Aggteleki barlang leírása... Pest, 1831, németül is). Ez az első hazai barlangi monográfia. Részt vett a szabadságharcban, 1850-től császári és királyi mérnök. Emlékére barlangot neveztek el róla. (†Sárospatak, 1863. márc. 20.) – MTESZ 1988. p.22., 120.; Magyarok 1992.
1970. A zánkai úttörővárosnál átadták rendeltetésének a Balaton új kikötőjét, 120 méteres mólóval a személyhajók, 160 méteres parthosszon a vitorlások részére. – Kertai E.: Tavi kikötők... p.139.
- 2.1745. ***Triesnecker, Franz Paul** (Kirchberg), osztrák csillagász, Hell Miksa tanítványa a bécsi egyetemen, majd utóda ugyanott az egyetemi csillagvizsgálóban. 1765-től 1770-ig a nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának adjunktusa. Utóbb sok magyar csillagász tanára és támogatója volt (pl. Bede A., Mártonfi J., Pasquich J. és mások). (†Bécs, 1817. jan. 29.) – MTESZ 1992. p.20.
- 2.1895 ***Radó Tibor** (Bp.), matematikus. A Műegyetem után a szegedi tudományegyetemen tanult, itt védte meg matematikai doktorátusát (1921), s itt volt adjunktus 1924–29 között. Riesz Frigyes (1880–1965) tanítványa volt, aki Radó figyelmét a Geócze Zoárd-féle (1873–1916) felszínmérési problémák felé irányította. Tehetségét fölismerve, meghívást kapott a müncheni egyetemre, előadott a Harvard Egyetemen, 1930-tól az ohioi állami egyetem tanára. H. Lebesgue és Riesz Frigyes valós függvénytanai eredményei alapján lényegesen egyszerűsítette és általánosította Geócze eredményeit. Ezzel megteremtette a felszín-mérés modern elméletét. A problémakör variációs kérdések megoldásához, az analízis topológiai megalapozásához, végül a matematikai logikai kérdéskörhöz vezette. (†New Smyrna Beach, Florida, USA, 1965. dec. 28.) – MTESZ 1990. p.60., 129.
- 9.1820. ***Hunfalvy János** (Nagyszalók, Szepes m.), földrajztudós, egyetemi tanár, akadémikus, 1863-tól a budai Polytechnikumban a földrajz, a történelem és a statisztika tanára, 1870-től a pesti Tudományegyetemen hazánk első egyetemi földrajztanára. A Magyar Földrajzi Társaság egyik alapító tagja és haláláig elnöke, a mai értelemben vett földrajz első hazai tudományos művelője volt. (†Bp., 1888. dec. 6.) – MTESZ 1988. p.39., 87.; Magyarok 1992.
- 15.1870. ***Bacsák György** (Pozsony), a diluvium, az eljegesedés korának jeles kutatója, a tudományok doktora. (†Fonyód-Bélatelep, 1970. márc. 4.)
Cikkünk a 109. oldalon.
- 18.1870. ***Pauer Károly** (Bécs), 1908–35 között székesfővárosi tisztiorvos. Népszövetségi ösztöndíjjal az európai országok iskolorvosi intézményeit tanulmányozta. Négy nyelven beszélt, további hármát tőrhetően tudott. (†1938.)
- 23.1870. Az április 10-én létrehozott Fővárosi Közmunkák Tanácsa megtartja első ülését. – MTK
- 25.1895. A 1886. X. 5-én megkezdett Rába-szabályozási munkálatokat befejezték. A munka

során 11,4 millió m³ földmunkát végeztek. – Szalacsy: A Rábaszab. Társulat... p.241., 248.

- 26.1820. *Berzenczey László** (Kolozsvár) politikus, utazó, élete egy részét az „őshaza kutatás”-nak szentelte. Részt vett a szabadságharcban, ezért annak bukásakor bujdosnia kellett, ekkor – emigráns magyarok támogatásával – elhatározta, hogy felkeresi az ázsiai „őshaza”-t, és e célból körülutazta a Földet. Tibeti útját azonban a kínai hatóságok megakadályozták. Ezután haza akart térni, de az osztrák hatóságok Klagenfurtba internálták, ahonnan csak 1867-ben távozhatott. 1873-ban újból ázsiai útra indult, amelyet ekkor már az Orosz Cári Földrajzi Társaság is támogatott. Moszkvából Omszk, Taskent, Kasgar érintésével jutott – sok nehézséget legyőzve – Indiába. Utazását mindvégig magányosan tette meg. Tudományos eredményt nem ért el, de utazói teljesítményét a korabeli hírlapok nagyra értékelték: az első európai volt, aki észak felől (Oroszországból), a Karakórum-hegységen és a Himaláján át jutott Indiába. 1874 decemberében érkezett haza. A fárasszó utazás és itthon a politikai torzalkodás annyira megviselte, hogy egy évtizedig ideggyógyintézetben ápolták. (†Bp., 1884. nov. 14.)
Cikkünk a 111. oldalon.

- 27.1970.** Tatabányai barlangkutatók egy víznyelő kibontása után felfedezték – a Tatabánya-Alsó feletti Farkas-völgyben – az utóbb Vértes Lászlóról elnevezett karsztos barlangot. – Kordos L.: Magyarország barlangjai. p.221.

- 28.1895. *Gerlóczy Gedeon** (Bp.) építész. A bp.-i Műegyetemen 1917-ben szerzett építész-mérnöki oklevelet. Professzora, Hüttl Dezső irodájában kezdte pályafutását, majd önálló tervező lett. Mintegy négy évtizeden át elismert építésztként Bp.-en dolgozott. Főbb megvalósult tervei: OTI Baleseti Kórháza (1940. társtervezőkkel), Madách Kamaraszínház (1941), Nemzeti Sportcsarnok (1941, társtervezőkkel).

Érdeme Csontváry hagyatékának felfedezése és megőrzése. 1919-ben építész-irodahelyiség keresése közben ráakadt az akkor még ismeretlen festő, Csontváry-Kosztka Tivadar képhagyatékára a mai Bartók Béla út 36–38. sz. házban. Négy évtizeden át fáradozott e művek művészi értékük szerinti megbecsüléséért. (†Bp., 1975. júl. 30.) – MÉL III.

- 29.1770. *Magda Pál** (Rozsnyó, Gömör m.) evangélikus teológus, a statisztika és földrajz művelője és tanítója, tankönyvíró. A jénai egyetemen ismerkedett meg a kor államföldrajzának és statisztikájának irányzataival. 1814-től a soproni ev. gimnáziumban tanított, és itt írta meg – részben hazai utazásainak tapasztalatai alapján – Mo. gazdaság- és társadalomföldrajzának első modern kézikönyvét (Magyarország és a határőrző katonaság vidékeinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest, 1819.). Könyvének reformszelleme magára vonta egyházi előljáróinak és a megyei urak haragját. Ettől kezdve egyik iskolából a másikba vándorolt, nehéz körülmények között élt. (†Sárospatak, 1841. júl. 23.) – Pápai B.: M.P. Statisztikai Szemle. 1965.; Magy. Utazók Lexikona

- 29.1945. †Hegedűs Ármin** (Bp.) építész. Böhm Henrikkel közösen több kórházat, szállót, fürdőt és más középületet tervezett és épített. Jellegzetes művük a Török és Tsa. bankház palotája a budapesti Szervita téren. Sebestyén Artúrral és Sterk Izidorral közösen készítették a Gellért Fürdő és Szálló díjnyertes pályatervét; a megvalósításban is részt vett. (*Szécsény, 1869. okt. 5.) – MTESZ 1994. p.46.

- 1945. †Mahler Ede** (Bp.) történész, nyelvész, az ókori kelet kronológiájának kutatója, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja (1909). 1885-ben a bölcsészettudományi fakultást elvégezve a bécsi cs.k. Fokmérő Bizottság, 1896-ban a budapesti Háromszögelési Hivatal tagja. 1898-tól a bp.-i Tudományegyetem tanára, itt a keleti népek történetét adta elő. Részletesen

foglalkozott Egyiptom és a mezopotámiai ókori birodalmak történetével. Behatóan tanulmányozta az ókori kelet időszámítási és naptárrendszereit. Ennek alapján értékes és érdekes eredményekre jutott a csillagászati úton visszafelé számolható jelenségek történelmi vizsgálatában (a csillagászati kronológiában). E téren alap-

vető munkát végzett. F.m.: *Babylonia és Assyria*, Bp., 1906.; *Ókori Egyiptom*, Bp., 1909.; *Chronologische Vergleichungstabelle...*, 1910.; *Ókori chronológiai kérdések*. Bp., 1915. (*Ciffer, Pozsony m. 1857. szept. 28.) – Wertheimer A.: M.E. In: *Mahler-Emlékkönyv*, Bp., 1937.; *Wessetzky V.: M.E. Antik Tanulmányok*, 1953.

JÚLIUS

1920. A Budapesti Egyetemi Turista Egyesület (BETE) közgyűlése kimondta a Barlangkutató Szakosztály megalakulását. Elnöke Kadič Ottokár lett. – Kordos L.: *Mo. barlangjai*. p.18.

3.1945. †**Darnay (Dorner) Kálmán** (Sümeg) muzeológus, régész, író, az első hazai archeológiai összefoglaló kézikönyv szerzője. Sümeg környékén jelentős ásatásokat folytatott, a feltárt leletek képezték gyűjteményének alapját. Ezt 1907-ben az államnak ajándékozta. Így jött létre az Állami Darnay Múzeum. A múzeum első igazgatója lett. Az összegyűjtött anyag jelentős részét 1938-ban a keszthelyi Balaton Múzeumba szállították. (*Sümeg, 1864. máj. 11.) – MTESZ 1989. p.24.

– 6.1895. ***Buzágh Aladár** (Derencsény), kémikus, egyetemi tanár, akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas (1949, 1954). Budapesten a Műegyetemen 1918-ban vegyész-mérnök, a Tudományegyetemen 1921-ben bölcsészdoktori oklevelet nyert; 1919-től itt a II. sz. Kémiai Intézetben tanársegéd, utóbb adjunktus. 1926-tól hosszabb időt töltött, és nemzetközi rangot szerzett különböző német egyetemeken, például W. Ostwald lipcei intézetében. 1946-tól az ELTE Kolloidkémiai és Kolloidtechnológiai Intézetének igazgatója, mint az iskola hazai továbbfejlesztője, illetve a fizikai kémia ezen új ágának egyik megteremtője. Főképp a szolok stabilitásának és az elektromos

kettősréteg szerkezetének vizsgálatával foglalkozott. Nevéhez fűződik az Ostwald–Buzágh-féle üledékszabály és a szolstabilitás kontinuitás-elméletének megállapítása, továbbá az adhézió mérésére vonatkozó kvantitatív módszer kidolgozása. (†Bp., 1962. jan. 20.) – MTESZ 1987. p.17.; *Magyarok* 1992.

7.1870. †**Vörös László** (Kaposvár). Az Institutum Geometricumban 1828-ban szerzett oklevelet. Közben, mint rézmetsző, Karacs Ferenc mellett dolgozott. Részt vett a 19. sz. első felében a katonai felmérésekben. 1833-ban készítette „Alap és vízhelyzeti térképe Buda és Pest szabad kir.fő városainak” című 1:7.200 m.a. térképét, amit 1985-ben a FŐMI hasonmás kiadásban sokszorosított. Mint Somogy megye mérnöke (1833–1852) készítette el 1850-ben a megye térképét. Ezt követően Huszár Mátyás mellett dolgozott a Körösök és a Duna felmérésén. A szabadságharc bukása után megyei mérnöki állásából elbocsájtották. Ismeretes még Keller Ignáccal és Báthory Istvánnal készített fővárosi térképe is. Több kéziratot térképét őrzik a kaposvári levéltárban. (*Hódmezővásárhely, 1790. márc. 3.) – Raum, p.136.

10.1920. †**Czirbusz Géza** (Bp.) egyetemi tanár, premontrei szerzetes, geográfus. Budapesti tanulmányai után a szerzetesrend több hazai iskolájában is tanított, így szinte

az egész országban végzett földrajzi és néprajzi adatgyűjtést (többek között: Kecskeméten, Szegeden, Temesváron, Nagykárolyban, Kolozsváron, Nagybecskeren tanított). Rengeteg geográfiai „aprómunkát” végzett, nagy érdeklődési körrel és olvasottsággal, bár az olvasmányait nem tudta kellő kritikával feldolgozni. A Balbi nagy leíró földrajzának lefordításával – amelyet alaposan átdolgozott és kibővített – jó kézikönyvet adott a földrajztanárok kezébe. 1910-ben kinevezték a budapesti Tudományegyetem földrajzi tanszékének vezetőjévé. Itt, elődeinek természetföldrajzi szemléletével szemben az emberföldrajz oktatását helyezte előtérbe. Háromkötetes „Antropogeographiá”-ja úttörő munka lehetett volna, de nem tudta kellő módon rendszerezni mondandóját. Más műveiben az érdekes gondolatok mellett izléstelen személyi támadások és tudományellenes megnyilatkozások találhatók, ezekkel kivívta kortársainak (pl. Teleki Pál és Cholnoky Jenő) lesújtó kritikáját. Érdeme főként a szorgos adatgyűjtés és leírás, valamint az emberföldrajz irányzatának felkarolása. Cikkei főként a Földrajzi Közlemények-ben és a temesvári Természettudományi Füzetek-ben jelentek meg. (*Kassa, 1853. szept. 17.) – Magy. Utazók Lexikona

11.1970. **†Egyed László** (Bp.) Kossuth-díjas geofizikus (1985), a tudományok doktora, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja. A Föld belső szerkezetével, a földrengésekkel és gravitációs kérdésekkel foglalkozott. Nevéhez fűződik a Föld tágulásának elmélete, amely szerint a mai felszín és a kontinensztáblák kialakulása bolygónk átmérőjének folyamatos lassú növekedésére vezethető vissza. Ez az 1953-tól kidolgozott feltevés előfutára volt a ma elterjedt ún. lemeztektonikának, sőt újabbangol kutatók eredeti formájában is felelevenítették. Több geofizikai kézikönyvet írt (pl. A Föld fizikája, Bp., 1957.), és jelentős szerepe volt a hazai geofizikai kutatások nemzetközi elismertetésében. (*Fogaras, 1912. febr. 12.) – MTE SZ 1989. p.17.; Magyarok 1992.

15.1945 **†Binder-Kotrba Géza** (Tegernsee, Bajorország) vegyészmérnök, aki 'Sigmond Elek utódként 1939-től vezette a Műegyetem Mezőgazdasági Kémiai Technológia Tanszékét. Elsősorban gyakorlati mikrobiológiai kérdésekkel foglalkozott, így a C-vitamin-gyártás alapanyagának, a szorbóznak mikrobiológiai előállításával. (*Pozsony, 1888. júl. 15.).

16.1820. Pest város tanácsának engedélye alapján megindult a rendszeres gőzhajó-közlekedés (Carolina) Pest és Óbuda között. – Bp.Lex. I. p.279.

1945. Alamogordóban (Új-Mexikó) – a „Manhattan-program” keretében – első ízben hajtottak végre kísérleti atomrobbantást. Cikkünk a 101. oldalon.

19.1845. ***Fleischer Antal** (Kecskemét) vegyész, a kolozsvári egyetem tanára. A bécsi és budapesti egyetemeken tanult, a modern kémia egyik ígéretes tehetsége volt. Oktatási munkája különösen a gyógyszerészképzés terén volt jelentős. Tudományos kibontakozását korai halála szakította félbe. (†Kolozsvár, 1877. márc. 28.) – MÉL I.; Kémiatört. II.

20.1970. **†Troján Emil** (Szeged) orvos, egyetemi tanár. Budapesten tanult. A diplomája megszerzése után több klinikán dolgozott. A szegedi tudományegyetem gyermekgyógyászati klinikáján 30 éven át foglalkozott sebészeti műtéttannal. Elsősorban a veleszületett csípőficam, a nyúlajak és a farkastorok gyógyítása volt eredményesen művelt területe. (*Bp., 1891. máj. 14.) – MTE SZ 1991. p.54.

23.1870. ***Cholnoky Jenő** (Veszprém), geográfus, utazó, egyetemi tanár, az MTA tagja, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, a Magyar Meteorológiai Társaság főtíkára. Egyetemi tanulmányait a bp.-i műegyetemen végezte. Előbb a vízépítési tanszéken, majd a Tud. Egyetemen Lóczy Lajos mellett volt tanársegéd. Ázsiai utazásai után a Földrajzi Társaságban dolgozott, később Bp-en és Kolozsváron töltött be

földrajztanári állást. Filozófiából doktorált. Szerteágazó földrajzi tevékenysége és népszerű tudományos művei közismertek. Földrajzi és statisztikai atlasza 1927-ben jelent meg. Sokat foglalkozott morfológiai kérdésekkel, a folyók természetével, hidrológiával. Részt vett a Balaton tudományos tanulmányozásában. (†Bp., 1950. júl. 5.) – Raum, p.26.

- 25.1895. *Huszár Géza** (Stájerlakanina) matematikus, egyetemi tanár. Az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI), majd az Első Magyar Általános Biztosító Társaság tanácsadó matematikusa volt. 35 éven át tanított. 1948–1961-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem gazdaságmatematikai tanszékének tanszékvezető tanára. 1959-től haláláig az Állami Biztosítónál továbbra is biztosítás-matematikai kérdésekkel foglalkozott. A járadékszámítás, a biztosítási számítások és az interpoláció-számítás problémáinak kutatója és a biztosítási matematika európai hírű tudósa volt. Magyar, német és francia nyelven megjelent könyvei és tanulmányai kutatásai eredményeiről szólnak. (†Bp., 1965. febr. 21.) – MTE SZ 1990. p.24.
- 27.1895. *Hankó Géza** (Temesvár) okl. mérnök, műegyetemi tanár a bp.-i Műegyetem Geodéziai Tanszékén. 1923-tól a Térképészeti Intézet munkatársa, ahol Rédey Istvánnal a fotogrammetriai eljárások bevezetését vállalták. Ennek érdekében számos technológiai eljárást dolgozott ki. 1924-től a síkfotogrammetriai osztálynak volt a vezetője. A földreformos munkák (1946–49) és a kohóipari tervezésnél (1949–54) eltöltött évek után rövid ideig a BGTV-nél szervezte a fotogrammetriai részleget. 1952-ben az önálló földmérnök-képzés megindulásakor visszatért az oktatás területére. A fotogrammetria tantárgy előadására kapott megbízást. Előbb Sopronban, 1959–61 között Bp-en vezette a fotogrammetria tanszékét. Az MFT alapító tagja volt. 1964-ben Lázár deák kitüntetést kapott. F.m.: Fotogrammetria I. és II. Bp. 1952., ill. 1964.; A fotogrammetria jelentősége a mérnöki gyakorlatban Bp. 1955.; Geodéziai kézikönyv III. kt. Bp. 1960. (†Bp., 1973. jan. 19.) – MTE SZ 1986. p.16., 88.; Magyarok 1992.
- 27.1970. †Papp Simon** (Bp.) geológus, egyetemi tanár, akadémikus. Neki köszönhető, hogy az EUROGASCO 1933-ban megkezdte a Dunántúlon a szénhidrogénkutatást. A Pávai-Vajna Ferencsel együtt, még 1919-ben kimutatott budafapusztai boltozaton az általa 1937-ben kitűzött 1. sz. kutatófúrás feltárta az első jelentős hazai kőolaj-előfordulást. A Magyar–Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) vezérigazgatója, a kőolajföldtan első hazai tanára volt. (*Kapnikbánya, 1886. febr. 14.) – MTE SZ 1986. p.16., 88.; Magyarok 1992.
- 30.1870. *Id. Velich István** (Kocsóc), kertész. Kimagasló érdemei vannak a hazai nagyüzemi gyümölcsstermesztés fejlesztésében. (†Pápa, 1960. aug. 9.) – MTE SZ 1985. p.21.

1870. Megalakul az Államvasutak Gépgyára. – MTK

1970. A nagymúltú keszthelyi és mosonmagyaróvári mezőgazdasági főiskolákat egyesítették és a keszthelyit Egyetemmé szervezték. – Oroszlány I.: Vízgazdálkodás és melioráció. 1984.

1.1820. ***Micskey Imre** (Mezőszentgyörgy) mérnök, uradalmi mérnök, a Nádor-csatorna Társulat igazgatója. 1871 és 87 között a Közmunka és Közlekedési Minisztérium Vízépítési Osztályának vezetője, így a vízügyek egyik legfőbb irányítója. (†Cece, 1899. jan. 14.) – MÉL I. p.202.

— 1895. ***Andreánszky Gábor** (Alsópetény) botanikus, ősnövénytan-kutató, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja (1945). Gyűjtő utazásait a Fogarasi-havasokban kezdte, majd Európának szinte minden területét bejárta. Igen jelentős munkát végzett a növényföldrajz területén, az ősnövénytan hazánkban úttörője volt, ilyen tárgyú munkásságával nemzetközi elismerést szerzett. 1942-ben a M.N. Múzeum növénytárának igazgatója, 1945-ben a budapesti Tudományegyetem növényrendszertani és növényföldrajzi tanszékének vezetője, 1952-től újból a Múzeum növénytárában dolgozott. Számos dolgozata, tanulmánya jelent meg, 1954-ben kiadta *Ősnövénytan* című tankönyvét. (†Bp., 1967. nov. 20.). – *Magy. Utazók Lexikona*; MTESZ 1992. p.45–46.

A Rába-szabályozással kapcsolatos Hanság-csatorna építése 2, 34 millió m³ földmunka elvégzésével befejeződött. – Szalacsy: *A Rábaszab. Társ. ...* p.204., 243.

1920. A kormány visszaadta a Simontornyán lévő Fried Bern és Fiai Bőrgyárat a tulajdonosoknak, de életbe léptette az ún. „kötött gazdálkodást”, ami azt jelentette, hogy az Anyag- és Árhivatal gazdálkodhatott a nyersbőrrel és a készbőrrel a kiutalásos rendszer alapján. – 200 éves a Simontornyai Bőrgyár.

1945. †**Saághy István** (Attersee, Ausztria) dendrológus. Kámoni birtokán 1891-ben már 244 fenyőféle és 310 lombos fa, ill. cserje élt kertjében. A meghonosodott új növényfajtákat a Kertészeti Szemlében és a Természettudományi Közlönyben írta le. Arborétumát 1925-ben faiskolával bővítette. (*Kámon, 1865. szept. 26.) – MTESZ 1990. p.48.

— 3.1870. ***Horusitzky Henrik** (Hoch-Oujezd, Csehország) agrogeológus, hidrogeológus, a Szent István Akadémia r. tagja. A magyaróvári Gazdasági Akadémián szerezte oklevelét, majd Berlinben és Münchenben az egyetemi agrogeológiai és geológiai tanszéken ösztöndíjas. 1895-től a M. kir. Földtani Intézetben agrogeológiai kutatást és térképezést végzett. Bevezette a talaj szeretlen részének és földtani eredetének vizsgálatát. Hozzájárult a pleisztocén rétegtani kérdéseinek tisztázásához. Barlangtani kutatásai is jelentősek. Hidrogeológiai munkái közül messze kiemelkedik komplex feldolgozású két kötetes monográfiája, amely megbízható földtani és vízföldtani alapot adott Budapest közműfejlesztéséhez. (*†Bp., 1944. aug. 25.) – MTESZ 1994. p.41.

— 5.1895. †**Rozsnyay Máttyás** (Arad) gyógyszerész és kémikus. Munkássága már a múlt században jó hírnevet szerzett a magyar gyógyszergyártásnak. Kinintartalmú gyógyszerkészítményt talált fel, amelynek nincs keserű íze, és ezért elsősorban a gyermekgyógyászatban nyert alkalmazást. Találmányával a magyar orvosok és természetvizsgálók XIV. fiúmei naggyűlésének pályadíját nyerte el. (*Szabadszálás, 1833. máj. 14.) – MTESZ 1983. p.18.

— 1970. †**Györfly Barna** (Bp.), genetikus, biológus, egyetemi tanár. Kimagasló eredményeket ért el a biokémiai genetikában. (*Szepesbéla, 1911. júl. 18.) – MTESZ 1986. p.22.

†**Keöpe Viktor** (Pécs), földrajzszakos tanár, utazó. Budapesten és Párizsban

tanult, bejárta Nyugat-Európát, majd 1913–14 között nagyobb ázsiai utat tett meg (Ceylon – Sri Lanka –, Jáva, Kína, Japán). Japánban vulkánológiai tanulmányokat végzett. Élvezetes útleírásainak nagy sikere volt, a két háború közt könyveinek és előadásainak jövedelméből élt. F.m.: Ceylon, az Éden szigete. Bp., 1934.; Jáva, a szigetek gyöngye. U.o. 1938. – Japán két arca. U.o. 1943. (*Brassó, 1883. ápr. 13.) – Magy. Utazók Lexikona.

- 7.1970.** A Bajai Felsőfokú Vizgazdálkodási Technikum átszervezésével Baján a Budapesti Műszaki Egyetem kebelében vizgazdálkodási főiskolai kar létesült. – 1033/1970. sz. korm. hat.
- **10.1845.** ***Wallandt Ernő** (Máriaradna) okl. mérnök, a Vaskapu szabályozásának egyik tervezője és a munkálatok vezetője. (†Orsova, 1912. szept. 27.) – MTESZ 1987. p.35.
- **1970.** †**Jeney Endre** (Debrecen) orvosdoktor, egyetemi tanár, akadémikus. Kolozsvárott tanult, majd a szegedi orvoskari intézetben dolgozott. 1934-ig Szegeden egyetemi tanár, ezt követően Debrecenben a közegészségügy vezető professzora (1934–1969). Alkalmazott bakteriológiával, ennek elméleti alapjaival, a növényi festékek farmakológiájával foglalkozott. (*Radnót, 1891. aug. 26.) – MTESZ 1991. p.67–68.
- 11.1845.** Az Orvosok és Természetvizsgálók aug. 15-ig tartó pécsi vándorgyűlésén Jedlik bemutatja osztógépének első eredményeit, az 1 mm-re gyémánttüvel karcolt 77 vonalát. Ennek későbbi eredménye a híres Jedlik-féle optikai rácsok európai elterjedése. Cikkünk a 121. oldalon.
- 12.1895.** A Fischer Ignác féle porcelán- és majolikagyár Dob utcai telepének és felszerelésének megvételével megalapították a Budapesti Zsolnay-féle Porcelán és Fayance Gyár Rt.-t, melynek jogutóda a mai Budapesti Porcelángyár. A jelenlegi telep-
helyén (Bp., XIV., Öv u. 153.) 1899 óta működő gyár fő termékei: építési kerámiák (csempék, kerámiák), 1985-től kerámia dísztárgyak és egyéb használati, illetve díszítő tárgyak. – Bp.Lex. I. p.251.
- 15.1870.** ***Vucskics Zoltán** (Nagyvárad). 1889-ben lépett az ÁF szolgálatába Nagyváradon. 1895-ben a Háromszögélő Hiv-ba helyezték. 1911-től központi felügyelői beosztásban volt, műsz. főtan. rangban. 1912 és 1924 között Szegeden a 10. ff. vezetője volt. 1929-ben miniszter. tan. rangban ment nyugdíjba. Háromszögélő munkája során a bányaterületek háromszögelésében tűnt ki, és ezért Ferenc József lovagrendet kapott. (†Sárbogárd, 1936.) – Raum, p.137.
- 17.1945.** †**Vendl Mária** (Sopron) mineralógus, tanár, az első kutatónő, akinek munkáját az Akadémián bemutatták, s az első női természettudós, akit kineveztek egyetemi magántanórrá. Elsősorban kristallográfus volt, és munkássága a hazai és külföldi ásványok kristálytani vizsgálatára összpontosult. A hazai kalcitok specialistája volt, ezen kívül közettani és meteorit vizsgálatokat is végzett. Emlékére a M. Földtani Társulat, melynek választmányi tagja volt, 1964-ben Vendl Mária emlékalapítványt, majd 1981-ben emlékrmet létesített. (*Gyergyóditró, 1890. máj. 26.) – MTESZ 1990. p.33., 139.; Magyarok 1992.
- 18.1895.** I. Ferenc József császár, Magyarország királya aláírja a báró Eötvös József Collegium alapító okiratát. A magyar országgyűlés 15 000 forintot szavaz meg a Kollégium alapításának céljaira (ezt az összeget a tudománypártoló Semsey Andor 5000 forinttal toldja meg). A Kollégium célja, hogy a tehetséges főiskolai hallgatók számára gondtalan, színvonalas tanulmányi lehetőséget biztosítson. Az ideiglenes elhelyezésből az Eötvös Kollégium – amely messzemenően beváltotta a hozzá fűzött reményeket – 1910-ben költözhetett át az e célra tervezett Ménesi úti épületébe, ahol 1950-ig műkö-

dött, majd 1957-től ismét életre hívták.
Cikkünk a 85. oldalon.

- **1945. †Szily Pál** (Magyaróvár) orvos, a fizikai kémia és biokémia kutatója. Úttörő kutató és kísérleti munkát végzett a fizikai kémia területén. 1903-ban jelent meg alapvető közleménye „Indicatorok alkalmazásáról állati folyadékok vegyhatásának meghatározására” címmel. Kísérleteivel új módszer, a kalorimetriás pH-mérés alapját vetette meg. Felfedezte a mesterséges pufferoldatokat pontos pH-értékek beállítására. (*Bp., 1878. máj. 16.) – A magyar vegyészeti arcképcsarnoka III. A Magyar Vegyészeti Múzeum Kiadványai, 23. sz. 1992. p.138.
- 1970.** A Bükk hegység északi részén ünnepélyes keretek között üzembehelyezték a Lázberci Víztárolót, a Sajó menti regionális vízellátó rendszer egyik vízbázisát. – Vizgazdálkodás 1970. p.123., 139.
- 20.1970.** Átadták a főváros első függőszékes drótkötélpályáját, a Zugliget és a János-hegy között létesített libegőt. – Bp. Lex. II. p. 28–29.
- 22.1895. *Almássy László Ede** (Borostyánkő, ma Bernstein), műszaki képzettségű utazó, pilóta. Londonban tanult, az I. világháború idején katonai repülőként szolgált. Az osztrák Steyer-gyár megbízásából 2700 km-es autótutatót tett meg a Nílus mentén (1926). 1930-tól expedíciókat szervezett Szudánba, Abessziniába, a Líbiai-sivatagba és Afrika más vidékeire is. Repülőgépről fedezte fel a legendának vélt Zazura-oázist. A Líbiai-sivatag déli részén elsőként fedezett fel őskori sziklarajzokat és barlangfestményeket. Ezeket 1933-ban a híres német L. Frobenius, akinek éppen A.L. mutatta meg a lelőhelyeket, saját felfedezéseként ismertette, de a nemzetközi szakirodalom utóbb elismerte a magyar utazó elsőbbségét. Az egyiptomi Sivatag Kutató Intézet igazgatói kinevezését már halálos ágyán kapta meg. F.m.: Autóval Szudánba. Bp., 1929.; Az ismeretlen Szahara. U.o. 1934.; Levegőben...
- homokon. U.o. 1937. (†Salzburg, 1951. márc. 22.) – Török Zs.: A.L. szerepe a Kelet-Szahara Kutatásában. Földr. Múz. Tan. 8.1990.; Magy. Utazók Lexikona.
- **1945. †Strömpl Gábor** (Iasi, Románia) térképész alezredes, földrajztudós, egyetemi magántanár. Az első világháborúban térképrajzoló, majd hadigeológus térképész. Jelentős munkát végzett a hazai felszínformák feldolgozása, valamint a barlangok rendszeres jegyzékbevétele és térképezése terén. 1910-ben egyik alapító tagja a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat jogelődjének, majd a Társulatnak haláláig választmányi tagja. 1927-től a katonai térképészeti intézet vezető beosztású szaktisztje. Kartográfiai és terepfelmérési munkássága mellett szakirodalmi és szakoktatási tevékenysége is jelentős. Cikkei a Földtani Közlönyben, a Barlangkutatásban és az Urániában jelentek meg. (*Nagyszentmihály, 1885. dec. 12.) – MTE SZ 1985. p.26.
- 24.1845. †Svaiczter Gábor** (Nagybánya), bányamérnök, selmezbányai főkamagróf. A Nagybánya környéki bányák szervezője új feltárásokkal, kohók üzemének javításával és számos technikai újítás bevezetésével. (*Kassa, 1784. jún. 11.) – MTE SZ 1984. p.32., 111.; Magyarok 1992.
- 26.1945. †Szentgáli Antal** (Bp.) mérnök. Műegyetemi diplomája megszerzése után a folyammérnökség szolgálatában dolgozott, majd a Távol-Keletre utazott. Mandzsúriában és Kelet-Szibériában működött. Ő építette a vlagyivosztoki kikötőt. Az orosz-japán háború idején hazatért, majd 1905–13 között vállalkozóként ismét a Távol-Keleten élt. Ezután végleg hazaköltözött. Építési vállalkozások műszaki vezetője volt. Egy ideig a Magyar Mérnök- és Építész Egylet alelnöki tisztét is betöltötte. (*Baja, 1868.) – MTE SZ 1993. p. 15.
- **27.1845. *Lechner Ödön** (Pest) építész. A magyaros formateremtő stílusteremtő és a szecesszió építészetének nemzetközileg

is jelentős és nagy hatású képviselője, akit egy egész építésznemzedék követett. Ismertebb alkotásai közé tartoznak a kecskeméti Városháza, a budapesti Iparművészeti Múzeum, a Postatakarékpénztár és a Földtani Intézet épületei. (*Bp., 1914. jún. 10.) – MTESZ 1989. p.26.; Magyarok 1992.

1945. †**Álgyay Hubert Pál** (Bp.) okleveles mérnök, egyetemi tanár, 1941-től az I.

számú Hidépítési Tanszék vezetője, a Boráros téri Duna-híd tervezője. (*Szeged, 1894. máj. 6.) – MTESZ 1994. p.33.

31.1720. †**Gensel János Ádám** (Sopron) orvos, Magyarország egyik első meteorológiai észlelője. (*Sopron, 1677. okt. 26.) – Réthly A.: Időjárás események... II. p.12.

SZEPTEMBER

2.1845. Megalakul a Magyar Természettudományi Akadémia. Elnöke Szent-Györgyi Albert, alelnöke Bay Zoltán, főtitkára Gombás Pál, tagjai Békésy György, Hevesy György, Kármán Tódor, Neumann János, Wigner Jenő és a magyar tudomány több más világhírű képviselője. Az Akadémia első ülésén Bay Zoltán tart előadást sikeres holdradar kísérleteiről.

3.1820. ***Lutter Nándor** (Bér, Nógrád vm.) pedagógus, piarista tanár, akadémikus. Filozófiát Vácon tanult (1840–42), 1847-ben Budán matematikát tanított, a szabadságharc idején nemzetőr volt. 1858-ban Selmecbányán, ezt követően a pesti piarista gimnáziumban matematikát tanított, 1866-tól tankerületi főigazgató. Fő célkitűzése a fizika és matematika tanításának korszerűsítése volt. Ő maga számos tankönyvet írt: A természet alaprajza 1848-tól 6 kiadást ért meg; Mennyiségtan a középtanodák számára 3 kiadásban jelent meg; A felsőbb mennyiségtan elemei (1865); Általános természeti földrajz, 1870. stb. Különösen sikeres volt a jól kezelhető logaritmustáblázata, az „Öt számjegyű sorszámú és szögmértani táblák” (Pest, 1863), amely 45 éven át maradt használatban. (†Bp., 1891. dec. 30.) – MTESZ 1991. p.90–91.

4.1920. ***Török István** (Zalaegerszeg). A bp.-i Műegyetemen 1951-ben szerzett mérnöki oklevelet. 1951–1960 között tanársegéd volt a BME geodéziai tanszékén. 1961-től haláláig az FTV osztályvezetője volt. Nevéhez kapcsolódik az építőipari geodézia kialakítása. Tanulmányai elsősorban a paneles építési mód előírásával, a tűréshatárok vizsgálatával és statikai elemzésekkel kapcsolatosak. Tagja volt a Nemzetközi Építésügyi Tanácsnak (CIB). Fontosabb művei az Építőipari Kézikönyv sorozatban jelentek meg. (†Bp., 1978. júl. 18.) – Raum, p.130.

6.1945. Szent-Györgyi Albert elnökletével megtartotta ünnepi alakuló közgyűlését a Magyar Természettudományi Akadémia. – Magyarok I. pp.405–407.

8.1870. Megnyitják a Nagyvárád–Kolozsvár közti vasútvonalat. – MTK

11.1845. ***Siegmeth Károly** (Znaim, ma Znojmo, Csehország) gépészmérnök, barlangkutató. Bécsi, zürichi és müncheni tanulmányai után 1869-ben jött hazánkba, 1882-ben lett magyar állampolgár. Legfőbb célja a Keleti-Kárpátok és a Baradla-barlang felkutatása volt, egész életében ezen fáradozott. Felkutatta és a turisták számára leírta a K.-Kárpátok látványosságait. Újra felmérte a Baradlát, és a köny-

nyebb megközelítés érdekében a Vöröstó mellett új mesterséges bejáratot nyitott. Megkezdte a magyarországi barlangok összeírását, és az 1914-ben megjelent első magyar barlangbibliográfia társszerzője volt. F.m.: Az Aggteleki cseppkőbarlang, 1890 és 1910; Az Aba-új-Gömöri barlangvidék, Magy. Kárpát-egyesület és gyakorlati vizsgálata állt, kiemelten foglalkozott a vason keletkező kémiai védőrétegek korróziógátló hatásával. (†Veszprém, 1973. nov. 8.) – MÉL III.

12.1920. ***Bácskai Gyula** (Szeged) vegyész, a kémiai tudományok kandidátusa, c. egyetemi tanár. Tudományos munkásságának középpontjában a korrózió jelenségének elméleti és gyakorlati vizsgálata állt, kiemelten foglalkozott a vason keletkező kémiai védőrétegek korróziógátló hatásával. (†Veszprém, 1973. nov. 8.) – MÉL III.

— 14.1745. ***Bruna Ferenc Xavér S.J.** (Zágráb) jezsuita matematikus, csillagász, 1779-től a budavári egyetemi csillagvizsgáló igazgatója és az Institutum Geometricum felsőbb mennyiségtan tanára. Budán rendszerezítette a meteorológiai és földmágnességi észleléseket. Cikkei az Ephemerides Astronomicae (Bécs) kötetekben jelentek meg. (†Pest, 1817. nov. 30.) – Tudományos Gyűjtemény, 1817/12. p.134.: Csillagásztört. I.; MTESZ 1992.

1970. †**Kőszegi Dénes** (Szeged) analitikus vegyész, gyógyszerkémikus, egyetemi tanár, a kémiai tudományok kandidátusa. Főleg a klasszikus analitika, gyógyszervizsgálat, a hazai cellulózgyártás technológiájának kidolgozása foglalkoztatta. (*Nagyak, 1888. aug. 12.) – MÉL III.

— 16.1895. †**Girókuti Ferenc** (Bp.) mezőgazdász, mezőgazdasági szakíró. A rohonci gazdasági tanintézetben tanult. Előbb a Dunántúlon, majd a geryeszegi birtokon lett gazdatiszt. Végigharcolta a szabadságharcot és orosz fogságba esett. Hazatérve gazdasági felügyelő Girókután. Az 1860-as évektől az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alkalmazottjaként főleg a kertészet és a gyümölcsstermelés kérdéseivel foglalkozott. Úttörő munkát végzett

a hazai kertészeti szaksajtó megteremtésében is. Az ún. Köztelken létesített első mezőgazdasági múzeum igazgatója. (*Juta, 1816. júl. 23.) – MTESZ 1991. p.26.

17.1845. ***Schuller Alajos** (Pest), fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (lev. 1880., r. 1891.), a Természettudományi Társulat egyik legszorgalmasabb korszerűsítője. (†Bp., 1920. ápr. 16.).

18.1895. †**Pécs Antal** (Selmecbánya). Bányamérnök, bányászattörténész, az MTA tagja (1879). Selmecbányán tanult. A szabadságharc idején ő vitette a körmöcbányai pénzverő gépeit Debrecenbe, majd Nagyváradra. 1850-ben külföldre kényszerült, először a Teplitz mellett lévő kloster-gabeni szénbányánál vállalt állást, majd rövid itthoni napidíjas munka után csehországi bányáknál dolgozott. 1863-ban tért vissza Mo-ra. Nevéhez fűződik a zsilvölgyi szénbányászat kezdeményezése. 1873-ban ment nyugdíjba. Jelentős érdemei vannak a bányatérképezés és bányászat-történet művelésében. A BKL alapítója és 1868–70 között szerkesztője volt. Érde-me több bonyolult bányászati viszony térképi ábrázolásának a megoldása. F.m.: Magyar–német bányászati szótár, 1879.; Alsó-Magyarország bányaművelésének története. I–II. Bp., 1884–1887. (III. Bp., 1967.). (*Nagyváradolaszi, 1822. jún. 14.) – MTESZ 1984.; Magyarok 1992.; P.A. kisebb munkái. Miskolc–Rudabánya, 1993.

1920. Újpest város polgármestere 27 233 számon hatósági engedélyt adott iparüzésre a Váci u. 40. sz. alatti Mauthner Testvérek és Társai részvénytársaságnak a fogyasztók közvetlen kiszolgálására. – A Budapesti Bőripari Vállalat története.

22.1895. ***Szentmártony (Stachó) Tibor** (Bp.) matematikus, műegyetemi tanár. Matematika-fizika szakos tanári oklevelet szerzett. 1922-től Kürschák József (1864–1933) mellett tanársegéd, két évvel később adjunktus. 1935-től a Mű-

egyetem I. sz. matematikai tanszékének vezetője, professzora. Utóbb az MTA Matematikai Kutatóintézetében működött. Oktatómunkáján kívül elsősorban az operátorszámítás, a vektor-tenzor-számítás és a valószínűségszámítás kérdései foglalkoztatták. Bel- és külföldi szaklapokban nagyszámú dolgozata és referátuma jelent meg. (†Bp., 1965. júl. 13.) – MTESZ 1990. p.40.

26.1795. *Mayer Lambert Ferenc (Tepla, Csehország), premontrei pap, csillagász, előbb a

bécsi és a prágai obszervatóriumok asszisztense, 1835–1849 között a M. kir. Egyetem gellérthegy-i csillagvizsgálójának igazgatója, itt főleg meteorológiai észleléseket végzett. 1857–1861 között a József Ipartanodából alakult József Műegyetem első igazgatója. (†Krakauniz, 1865. aug. 7.) – MTESZ 1990. p.42.

30.1845. †Nagy Sámuel (Kolozsvár). Kolozsváron volt rézmetsző és rajztanár. Ő metszette Mikolai marosvásárhelyi térképét is. (*Nagyenyed, 1783. febr. 7.) – Raum, p.91.

OKTÓBER

1895. Befejezték az Al-Duna szabályozása keretében 1893 szeptemberében megkezdett Szetrenki hajóút építését. – Töry K.: Al-Duna ... p.48.

1.1870. Wartha Vince vezetésével önálló Kémiai Technológiai („Vegyiparműtan”) tanszék-eket állítottak fel a Műegyetemen. Cikkünk a 66. oldalon.

1945. †Mikola Sándor (Nagykanizsa), fizika- és matematikatanár, a bp.-i ev. főgimnázium igazgatója, az MTA lev. tagja (1942). Ügyes és találmányos kísérletező, nemcsak látványos, de új demonstrációs eszközei és eljárásai feltűnést keltettek. Foglalkozott a dielektrikumok fizikájával, és a Lichtenstein-féle porábrákkal. Tanulmányozta a fizika alapkérdéseit, e tárgyról több könyve is megjelent. Eredményes tudománynpszerűsítést végzett (Természettudományi Közlöny, Uránia, Budapesti Szemle). Nevét ma tanulmányi verseny és díj is őrzi. F.m.: A fizikai alapfogalmak kialakulása. Bp., 1911.; A fizika gondolatvilága. U.o. 1933.; A fizikai megismerés alapjai. U.o. 1941. (*Péterhegy, 1871. ápr. 16.) – Kovács László: M.S. Bp., 1991.; Magyarok 1992.

3.1870. Az 1848-tól a kiegyezésig osztrák közigazgatás alatt álló Fiumén felállították a fiumei Magyar Királyi Tengerészeti Hatóságot. – Gonda: A magyar tengerészet... p.49.

4.1570. *Pázmány Péter (Nagyvárad), bíboros, esztergomi érsek, a magyarországi ellenreformáció vezető alakja. Egyházi és irodalmi munkásságán kívül nevét a tudománytörténet is megőrizte: gráci tanársága idején (1600) fizikai előadásokat tartott. A fennmaradt kéziratok tanúsága szerint e téren is kiemelkedő tájékozottságot mutatott. Bár Kopernikusz nézetét nem fogadta el, előadásaiban részletesen ismertette a napközponatú rendszert és annak bizonyítékait. 1635-ben 60 000 forint adománnyal – amelyet utóbb 100 000 forintra növelt – megalapította a nagyszombati egyetemet. (†Pozsony, 1637. márc. 19.) – MTESZ 1987. p.22.; Magyarok 1992.

8.1895. †Szécsi Zsigmond (Selmecbánya) erdőmérnök, egyetemi tanár. Selmecbányán tanult, diplomája megszerzése (1862) után alma materében maradt tanítani. 1878-ban nevezték ki tanárrá. Neves erdőészeti és vadászati szakíró, akinek

- része volt az erdészeti szakkifejezések magyarosításában. (*Kisgaram, 1841. okt. 6.) – MTESZ 1991. p.77.
- **9.1970. †Zalányi Béla** (Bp.) paleontológus. Középiskolai tanári működése után, 1951-től a Magyar Állami Földtani Intézet kutatója volt. Többek közt alföldi kőolajkutató fúrások anyagának kagylósrákjait vizsgálta. Munkásságát – amely az ilyen vizsgálatok gyakorlati felhasználhatóságát bizonyította – nemzetközi elismerés kísérte. (*Szászváros, 1887. jún. 26.) – MTESZ 1987. p.28.
- 11.1945.** Hajózási Tárcaközi Bizottságot létesítettek a Kereskedelmi és Közlekedési Minisztérium felügyelete alatt. Ügkörébe került az elsüllyedt vízijárművek kiemelésének, kijavításának irányítása. – A magyar állam szervei p.221.
- 12.1795. †Adányi András** (Esztergom) jezsuita hit- és bölcsészettanár, utóbb világi pap. A nagyszombati egyetemen, majd az esztergomi gimnáziumban tanított. Fizika-tan-könyve (Institutiones physicae generalis. Tyrnaviae, 1755) kora színvonalán álló, modern munka volt, a katolikus iskolák oktatásának alpművei közé tartozott. (*Dormánd, Heves m., 1716. dec. 28.) – MTESZ 1990. p.58.
- **1920. †Lajta Béla** (Bécs) építész, a modern magyar építészet jelentékeny képviselője. Bp.-i műegyetemi tanulmányai befejezését követően hosszabb tanulmányúton járt Olasz-, Spanyol-, Franciaországban, Berlinben és Londonban, majd 1901-ben hazatért. Kezdeti épületein a népi-nemzeti ornamentika jegyei uralkodnak (Vakok^{18.1845.} Intézete, 1905–1908; Szeretetház, 1908–1911; Népszínház u.-i bérház, Malonyai-villa, 1909. stb.). 1910 után a szecessziós népies formanyelvtől az elsők között jutott el a funkcionalizmus elvéhez. Ennek szellemében tervezett főbb művei: Vas utcai iskolaépület (1909–11), Szervita téri Rózsavölgyi üzletház (1911–12), az egykori Erzsébetvárosi Bank szék- és bérháza (1911–12). (*Bp., 1873. jan. 23.) – Magyarok. 1992.
- 13.1920. *Horvai Rezső** (Szeged) vegyész, a kémiai tudományok kandidátusa. A szegedi Tudományegyetem Kísérleti Fizikai Tanszékének munkatársa volt. Kutatásaiban a molekuláris lumineszcencia témakörével foglalkozott. (†Szeged, 1967. ápr. 25.) – MÉL III.
- 14.1970.** E napon kezdődött a Bőripari Tudományos Egyesület IV. Nemzetközi Kongresszusa, amelynek sikerét mutatja, hogy 4 világrész 26 országából 380 külföldi vendég vett részt az 520 hazai szakember mellett. A kongresszuson több szekcióban 107 előadás hangzott el, amelyből 23-at hazai szakemberek tartottak. – Bőr-és Cipőtechnika. 1971. jan.
- 17.1895. *Irmédy–Molnár László** (Temesin, Bács m.), térképész, egyetemi tanár. A bp.-i Tudományegyetemen tanult, tanársegéd a szegedi egyetemen, majd a Honvéd Térképészeti Intézet szolgálatába lépett, és a Térképészeti Közlönyt szerkesztette. 1953-ban megszervezte az ELTE Térképtudományi Tanszékét. Jelentős munkát végzett a térképészet oktatása terén, legfontosabb eredményeit azonban a térkép-történeti kutatások terén érte el. Jelentős forrásanyagot gyűjtött össze és publikált. Értékes régi térképgyűjteménye ma a Térképtudományi Tanszék birtokában van. F.m.: Tóth Ágoston élete és munkássága. Bp., 1939.; Térképalkotás. Bp., 1970. (†Bp., 1971. aug. 22.) – Raum, p.58.; Magyar utazók lexikona.
- *Klug Nándor** (Kotterbach, Szepes m.) fiziológus. 1878-tól a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, 1891-től a bp.-i Tudományegyetemen az élettan tanára. Foglalkozott a fizikai és a kémiai élettannal, főleg az érzékszervek fiziológiáját kutatta. Tevékenyen részt vett a Természettudományi Társulat munkájában, a TTK-ban számos cikke jelent meg. Az „Érzékszervek élettana” c. művét 1896-ban adták ki. (†Bp., 1909. máj. 14.) – Biológiai tört. I.

- 19.1870. **†Frivaldszky Imre** (Pest) faunakutató, az MTA lev. tagja. Kítaibel Pál tanítványa, a pesti egyetemen szerzett doktori oklevelet (1823), de már 1822-től a M. Nemzeti Múzeumban dolgozott. Eleinte növény-, később állatgyűjtéssel foglalkozott, 1833-tól 1846-ig több balkáni és kis-ázsiai kutatóutat szervezett, ezekben unokaöccse, Frivaldszky János (1822–1895) volt a legszorgosabb segítője (ld. Naptár, márc. 29.). Az általa gyűjtött növényfajok száma 2000, a puhatestű- és a rovarfajoké mintegy 3000. Fontos műve, a „Jellemző adatok Mo. faunájához” 1866-ban jelent meg. (*Bacskó, Zemplén m. 1799. febr. 3.).
- 20.1820. **†Taucher Ferenc** (Buda), matematikus, csillagász. Teológiát és később csillagászatot adott elő a nagyszombati egyetemen. Annak Budára költözését követően az ott maradt „fiók-obszervatórium”-ot vezette 1785-ig, amikor kinevezték a budavári Egyetemi Obszervatórium igazgatójává, amelynek 1806-ig volt vezetője. Főként égi pozíciómérésekkel foglalkozott, megfigyeléseit a bécsi Ephemerides Astronomicae közölte. A várbeli csillagvizsgálóban végzett, gondos meteorológiai és mágneses mérései révén Budapest egyike azon ritka városoknak, amelyek éghajlati- és földmágneses adatait hosszú időre visszamenve ismerjük. (*Kolozsvár, 1738. júl. 16.) – MTE SZ 1988. p.20.
- 21.1970. **†Bittera Gyula** (Bp.) vegyész mérnök, a magyar illóolajipar megteremtője, az első hazai illóolajgyár igazgatója. (*Nagyszalonta, 1893. febr. 9.) – Magyar Agrártörténeti Életrajzok, Bp., 1987.; MTE SZ 1993. p.20.
- 22.1895. Megnyílt az első önálló vendéglős iskola (a budapesti vendéglősök államilag segélyezett szakirányú iskolája) a szakma jeles képviselői, Gundel János, Glück Frigyes és Stadler Károly kezdeményezésére. Az első igazgató Walter Károly ipariskolai tanár, az Ipartársulat titkára volt. Az oktatásban a szakácsművészet, borászat és felszolgálástan szaktárgyak mellett hangsúlyt kapott az illetan, a francia és a német nyelv. Ifjúsági és tanári könyvtárat rendeztek be és foglalkoztak szakmúzeum alapításával is. Az iskola rendszeresen részt vett kiállításokon és versenyeken. Az első sikert az 1898. évi bécsi II. nemzetközi tanonckiállításon nyert aranyérem jelentette. Az intézményt 1945-ben egyesítették a kávészakiskolával „Budapesti Vendéglátóipari Szakirányú Iparostanonciskola” néven. – K. Kristfalussy István: A budapesti vendéglősök államilag segélyezett szakirányú iskolájának 25 éves története. Bp., 1920.; A Budapesti Vendéglátóipari szakirányú Iparostanonciskola évkönyve 1946/47.
- 23.1920. **†Francsek Imre** (Bp.) építész. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának építésze volt, e minőségben számos épületet tervezett Budapesten és vidéken egyaránt: legjelentősebbek a városligeti korcsolyacsarnok, a volt Budai Polgári Kaszinó, a volt egyesült Fővárosi Takarékpénztár épülete, valamint a Gellérthegy szegélyezése és lépcsőzete, a Gellért-szobor környéke és a szentesi evangélikus templom. (*Gödöllő, 1864. okt. 30.) – MÉL I.
- 24.1945. Bay Zoltán „Az atomkorszak küszöbén” címmel előadást tart a Természetudományi Társulatban.
- 28.1895. ***Karádi Károly** (Bp.) malom-főszelőd. Öntőminta készítést tanult. 1915–20 között a fronton harcolt és hadifogoly volt. Ezt követően az Első Magyar Gazd. Gépgyár (EMAG) alkalmazta. Hamarosan főszelőlővé nevezték ki. Az itthon gyártott malomgépeket Közép-Európa és a Balkán több országában, valamint Finn- és Olaszországban szerelte össze működő malommá. 1950 után új lendületet kapott a magyar malomgépxport. Ismét több országban szerelt malmokat. Munkái mintaszerűen képviselték az ún. magyar malomépítési stílust. (†Bp., 1980. febr. 10.) – MÉL IV.
- 30.1970. **†Vadász Elemér** (Bp.) geológus, egyetemi tanár, az MTA tagja. Jelentős eredménye

ket ért el a hazai ásványkincsek (bauxit, mangánérc, kőszén) feltárásában, valamint a földtan oktatásában. Kétszer tüntették ki Kossuth-díjjal (1948., 1952.). F.m.: Magyarország földtana, Bp., 1953. (*Székesfehérvár, 1885. márc. 1.). – Magyarok 1992.

1695. A 17. sz. egyik leghidegebb tele köszöntött be október végén, és decem-

berben érte el csúcspontját, majd a rákövetkező esztendő márciusáig tartott. Sok ember megfagyott. A Duna március 30-án kezdett zajlani, óriási károkat okozva. A bécsi híd romokban hevert. Európában a Bódeni-tó 300 éve nem volt ilyen erősen befagyva. – Réthly A.: Időjárás események ... I. p.252.

NOVEMBER

1.1845. *Teleki Sámuel (Sáromberke, Maros-Torda m.) Afrika-utazó. 1886–1889 között mintegy 3000 km-es kelet-afrikai utat tett meg, Ludwig v. Höhnel társaságában, Afrika akkor még ismeretlen vidékén. Elsőként érte el a Kenya-hegységben a hóhatár magasságát (4680 m.), felfedezte a Rudolf- (ma Turkana-) és Stefánia-tavakat, valamint a róla elnevezett vulkánt. Szép állat- és növénygyűjteménnyel, valamint 338 darabból álló néprajzi gyűjteménnyel tért haza. 1893-ban Indiában, Jáván és Szumátrán, 1895-ben ismét Kelet-Afrikában járt. Igen sok fényképet készített, ami akkoriban még nem volt mindennapi munka. (†Bp., 1916. márc. 10.)
Cikkünk a 126. oldalon.

1870. *Szesztay László (Nagykálló). Mérnök oklevelét (1896) és műszaki doktori címét a bp.-i műegyetemen szerezte. Műegyetemi magántanár volt. Nevéhez kapcsolódik a századforduló körüli városmérések módszerének kialakítása. Aktivitását a MMÉE geodéziai szakosztályán keresztül fejtette ki. 1896–1900 között a szakosztály jegyzője volt. 1899-ben foglalkozott a Gellért-hegy sziklás oldalának földi fotogrammetriai úton való térképezésével. (†Bp., 1958. márc.) – Raum, p.22.

4.1970. Pécssett felavatták a Pollack Mihály Műszaki Főiskolát.

5.1770. *Hanstadti-Láng (Lang von Hanstadt) János (Gmünd-Karintia). 1791–94 között tanult Selmecen. 1803-ban Mikovinyt és Möhlinget követte a selmeci akadémián. A bányamérést oktatta. 1840-ben vonult nyugalomba. Korát megelőzve szállt síkra a teodolitok alkalmazásában a bányaméréseknél. Az eddig ismert legrégebb belsőképzésű bányateodolit – Lang beszerzése – a miskolci műsz. egyetem bányamérési tanszékének a birtokában van. Tankönyvét (1835) Sopronban őrzik. F.m.: Anleitung zur Markscheidekunst. Pesth, 1835. (†Selmecbánya, 1842. dec. 18.) – Raum, p.50.

7.1895. Bíró Lajos (1856–1931) elindul nagy jelentőségű dél-ázsiai (főleg új-guineai) „egyszemélyes expedíció”-jára. Hat esztendő új-guineai tartózkodás és jávai, szingapuri, új-írországi, kelet-ausztriai kirándulása során mintegy 200 000 állatot (elsősorban rovarokat) és 6000 darabos néprajzi tárgyat gyűjtött (miközben igen sok értékes tárgyat és kipreparált állatot anyagi okokból el kellett adnia!), ezek egy része máig feldolgozatlan. Sokat fényképezett, ami akkor még páratlan munka volt. F.m.: Új-Guineai utazásom emlékei. Bp., 1932.; Hat év Új-Guineában. 1887. – Magyar Utazók Lexikona; MÉL I.

1920. A Rákosmezőn megtartott repülőbemutatón Kovács Endre végrehajtotta az első

mo.-i ejtőernyős ugrást. (Az első magyar ejtőernyő Hess Ákos tervei alapján 1939-ben készült el.) – Bp.Lex. I. p.364.

8.1945. Neumann János „Memorandum on the Program of the High-Speed Computer” (Emlékeztető a nagysebességű számítógép kifejlesztésének programjáról) című előterjesztésében a számítógép építésén messze túlmutató programot kezdeményez a modern számítógépek kifejlesztésére.
Kikkünk a 101. oldalon.

9.1695. *Fischer Dániel (Késmárk) orvos, természetkutató. A maga korában elterjedt gyógyszereket állított össze, mai szemmel legérdekesebbek a különféle természeti jelenségekre vonatkozó leírásai, amelyeket külföldi folyóiratokban (Breslauer Sammlung) tett közzé. Adataival a magyar föld természetrajzi ismereteit is bővítette, leírásai ma tudománytörténeti értékűek. (†Késmárk, 1746. szept. 18.) – Fizikátört. II.

15.1670. †Comenius (Komenský), Jan Amos (Amszterdam), a morvaországi Szeges család leszármazottja, magyar hitújító, lelkész, politikus és pedagógus. Német egyetemeken tanult, majd sok viszontagság és vándorlás után, Lorántffy Zsuzsanna meghívására Sárospatakra jött (1650–1654), ahol fő célja az iskolai oktatás korszerűsítése és kiszélesítése volt. Beszédeiben a kézművesség, ipar fejlesztését és a reáliák tanítását szorgalmazta. Itt írta híres „Orbis sensualium Pictus” c. két-, utóbb háromnyelvű munkáját, a különböző fogalmak pontos megismertetésére: ebben az illusztrációkon, tárgy szerint csoportosított fogalmakat, tárgyakat latin, német, a későbbi kiadásokban magyar nyelven is megnevezi. Művei nálunk is egy évszázadon át voltak használatban, az oktatásra nagy és előremutató hatást gyakorolt. További életútja szegénységgel és háborús viszontagságokkal sújtva telt, míg végre 1656-ban Amszterdamba költözött, ahol nyugalmasabb körülmények között dolgoz-

hatott. (*Nivnice, Uherski Brod mellett, 1592. márc. 28.) – MTESZ 1992. p.25.

18.1895. A kultuszminister előterjesztése alapján királyi rendelet biztosítja, hogy nők is beiratkozhatnak az egyetemek bölcsészeti és orvosi karaira. – Iskolaügy III.

20.1945. †Jánszky Béla (Bp.) építész. A Lechner Ödön által kezdeményezett „magyar formanyelv és építőstílus” követője. Több középületet (bank, iskola, filmszínház) és számos lakóházat épített. Évekig dolgozott együtt Szivessy Tiborral. (*Ózd, 1884. júl. 19.) – MTESZ 1984. p.34.

23.1945. †Krippel Móric (Sopron) erdész. Középsiskoláit Pozsonyban végezte. Tanulmányait a selmecbányai akadémián folytatta. Utána a besztercebányai erdőgazdálkodásnál lépett állami szolgálatba, majd 1893-ban a gyergyószentmiklósi erdőgazdálkodás vezetője lett, 1904-ben főerdészként került a csíkszeredai erdőhivatalhoz. 1908-tól 1938-ig Selmecbányán majd Sopronban az erdőhasználati tanszék (helyettes, majd rendes) tanára. 1920-ban Sopronban favizsgáló laboratóriumot alapított. A fa keménységi határozóinak megállapítására új eljárást dolgozott ki. Sokat újított a földmérő műszertechnika területén is. Legismertebb a Krippel-féle táblázat és szövegalkotó készülék (Sopronban őrzik). Kiterjedt szakirodalmi munkásságot folytatott. (*Kátlóc, Pozsony m., 1867. szept. 5.) – MTESZ 1992. p.41.

25.1895. *Hilvert Elek (Bp.) okleveles mérnök, kandidátus, neves statikus hídtervező, a vasszerkezetek szakértője. 1950–58 között a MÉLYÉPTELVÉNY igazgatója. (†Bp., 1977. júl. 26.) – MÉL III.

26.1795. †Engel János József (Pécs). Mária Terézia 1773-ban kelt engedélye alapján megalapította az első pécsi nyomdát. Könyveihez Klimó György pécsi püspök gazdag könyvtárában található, híres külföldi nyomdászok előállította könyvek szolgálták például. A nyomda megalapítá-

NOVEMBER–DECEMBER

---

sának 200. évfordulóján azt az utat nevezték el róla, amely mellett ma a Pécsi Szikra Nyomda áll. (*Szilézia, 1738.) – MTESZ 1988. p.10.

27.1895. Ezen a napon kelt Párizsban Alfred Nobel (1833–1896) svéd vegyész azon testamentuma, mely a Nobel-díjakra vonatkozó rendelkezéseit tartalmazza. Ezt a legmagasabb tudományos kitüntetést 1901-től osztják ki. A magyar ill. magyar származású tudósok közül idáig a következők részesültek a díjban: Lénárd Fülöp (1905, fizikai), Bárány Róbert (1914, élettani), Zsigmondy Richárd (1925, kémiai), Szent-Györgyi Albert (1937, élettani), Hevesy György (1943, kémiai), Békésy György (1961, élettani), Wigner Jenő (1963, fizikai), Gábor Dénes (1971, fizikai), Polányi János (1986, kémiai), Wiesel Elie (1986, béke), Oláh György (1994, kémiai), Harsányi János (1994, közgazdasági).
Cikkünk a 87. oldalon.

29.1970. †**Bayer Jenő** (Püspökladány) kémiafizika szakos tanár, a kémiai tudományok kandidátusa. A Kőbányai Gyógyszerárugyárban növényi eredetű gyógyszeralapanyagok és gyógyszerkészítmények kutatásával foglalkozott. (*Békéscsaba, 1932. márc. 6.) – MÉL III.

30.1895. ***Mócsy János** (Kalocsa) állatorvos, egy. tanár, az MTA tagja. Oklevelét az Állatorvosi Főiskolán szerezte (1918), doktori oklevelet 1921-ben kapott. Aujeszky Aladár mellett kezdte működését, majd Marek József tanszékén folytatta tanári pályáját. 1935-től nyugdíjazásáig az Állatorvosi Főiskola belgyógyászati klinikájának vezetője. F.m.: Állatorvosi belgyógyászat (Manninger Rezsővel, Bp., 1943.); Állatorvosi klinikai diagnosztika (Bp., 1960.). (†Balatonszepes, 1976. aug. 16.) – MÉL III. p.532.

DECEMBER

1.1970. A 11/1970 sz. kormányrendelet alapján a Pécsi Bőrgyár és a Simontornyai Bőrgyár, mint a két legnagyobb hazai bőrizem önálló gazdálkodást kezdett folytatni a korábbi országos jellegű Bőripari Vállalat központi irányítása helyett. – Veres Lajos: A Pécsi Bőrgyár múltja, jelene és jövője.

3.1870. ***Breuer Albert** (Görnicbánya) állatorvos, az Állatorvosi Főiskola tiszteletbeli doktora, a korszerű hazai húsvizsgálat rendszerének megalapozója. (†Bp., 1930. aug. 11.)
Cikkünk a 114. oldalon.

1920. ***Hága László** (Bp.) vegyész-mérnök, a kémiai tudományok kandidátusa. Eleinte Zemplén Géza professzor tanársegéde volt, majd a Haditechnikai Intézetbe ke-

rült. A háború után a Szőnyi Kőolajipari Vállalatnál dolgozott, utóbb annak igazgatója lett. 1960-tól a szálhalombattai Dunai Kőolajipari Vállalat főtechnológusa. Közreműködött a gyár tervezésének, üzembehelyezésének, a termelés megindításának minden munkafolyamatában. Nevéhez számos kőolajfeldolgozási eljárás kidolgozása és több szabadalom fűződik. 1968. október 16-án, a DKV desztillációs üzemében robbanás történt. Munkatársai mentése közben szerzett sérüléseibe halt bele. (†Bp., 1968. okt. 18.) – MTESZ 1993. p.48.

1945. †**Tirts Rezső** (Bp.) erdőtanácsos, szakíró. A selmecbányai erdészeti akadémián tanult. Ezután erdészeti szolgálatba lépett. Ő készítette az első turistaútjelzést

Dobogókőre. Itt a Rezső kilátó Tirts emlé-
két őrzi. Leírta a magyar turistamozgalom
keletkezését. (*Széklakna, 1866. jún. 6.) –
MTESZ 1991. p.57.

- 12.1895. **†Jedlik Ányos István** (Győr) természet-
tudós, feltaláló, bencés szerzetes, a kí-
sérleti fizika kiváló művelője és oktatója,
egyetemi tanár, az MTA tagja. Munkás-
ságának első szakaszában kémiával,
elektrokémiával és elektromosságtannal,
később az elektromosságtan mellett
főleg optikai kísérletekkel foglalkozott.
- 13.1820. **†Széchenyi Ferenc** (Bécs) főispán, helye-
ttes országbíró, nagybirtokos, a Magyar
Nemzeti Múzeumnak és Könyvtárának
alapítója. Széchenyi István apja. II. József
reformtörekvéseinek s a jozefinista politika
támogatója. József idején 1785-től a pécsi
kerületek királyi biztosa, de már 1786-ban
lemondott, és Belgiumba, majd Angliába
utazott. 1798-tól Somogy vm. főispánja,
1799-ben főkamarszmester, 1800-tól
országbíró helyettes. 1808-ban megkapta
az aranygyapjas rendet. Tagja volt a götting-
eni, a jénai, majd 1812-től a bécsi tudomá-
nyos társaságnak. Jelentős összegek-
kel támogatta a művészetet és a tudomá-
nyt. 1802. nov. 25-én kelt adományle-
velésben a nemzetnek ajándékozta köny-
vekből, kéziratokból, metszetekből, térké-
pekből és érmékből álló hungaricum-gyűj-
teményét, s ezzel megalapította lett nemze-
ti könyvtárunknak, ez pedig alapintézmé-
nyévé vált az 1808-ban életre hívott Ma-
gyar Nemzeti Múzeumnak. A múzeumot
életében maga tartotta fenn. A később
nemzeti jellegű könyvtárat róla nevezték el.
(*Fertőszéplak, 1754. ápr. 28.) – MÉL II.
p.718.; Bp. Lex. II. p.429.
- 13.1970. **†Tavy Lajos** (Bp.) kultúrmérnök,
1919–1928 között a Vámmentes Kikötő
építkezésénél dolgozott, majd a Váli-
völgy, a Gaja-völgy és a Velencei-tó kör-
nyékének rendezését irányította. Legje-
lentősebbek a Komárom, Esztergom,
Győr és Sopron vm.-ben általa irányított
vízrendezések közül a Nyúl község hatá-
rában végzett vízmosságkötési munkála-
tok. (*Zalatna, 1885. dec. 27.) – MTESZ
1985. p.27.
- 14.1795. ***Böloni Farkas Sándor** (Bölon, Három-
szék m.) kormányiszéki tisztviselő, poli-
tikai író, utazó, akadémikus. Iskoláit Ko-
lozsvárott az unitárius főtanodában vé-
gezte, jogi tanulmányait pedig a kir. lí-
ceumban. A múlt század 30-as éveinek
elején kibontakozó reformmozgalomnak
egyik jelentős és közismert erdélyi képvi-
selője volt, Wesselényi Miklós kortársa
és barátja. Béli Ferenc erdélyi főnemes
útitársaként 1830–32 között beutazta
Nyugat-Európát és Észak-Amerikát. Ta-
pasztalatairól a maga korában nagy hatá-
sú, igen népszerű „Utazás Észak-Ameri-
kában” (Kolozsvár, 1834.) című könyvé-
ben számolt be. Éles szemű, kritikus
megfigyelő volt, műve a reformkorban
jelentős befolyást gyakorolt a politikai
nézetek alakulására. (†Kolozsvár, 1842.
febr. 2.) – MTESZ 1992. p.20., 90.
- 15.1970. **†Kund Ede** (Bp.) gépészmérnök, mű-
egyetemi tanár. Új módszereket dol-
gozott ki a talajjavításra, a talajvédelemre,
az agrotechnika gépesítésére, a silőzásra,
a mezőgazdasági gépek gazdaságos
üzemanyag-felhasználására. (*Bp., 1884.
júl. 5.) – MTESZ 1984. p.34.
- 17.1895. **†Irlinyi János** (Nagyléta) vegyész, ma-
lomigazgató, gazdálkodó. A bécsi Mű-
egyetem hallgatójaként, az erdélyi szár-
mazású Missner Pál előadása alatt jutott
a biztonsági zajtalan gyufa ötletére. A „za-
jongás nélküli” gyufa előállítási módját
hamarosan eladta Römer Istvánnak, de
1839-ben Pestre költözve maga is gyufa-
gyárat alapított, amelyet azonban három
év múlva be kellett zárnia. Sokat buz-

gölködött a tudományok népszerűsítése érdekében, a Kir. Magyar Természettudományi Társulat egyik alapító tagja és munkatársa volt. A szabadságharc idején a nagyváradi löporgyár vezetésével bízták meg. Utóbb a debreceni István gőzmalom számvevője, azután árvaszéki ülnök Bihar m.-ben, végül Vértesre, majd Nagylétára vonult vissza. A közhiedelemmel ellentétben nem a gyufa feltalálója, hanem a kisebb-nagyobb robbanás nélkül, veszélytelenül használható biztonsági gyufa fűződik a nevéhez. Írt kémiai tankönyvet, foglalkozott elméleti kémiával, a kor modern vegytanának terjesztője és meghonosítója volt hazánkban. F.m.: Theorie der Chemie. Berlin, 1838. (*Nagyléta, Bihar m., 1817. máj. 17.) – MTE SZ 1988. p.12.; Magyarok 1992.

19.1895. A vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyezi, hogy az egyetemeken bölcsészettudományi és orvosi karát nőhallgatók is látogathassák. – MTK

1970. †**Rády György** (Bp.) vegyész mérnök, egyetemi docens. A Budapesti Műszaki Egyetem Alkalmazott Kémiai Tanszékének tanszékvezető helyettese volt. Nem vizes közegben végbemenő reakciók tanulmányozásával foglalkozott, új fotometriás meghatározási módszereket dolgozott ki. (*Újpetre, 1923. nov. 21.) – MÉL III.

21.1945. †**Hantos Gyula** (Bp.) földrajzkutató, egyetemi tanár. Bp.-en szerzett tanári oklevelet a közgazd. tud. karon 1928-ban. 1931-ben szerzett doktori címet. 1925-től Teleki Pál asszisztense, 1940-től a kolozsvári tud. egyetem tanára. 1945-ben térképészeti szakelőadó Bp.-en a Népgondozó Hivatalban. Emberföldrajzi, közlekedésföldrajzi és városföldrajzi tanulmányokat készített. F.m.: Magyarország nagybirtoktérképe. Bp.; Kétvízközi majorok. Kolozsvár, 1943.; (*Kolozsvár, 1903. jún. 29.) – Raum, p.50.

22.1945. †**Enyedi Béla** (Bp.) mérnök, statikus, a hazai vasbetonépítés egyik úttörője. Alapvető munkát végzett a tartórács

elmélet kialakításában és gyakorlati alkalmazásában. Ő tervezte – egyebek között – a második szombathelyi víztornyot (1928), az első hazai acélvázás lakóépületet (1930, Bp.), és az első hegesztett acéltetőszerkezetet. (*Bp., 1884. ?) – MTE SZ 1984. p.14.

25.1795. ***Kliegl József** (Baja) mechanikus. A múlt század negyvenes éveiben feltalálta a szedőgépet. Konstrukciója a korabeli leírások alapján majdnem olyan rendszerű volt, mint a mai szedőgép, azzal a különbséggel, hogy a hasábsort nem ólomból öntötte ki matricák segítségével, hanem gépi erővel egymás mellé tette a már kész betűket. A szedés felhasználása után a betűsorokat osztógép irányította vissza a megfelelő helyre. Az MTA kiküldött bizottsága megállapította, hogy a találmány a legnagyobb eredménnyel kecsegtet és vele egyetlen ember 23 szedő munkáját tudja elvégezni. K.J. egyéb sokoldalú feltalálói tevékenysége során készített találmányai az idők folyamán mind elvesztek. (†Pest, 1870. jan. 7.) – Pulszky F.: Kliegl, az új Gutenberg. Athenaeum, 1841. 48. sz. p.760–763.; Vajda P.: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

26.1870. A király szentesíti a pesti Sugárút (ma: Andrásy út) építését kimondó 1870: LX. törvénycikket. – MTK.

— **27.1820.** †**Tessedik Sámuel** (Szarvas) evangélikus lelkész, a hazai mezőgazdasági tudományok és az okszerű gazdálkodás jeles népszerűsítője. 1780-ban alapította Szarvason a „Gyakorlati gazdasági intézetet”. Magyarországon elsőként folytatott kísérleteket a szikes talajok javítására, s szarvasi kertjében ő alkalmazta először a meszes-márgás talajterítést, a „digózást”. (*Alberti, 1742. ápr. 20.) – MTE SZ 1992. p.29., 134.; Magyarok 1992.

31.1970. Megalakult a Budapesti Bőripari Vállalat, amely bp.-i és debreceni bőrgyáraival együtt a hazai bőrgyártás több mint 50%-át képviselte. – A Budapesti Bőripari Vállalat története.

750 ÉVES A SELMECI BÁNYAJOG

Bányászatunk legrégebb írásos emléke az a jogkönyv, amelyet a bányászat fontosságára való hivatkozással IV. Béla már régebbi, de elpusztult városi és bányajogi szabályzat alapján újtott meg és foglalt írásba 1245-ben, a tatárjárás után behívott, nagyrészt német bányászok kívánságára németül, s amelyet „selmeci” bányajog néven tartunk nyilván.

Sajnos, a IV. Béla által kiadott bányajog eredeti példánya 1442-ben, amikor Selmecebánya a tűz martaléka lett, elpusztult, s ma már csak a XVI. század eleji átiratát ismerjük.

Ez a *Magyar Nemzeti Múzeumban* őrzött, ezüstveretes, vörös bársony kötésű kézirásos könyv gyönyörű festett címlapjával, iniciáléival és kézzel írt gyöngybetűivel természetesen e korbeli kódexeinknek is egyik legbecsesebb darabja, nekünk, *bányászoknak* pedig ezen túlmenően *legjelentősebb és egyedülálló kultúremlékünk*. A jogkönyv mindennél jobban tanúsítja bányászatunk XIII. századbeli fejlettségét, nem szólva arról, hogy bepillantást nyújt bányáink kora középkori szociális berendezettségébe és műszaki felkészültségébe.

Kevés nemzet dicsekedhet hasonló műszaki kultúremléssel, amelynek értékét nagyban fokozza az is, hogy kimutathatóan egyike az első írásba foglalt bányajoggyakorlatnak. Jelentőségét nem csökkenti az sem, hogy IV. Béla – amint tudjuk – önös érdekből – magának a bányák jövedelmét biztosítandó – hívta életre. A munka beszédes tanúsága annak a gondosságnak és megbecsülésnek, amely a bányászt és munkáját ebben az időben körülvette. [...]

A két részből, polgári, köz-, magán- és büntetőjogi első és bányajogi második részből álló jogkönyv előszavában ugyanis ékes szavakkal szól a bányák dolgozóiról, akiknek megbecsüléséről és kiváltságairól a következő példás módon rendelkezik:

„Mi Béla Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya ...hogyan országunk javát és gyarapodását szorgalmasan megőrizzük, erre való tekintettel a mi híveinket, városunknak, Selmecebányának bányászait, valamint Magyarországon többi bányászait is – úgy azokat, akik most élnek, mint azokat is, akik ezután fognak születni – örökös vigyázat és oltalom alá helyezzük, nekik királyi hatalmunkból és szabad akaratunkból az alább írásba foglalt jogot és szabadságot adjuk és adományozzuk, amely úgy a szent koronának, mint saját maguk javát szolgálja és mindenképpen méltányos, hogy királyi felségünk minden ellentmondás nélkül örök időre őket megajándékozza és megerősítse: tehát egyetlen országos úr, sem nemes, sem lovag, sem szolgabíró, sem előkelő férfi, legyen egyházi, vagy világi, akik a mi birodalmunkhoz tartoznak, nem követhet el ellenük vétket, sem hatalmaskodást, bányavárosainknak egyetlen emberét sem támadhatják meg, vagy foghatják el, sem munkájában nem akadályozhatják, az illetőnek városbírája és esküdtjei engedélye nélkül.[...] Egyetlen szolgabírónak, sem kamarai tisztviselőnek ne legyen bíraskodási joga, sem hatalma az olyan bányász és polgár fölött, aki megtelepedett,

vagy akinek ingatlana van akár a városban, akár a városon kívül, hanem ha egyik polgárnak a másik ellen bármilyen panasza van, az a városbíró és a városi bírói szék előtt adja elő és keresse az igazát, miként más emberek."

Indem namender heiligi daniel kaiser
 Alhie nachvolgentt gemaine Statt vnd
 Berckheit der Erben vnd loblichn Stat
 Schreyung. wuentslich Durchleuchtigst
 heym vnd künigum von hungenen. zu den got genadig etc. begrabt vnd
 begraubt vnd nachmalin von dem allerhochachtungstun künig vnd heym
 heym etc. auch künig von hungenen zu loblicher gedechtnis aus bejndertem
 quaden der ergedichung Statt Schreyung vnd allem inwonen ditzelkuns
 zu merung vnd erwung auf freier genadiglich bestat vnd konfirmit hat
 obbeschribt Statt vnd Berckheit vestiglich geordnet. das west vnd vnter orth
 zohaltun. darvnder auch nicht handeln. In them weg nach weise

Benayne Stattrecht zu.

Wie ich von gotes genaden zu hungenen Dalmaasen
 Traasen etc. künig verordnett allem vnd rechtlich
 die ditzin gememintem herof on sichem. künig oder
 lehm. hat vnd genad. demodermal das küniglich
 ditzelkuns wol ergrubt. sinca landes. weg. vnd
 erndung. fleisslich hilt vnd ernt. So wullen
 wir vnterem genaden gerecht vnter. wasser das
 ditzelkuns. vnd andern vnterem gerecht vnter. In
 vnterem land zu hungenen. ein ewige huc
 machun. vnd ein bestimung. den ditzin die wir leben. Vnd den die noch
 in geborn werden. von vnterem küniglichen genade vnd freier wullen
 die leben zu vnterem. Recht vnd freyheit. als her noch recht vnter
 stet. Die der heiligen künig vnd iewer weg. wol frey vnd frey wullen.
 domit wir sie begraubt. vnd bestimung. an alles vnter. erndung. erndung
 mit vnterem ditzelkuns. Also das kein landkunt. noch kein Erntman
 noch kein Ritter. noch kein landkunt. noch kein gebohter mon. geistlich
 noch weltlich. die zu vnterem land gehören. beynen freid. noch ge
 wullt begen. In keiner vnterem recht. keiner men. kein onlan. kein

A selmeczi jogkönyv első oldala. Alul a város bányászjelvényes címere.
 (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum – Történelmi Múzeum gyűjteményében)

A jogkönyv rendelkezéséből, mint látjuk, példás szeretet és megbecsülés árad a bányász és munkája felé, és ezt sugározzák a könyv további szakaszai is, amelyek részben a bányák szociális berendezettségét, részben az akkori munka- és művelésmódokat szabályozzák.

Így megtudjuk, hogy a bányavárosok élén ez időben a királyi kamara által fizetett *felesketett bányamester állt*, aki a városi tanács mellett teljhatalommal rendelkezett bányászati ügyekben.

A törvénykönyvből világosan megállapíthatjuk az adományozás, bányanyitás, szüneteltetés, felhagyás rendjét, azokkal kapcsolatos kiforrott előírásokat és szabályokat.

A bányajog paragrafusainak szövegéből nyilvánvaló, hogy a bányák mérését még nem ismerték, erre utal az a sokféle jogi intézkedés, amely a bányák, tárók, vágatok össze-lyukasztásával kapcsolatban alakult ki. Viszont az adományozott területeket pontosan kicövekelték, s vagyonával és életével felelt az, aki a rögpontokat, ill. jeleket szándékosan rosszakaratúlag megsemmisítette vagy meghamisította. Ezek során megismerkedünk a később – még a XVIII. században is – „selmeci” néven ismert mértékegységekkel, a „selmeci bányaöllel”, amely 3 rófre oszlott (1 róf 0,78 m volt), és 7 bányaöl volt egy „telek”.

Megtudjuk azt is, hogy az akkori bányász ismerte a tárók, aknák legkülönbözőbb fajtáit: kutatótárókat, altárókat, iránytárókat; függőleges és lejtősaknákat hajtott, azokban vízikerekeket és lőjárgányokat alkalmazott. Ismerte a fedő és fekü, a főte és talp fogalmát, s szerszámai az ék, a kalapács, a csákány és a kapa voltak, és ezek ekkor már a város címerében is megjelennek.

De tökéletesen ismerték az ércek, ill. a fémek, arany, ezüst stb. feldolgozását, előkészítését és kohósítását is, amit *I. István király* és az őt követő királyaink kitűnő pénzein kívül igazol az is, hogy a szóban levő törvénykönyvben örölmalmokról és kohókról olvasunk.

Ha mindezekhez számba vesszük a bányajog első részében foglaltakat, vagyis azt, hogy melyek voltak a selmeci bányászok jogai, kötelességei stb., akkor azt mondhatjuk, hogy *csaknem teljes egészében előttünk áll kora középkori bányászatunk és dolgozója*, mert a selmeci (1245. évi) bányajog néhány évtized múltán már csaknem akkori összes bányáinkra kiterjedt.

Mindez hatalmas fejlődést jelent a hazánk területén ezt megelőző római és egyéb bányászattal szemben, amely bár műszakilag ugyancsak fejlett és felkészült volt, de azt – amint az ókorban általában mindenütt – nagyrészt rabszolgák és elítélt gonosztevők űzték, akiknek személyes szabadságuk nem volt, hanem uraik önkényének voltak kiszolgáltatva. Így az akkori bányaművelési módok alig különböztek a földművelésnél ismert és bevezetett munkamódszerektől. Bármily nagyszerűek voltak is, tehát pl. a rómaiak dáciai bányászati műveletei hazánkban, azok nem olyan értékesek, és nem is eshetnek oly elbírálás alá, mint *Árpád-kori* bányászatunk, amellyel különben sem voltak kapcsolataik, mivel a honalapítás előtti bányászat hazánk területén a népvándorlás viharaiban elpusztult.

Faller Jenő

A cikket Faller Jenő (1894-1966) bányamérnök *"Jó szerencsét! Események, képek a bányászat múltjából"* című, a Műszaki Könyvkiadónál 1975-ben megjelent kötetéből (pp.15-18.) vettük át.

A HATSZÁZ ÉVE ALAPÍTOTT ÓBUDAI UNIVERZITÁS

Az óbudai egyetem címere

óbudai prépostot Rómába, hogy kieszközölje a pápánál az új egyetem alapításának engedélyét. Az óbudai társaskáptalan az ország egyik legfontosabb egyházi intézménye volt ebben az időben, azon három hiteles hely közé számított, amelyek az egész országra kiterjedő hatáskörrel rendelkeznek.

A pápai bulla – a kor más egyetemeihez hasonló módon – a prépostság jövedelmeit az egyetem, illetve a leendő professzorok ellátására szánta, és Lukács prépostot nevezte ki az óbudai egyetem kancellárjává, s emellett csanádi püspökké is. 1395-ben a pápa teljes, négy fakultásból álló egyetem létesítésére adott engedélyt, de nincs adatunk arra, hogy az univerzitás minden karán megindult volna az oktatás. 1396 nyarán Johannes de Horow, a bécsi egyetem bölcsészkarának magistere arra kért engedélyt, hogy a budai egyetemre távozhasson. A megnyílt egyetem hatása azonban csak szűk körre terjedhetett ki, hiszen a bécsi vagy a prágai egyetemen e korban sem csökkent látványosan az oda beiratkozó magyar diákok száma.

Az ország fővárosában, Budán 1402-ben széles körű társadalmi mozgalom bontakozott ki, amely a városigazgatás demokratikus átalakítására irányult. A mozgalom egybeesett a Zsigmond elleni magyarországi felkeléssel, amely a nápolyi-házból való Lászlónak a magyar trónra kerülését kívánta elérni. Zsigmond 1403-ra úrrá lett a felkelésen, és Buda városában is erővel állította helyre a korábbi állapotokat. Valószínűsíthető, hogy az óbudai egyetem vezetői is belekeveredtek a budai felkelés, illetve mozgalom szervezésébe, így az uralkodó 1403-ban az egyetemet feltehetően bezáratta.

Zsigmond és a pápaság viszonya 1410-ben, az úgynevezett zsinati pápák választása után normalizálódott, amikor a király Ozorai Pipo temesi ispánt küldte tárgyalni XXIII. János pápához.

Az Anjou-házból való királyokat Luxemburgi Zsigmond követte a magyar trónon, aki a magyar középkor egyik Európa-szerte ismert uralkodója, s aki jelentős szerepet vállalt a nagy nyugati egyházszakadás felszámolásában, az európai diplomáciai életben. Zsigmond uralkodása alatt létesült először egyetem az ország fővárosában, az ekkoriban gyors fejlődésnek indult Budán. 1395. október 6-án adta ki IX. Bonifác pápa Zsigmond kérésére az óbudai egyetem első alapítólevelét, amelynek eredeti példánya a magyar középkor annyi más írásbeli emlékével együtt sajnos nem maradt ránk. A korábbi évszázadokban 1389-re tették az intézmény alapítását, s csak a közelmúltban tisztázódott Domonkos László kutatásai nyomán az óbudai egyetem alapítási ideje. Feltehető, hogy a király azért küldte Órévi (Szántai) Lukács

A javuló viszony egyik első jele volt, hogy 1410. augusztus 1-én a pápa aláírta az óbudai egyetem újjáalapítására vonatkozó bulláját. Az egyetem négy klasszikus fakultással működhetett, mindazokkal a kiváltságokkal, amelyeket a nagy európai egyetemek élveztek. Feltételezzük, hogy az egyetemalapítás ügyének újbóli előterjesztésében Zsigmondot nemcsak az ország belső igényei, hanem a nemzetközi események alakulása is vezette. A prágai egyetemen éppen 1409-ben kerültek többségbe a Husz Jánost követők, ekkor távoztak el Prágából a német diákok és tanárok, megalapítva a lipcsei egyetemet. Így nyilvánvaló, hogy Zsigmond is szükségét látta egy közvetlenebbül befolyása alatt álló magyar univerzitás létesítésének. Az egyetem e második korszakáról több információval rendelkezünk. Az univerzitás kancellárja változatlanul a budai prépost volt, s e tisztségre 1411-ben Zsigmond a bécsi egyetem teológiai karáról Budára hívott Gelderni Sluter Lambertet nevezte ki.

Segítette az óbudai egyetem szervezését a prágai Pál mester is, több ottani magisterrel együtt. Ugyancsak Budán oktatott a korábban a kölni egyetemen tanult Johannes Wrede, aki még 1402-ben nyerte el a budai prépostság olvasókanonoki prebendáját. Az 1410-es években tehát a királyi támogatás átmenetileg kitűnő tanári kart tudott megnyerni a budai egyetem működtetéséhez, s több adat mutatja, hogy ezekben az években magyar diákok a Budán elnyert baccalaureusi fokozattal kérték felvételüket más, közép-európai egyetemekre.

A kor legjelentősebb világtörténelmi eseményén, az egyházszakadást felszámoló konstanzi zsinaton a nagy európai egyetemek is képviseltették magukat. Ulrich Richental korabeli krónikájának adatai szerint a zsinaton az óbudai egyetem 7 tanára vett részt, a német nemzet tagjaként. A krónikában megnevezett tanárok egy részének budai működése nem bizonyítható, mint ahogy azt sem tudhatjuk, hogy orvosi fakultás létezett-e Budán, bár a forrásban szerepel az óbudai tanárok között Simon Clostein neve, aki korábban Prágában orvosi tanulmányokat folytatott.

Sluter prépost és kancellár legkésőbb 1418-ban elkerült Budáról, hiszen egy év múlva Bécsben lett az egyetem rektora. 1419 után nincs adatunk az óbudai egyetem további működéséről, a nemzetközi politikával elfoglalt Zsigmond a továbbiakban valószínűleg már nem tartotta fontosnak az intézmény támogatását. E szubjektív tényezőkön kívül még Óbuda, illetve Buda városa sem volt eléggé fejlett ahhoz, hogy egy valódi egyetem székhelye legyen, s a hazai társadalom sem igényelte még a nagy számú világi értelmiség kiképzését. Magyarországon csak a század legvégén jelennek meg a világi pályát választó értelmiségiek, de még akkor is csak kis számban. Egy ilyen réteg megerősödése lett volna a feltétele egy önálló magyar egyetem tartós működésének.

Szögi László

Irodalom

László S. Domokos: *The History of the Sigismundean Foundation of the University of Óbuda (Hungary)*. Studium Generale, Notre Dame (Indiana, USA) 1967. pp. 3–33.

Előzmények

A XVIII. századi Európában kibontakozó gyors ipari fejlődéssel Magyarországon lényegileg csak a bányászat és a kohászat tartott lépést. Meg kellett oldani az ércnek a kimerült, felszínhez közeli bányák helyett a mélyebben fekvőkből való kitermelését, az érc gazdaságosabb olvasztását, valamint az ezekhez szükséges gépek előállítását. A szakemberek képzésére az 1735-ben Selmecebányán felállított bányászati-kohászati iskolában („Berg-Schola”) került sor. A bécsi udvari kamara (amelytől való jogi függés egészen a kiegyezésig megmaradt) 1735. június 12-én kiadott Instrukciója szabályozta a már nyilván előbb is létező oktatást.

Az Instrukció szerint a kétéves tanulmányi időben először (első év) „matematikai” ismereteket szereztek a tanulók (a kor értelmezése szerint veendő; ide tartozik a mathesis applicata is, amely gépészeti-mechanikai, építészeti, fizikai, rajzolás ismereteket jelentett); majd a második évben ötféle szakterület valamelyikén képezhették tovább magukat (ezek: bányaművelő és -jogász; bányamérő; ércelőkészítő; kémlész és kohász; pénzverő és aranyváltó). A rendelet a növendékek létszámában csak az ösztöndíjasok számát korlátozta: 1735-ben nyolc, 1751-ben tizenkilenc, 1756-ban huszonhatan kaphattak ösztöndíjat. A 10. pont szerint a „kémlészet és az ércolvasztás, valamint az ezzel kapcsolatos bevezető műveletek teljes szorgalommal való gyakorlására laboratóriumot rendeztek be”. Az oktatást segítette ezen kívül a bányák és gépek makettje, a selmecebányai Kamaraházban lévő kőzettár és méltán híres iskolai könyvtár. Az Instrukció az oktatandó anyag vázlata mellett (8–11. pont) felsorolja azokat a szakkönyveket is, melyeket a hallgatónak meg kellett ismerni. Ezek közt szerepelt Nikolaus Voigtel Geometria subterranea oder Merkscheidekunst (Eisleben, 1714) c. műve, Christoph Herttwig Neues und vollkommenes Bergbuch-ja (Dresden und Leipzig, 1734), Lasarus Ercker Probier-Buch-ja (Frankfurt am Main, 1703).

Az Intézet első oktatója Mikoviny Sámuel (1700–1750) volt, akinek bányászati-kohászati tevékenysége mellett igen jelentős térképészeti tevékenysége (az ország első szakszerű térképét ő készítette el).

Az akadémia megalapítása

Az Intézet működését első évtizedeiben többször változtatták – érthető, hiszen nem volt olyan műszaki jellegű iskola, amely mintául szolgálhatott volna. A legjelentősebb – az iskolai rangot illetően – az 1762-es év volt, amikor Mária Terézia aláírta a kancellária által készített van Swieten határozatát az oktatás akadémiai szintre emeléséről. Maga az akadémia-név azonban csak az újabb, 1770-es rendeleten szerepel, a Systema Academiae Montanisticae-n, amelynek jóváhagyását Mária Terézia azzal a megjegyzéssel egészítette ki, hogy külön gondot kell fordítani az erdészeti oktatására. Ekkor az intézetbe a filozófiai kurzus elvégzése után lehetett jelentkezni; az oktatás ideje 3 év volt. Az akadémiának három tanszéke volt, 1770-ben Nikolaus Poda vezette a matematika-mechanika-gépészeti

tanszéket, Giocami Scopoli az ásványtan-kémia-elméleti kohászati tanszéket, a gyakorlati bányászati tanszéket pedig Christof Traugott Delius.

A selmeci akadémia nemzetközi tekintélyt szerzett. Ezt legjobban az a tény bizonyítja, hogy a párizsi École Polytechnique alapításánál, 1794-ben a sokáig egyedülálló selmeci laboratóriumi gyakorlati oktatást is mintául vette. Fourcroy így számolt be a konventben a selmeci tapasztalatairól:

„A fizikát és a kémiát csak elméletben tanították eddig Franciaországban. A selmeci bányászati iskola Magyarországon fényes bizonyítékát adja annak, hogy milyen előnyös, ha a hallgatók maguk is gyakorolják azokat a műveleteket, amelyek a hasznos tudományok alapjául szolgálnak. Ott laboratóriumot nyitottak, s felszerelték azokat a szükséges eszközökkel és anyagokkal, hogy a hallgatók meg tudják ismételni a kísérleteket, s ilyen módon a saját szemükkal láthassák mindazokat a jelenségeket, amelyek a testek egyesülésekor játszódnak le.”

Grüner felsőfokú szakiskolák történetéről írt művében azt írja, hogy a selmeci intézet „állítólag az École Polytechnique szervezetét befolyásolta”. Az előbbi idézet a tényt biztossá teszi.

Az akadémia egyik tanára, Chr. T. Delius (aki 1751–53 között maga is itt tanult) írta meg az első rendszeres bányaműveléstant (Anleitung zu der Bergbaukunst, Wien 1773), amelyet 1778-ban lefordítottak franciára is, és még a XIX. század első harmadában is alapműnek használták.

Nyilván nem véletlen, hogy épp a Selmecebánya melletti Skleno nevű faluban jött létre 1786-ban a világ első nemzetközi műszaki konferenciája. Itt Born Ignác mutatta be új amalgamáló eljárását, amely az addigi eljárásnál gazdaságosabb és egészségi szempontból is jobb volt. A találkozón résztvevők elhatározták és meg is valósították a Societät der Bergbaukunde nevű nemzetközi egyesület alapítását. Ez a világ első műszaki társasága, amelynek tagjai közt többek közt Ruprecht Antal és Müller Ferenc a tellur és a turmalin felfedezői, a világirodalom egyik legnagyobb alakja, J.W. Goethe és a modern kémia megteremtője, A.L. Lavoisier is szerepelnek. Nem lehet elvitatni a freibergi bányászati akadémia prioritását, hiszen a világon elsőként, 1766-ban alapították. Érdekes azonban észrevennünk, hogy amíg az iskola alapításakor azonnal akadémiai rangot kapott, addig a selmeci akadémia rang nélkül, de annak megfelelő oktatással 1763 óta működött.

1807-ben a Bányászati Akadémia keretein belül erdészeti tanintézet létesült, melynek célja az erdőgazdaság megszervezése és szakképzett erdőtisztek képzése volt. 1838-tól a selmeci akadémia Bányászati és Erdészeti Akadémia néven szerepel.

Az öntészeti oktatást 1872-ig a kémia és kohászat tanszékeken kapták a hallgatók. A szakosítás bevezetésével a „vasöntészet és mintászat” külön tárgyként szerepelt. Az öntészetet az európai hírv Kerpely Antal professzor adta elő.

A selmeci Bányászati Akadémia a korabeli műszaki tudományok legtöbbször oktatta. 1867-ig egy egész birodalom iskolája volt. 1904-től kezdve az Akadémia nevet Főiskolára változtatták.

A selmeci iskola-ös az első felsőoktatási intézmény, mely 1919-ben Sopronban talált új otthon. Az öntészet itt is külön tárgyként szerepelt és a hallgatók vas- és acélöntészetből külön szigorlatoztak. Sopronban a vaskohászat tannak és ennek keretében az öntészetnek az egyik legkiválóbb oktatója Cotel Ernő professzor volt.

1949-ben a bányászati és kohászati karokat a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemhez kapcsolták, míg az erdészetet a soproni Erdőmérnöki Főiskolán, majd az Erdészeti és Faipari Egyetemen oktatták tovább. Így tehát az egykori selmeci akadémia beépült műszaki felsőoktatásunk szervezetébe, hagyományai ebben élnek tovább.

Farkas István – Gyimesi István

SELMEC

SOPRON

MISKOLC

Az Alma Maternek otthont adó három város címere

A 225 ÉVES DIÓSGYŐRI VASKOHÁSZAT MÚLTJA

I. AZ ALAPÍTÁSTÓL A KIEGYEZÉSIG

A 18. században Magyarországon *Fazola Henrik* bontakoztatta ki a borsodi vaskohászatot. Egész életét a vasművességnek szentelte. Kovácsművészetét Egerben folytatta. 1765-ben kezdett el vasérc után kutatni a Bükkben és a Mátrában.

1767-ben *Mária Terézia* rendeletet adott ki új bányák felkutatására. *Fazola Henrik* két éven át folytatott kutatásokat saját költségén, amelyek végül sikerrel jártak. Igen jó minőségű szenet és nagyon jó minőségű (vörös) vasércet lelt. Eredményességéről jelentést tett a királynőnek, aki 1769. április 24-én az előterjesztést elfogadta. Közölte *Fazolával*, hogy ha a kincstár számára hasznot hozó üzemeket fejleszt, megkapja a királyi bányamester címet, amihez még pénzjutalom is jár.

Rájött, hogy saját vagyona nem elég az üzem létesítéséhez, ezért Bécsben és itthon is részvényeseket toborzott. 1770 májusban már két terv is készen volt a vasmű építéséhez. *Fazola Henrik* a *faszenes nagyolvasztó* mellett döntött. Az építkezési tervek szerint 1770-ben kellett volna megkezdeni az építkezést Szentlélekpusztán – a mai Ómassán. A tervek módosítása azonban meggátolta az építkezés elkezdését. 1771 végére eldöntötték, hogy a nagyolvasztót Szentlélekpusztán, a hámorokat pedig a Garadna és Szinva összefolyásánál – a mai Hámor területén – építik fel. Az építkezést mindkét helyen 1771 szeptemberében kezdték. *Johann Georg Gfelfner* 1772 februárjára felépítette a nagyolvasztót, amelyben már márciusban megindult a termelés. 1773-ban a termelés még jelentéktelen és rossz minőségű volt. A kezdeti csalódások után 1774-ben már zavartalanul indul meg a vasöntés.

Az olvasztó helyét nem jól választották meg. Emiatt már 1777-ben tervet dolgoztak ki az átépítéshez. Az újjáépítéssel viszont 1789-ig várni kellett, mert nem rendelkeztek elegendő pénzzel. Ekkor azonban átépítették a nagykohót a hegyoldaltól különállóan.

Hámor és *Ómassa* ez idő tájt települt be, főleg német munkásokkal, családjaikkal (Stájer- és Szászországból, a Rajna vidékéről), szlovák szénégetőkkel, fuvarosokkal. 1778-ban a munkások ellátásának céljából élelmiszerraktárat építettek. Ez ma műemlék.

1779. április 18-án *Fazola Henrik* meghalt. Az 1789-es átépítésen fia, *Fazola Frigyes* is részt vett. Az olvasztó 1790. február 6-án már új helyen állt. Ismét megindult a termelés.

A napóleoni háborúk *Ómassát* is érintették. Fellendült a vasmű forgalma, s így a *Fazola Henrik* által hátrahagyott nagy összegű adósságot is vissza tudták fizetni. A diósgyőri vasmű lassan a legjobb üzletmenetű vállalatok sorába lépett, ez esélyt nyújtott a fejlesztésre is. A fokozott termelés miatt a nagyolvasztó vízellátását csak nagyon nehezen tudták megoldani. Új olvasztót kellett építeni. Az új kohó helyét a mai *Újmassán* jelölték ki. Az építkezést 1804 júniusában kezdték, 1805-ben az építkezés leállt tervmódosítás miatt. 1814 szeptemberében végre elkészült az új nagykohó.

Az ómassai nagykohót végleg leállították, ám az újmassai kohó helyének megválasztásával is újabb hibát követtek el, mert itt sem volt a fűjtatók meghajtásához elegendő

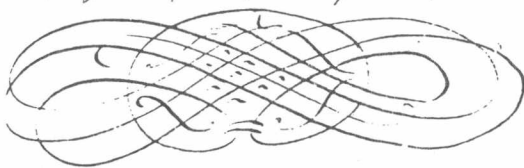
Maria Theresia Dei Gratia Romano-
rum Imperatrix, Vidua, Hungariae,
Bohemiaeque Regina Apostolica, Archi-
duces Austriae. &c.

Spectabiles, ac Magnifici & Magnifici item, et Egregii,
Tuileles Nostri Dilcti: Comite ararii Nostri, et meli-
mente perchari Regni Nostri Hungariae per fructifi-
cationem plurimum ferri sedinarum prospicere de-
crevimus, in domini Camerale Nostre Gyessyer, suf-
ficienti lignorum copia instructe aliquod ferramenta
erigere. Eum in finem Tuilelitas Nostri hinc be-
nigne mandamus

Hinc officialibus nos dacti Camerale Nostri Camerale
impungi, ut non modo copia ad bella aspersa, vertice, et
scandala cum reliquis ad aliquid nec sperarique
juste prole subministrantur, sed etiam constructio
capuductuum ad perficiendum eius nec sperariorum
nullo modo impediatur. nec non

Et de pre lignis cartennariis ad aquatius census territorii,
vel justum pretium ejusvis erpae aut annualis taxa
pre quavis cartennaria hinc parum singula tres carte-
narii cum hinc fuerim exarbitratur, determinatur.

Et de recente memoria in hinc, quod circiter ante duos
vel tres annos Magna totius Camerale Gyessyer
fuerit perfecta, quam pro aliquo tempore ad usum

Nostriam erga restitutionem istius transmitti volumus.
 4to. Comperit habemus, quod in silvis iterati Dominus
 Gyöngyör vitra: et cineres elaborati conficiantur, quae
 fabrica, erga census annuum 2500. singulis annis
 ultra quatuor, versus quinque mille, orgias ligni ab-
 sumunt. quapropter Fidelitatibus Vestris incumbet,
 mox dictas fabricas, si non penitus abolere, saltem
 taliter restringere, ut silvae Gyöngyöriense: pro con-
 tinuo usu ferramentorum utilitati publicae magis
 congruentium asserventur. Amice. etc. etc. etc. Benigne
 Voluntati, ac menti Vestrae, Dabuntur in Civitate Vestro-
 vienna die 28ta mensis Julii Anno millesimo septin-
 gentesimo septuagesimo Regni nostri Augustini

Maria Theresia

Commissarius

Edictum
 Mandatum Sacrae Caes.
 Regiae Majestatis proprium
 Franciscus Theresiae

ad Gyöngyörön a. 1770. július 28. napján. A. N. K. sz. 1770. július 28. napján.

A diósgyőri vasmű Mária Terézia által 1770-ben aláírt alapító okirata

vízmenyiség. Bár a Hámori-tó vízkészlete elegendő lett volna, ám túlságosan távol esett a kohótól.

A kohótelep egyik épületében kapott helyett a vasöntöde. A vasöntés azonban nem tartozott a gyár fő profiljához, a kovácsolás mellett csupán kiegészítő ágazatként működött.

A napóleoni háborúk alatt az acélgyártás kifejlesztése okozott komoly gondot. Ez idő alatt Fazola Frigyes Diósgyőrben fegyvergyárat állított fel, amely a birodalom szükségleteinek jelentős mennyiségét fedezte.

A sorozatos meghibásodások miatt 1825-ben elrendelték a nagyolvasztó átépítését. A tervek elkészültével 1831-ben már meg is kezdték a munkát. Egy évvel később már beindítják az új nagykohót, amelynek alakja lépcsőzetes, szemben a csonkakúp alakú régivel.

Az új épületben is helyet kapott az öntöde. A vízellátás továbbra is gondot okozott. 1825-ben a vasöntés folyamatosságának megőrzése érdekében a nagyolvasztó keleti oldalán kupolókemencét (olvasztókemencét) építettek.

1856-ban a kohó 8864 bécsi mázsa nyersvasat, a vasöntöde 1555 b.m. vasöntvényt állított elő.

1866. július 14-én a kohótelep működését leállították, mert a kupolából kipattant szikrából tűz keletkezett. A tűz után a bécsi birodalmi pénzügyminisztérium 1866 októberében beszüntette a vasgyártást, és a nagyolvasztót sem engedte többé befűteni, csak a meglévő nyersvasat kellett minél gyorsabban feldolgozni.

1867-ben, a Kiegyezés után a részvények a második magyar magántársulati tagok kezébe kerültek, s ezután a gyár már teljes egészében a magyar kincstár vagyonát képezte. A meglévő nyersvasból főleg a síneket készítették a vasúthálózat kiépítéséhez.

1871-ben a Diósgyőri-Hámori Vasművet százéves fennállás után állították le végleg. A munkások a mai diósgyőri telepen, az új állami nagyolvasztóban folytatták munkájukat.

Bata Gergely*

II. A KIEGYEZÉSTŐL NAPJAINKIG

1867-ben Péch Antal javaslatára a gyárat bővítették a diósgyőri völgy kiszélesedett részében. 1868-ban kezdődött a mai új vasgyár felépítése, vasöntödét és kovácsműhelyt létesítettek, az új vasmű 1871-ben indult be. 1879-ben korszerű Siemens-Martin, majd 1882-ben Bessemer acélgyártást vezettek be.

Az 1896. évi ezredéves kiállításon a diósgyőri gyár, mint az ország első nagyipari vállalata mutatkozott be. 1895-ben a budapesti Erzsébet-híd vasanyagainak szállítására kaptak rendelést. Ez a megrendelés öt évig munkát jelentett.

Az 1898-as év fordulópont volt a gyár fejlődésében. Ez évben ugyanis a budapesti gépgyárat és a diósgyőri vasgyárat egyesítették a zólyombrézói, vajdahunyadi és kudsiri vasművekkel, ez az intézkedés a diósgyőri gyárnak nyersanyagokkal való ellátását megkönnyítette.

Az 1900-tól 1905-ig tartó vasipari pangás ideje alatt az üzemmenet lanyha volt; csak 1906-ban indult meg fokozottabban a munka.

Az ország első elektrokemencéjét 1911-ben Diósgyőrben indították be. A gyár a magyar gépipar nagyméretű acélöntvény igényét kielégítette.

1918. évben kitört a forradalom, és teljes üzemszünet volt az 1919-es év őszéig. 1920-ban még tartott a piaci pangás, a gyár nagy nehézségekkel küzdött. A gazdasági fellendülés csak 1924-ben indult be.

1926-ban befejeződött az új nagyolvasztó építése, Diósgyőr így nyersvasban önállóvá vált. Teljes kohászati vertikum alakult ki. 1930-ban felépült a finomhengersor, 1931-ben pedig a durvalemez-hengersor. A diósgyőri gyár öt fő csoportra tagozódott:

1. Nagyolvasztótelep, 2. Acélművek és öntödék, 3. Hengerlő, -kovács, - és sajtológóművek, 4. Megmunkáló műhelyek és 5. a gyárat árammal, levegővel és vízzel ellátó gépészeti üzemekre.

1944-ben a gyárat légitámadás érte, és csak 1945 szeptemberétől indult meg újból a folyamatos termelés.

A vállalat gyors ütemben fejlődött, a hazai vasutak és a feldolgozó gépipar szükségletét egyaránt kielégítette.

Főbb gyártmányai: gépágyak, vezérművek, lendítőkerekek, fogaskerekek, hajócsavarok, különféle kerekek (mozdony, kocsis, csille), saválló és rozsdamentes öntvények, hengerelt, kovácsolt és sajtolt áruk voltak.

Ma megmentéséért nemes küzdelem folyik.

Mikus Károlyné

---

* Bata Gergely fenti írásával a Természet-tudomány diákpályázat különdíját nyerte el. A Természet Világa 1994. 10. számának mellékletében megjelent tanulmányából átvett részletekkel emlékszünk a 225 éve alapított diósgyőri vaskohászatra.

Irodalom

Bányászati és Kohászati Lapok: Öntöde, 42. évf. 1991. 10. szám.

Enekes Sándor; Bányászati és Kohászati Lapok, Kohászat 103. évf. 1970. 7. szám.

125 ÉVE ALAPÍTOTTÁK A BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEMEN A KÉMIAI TECHNOLÓGIA TANSZÉKET ·

Hazánkban a kiegyezés után a kapitalista fejlődés meggyorsult, új iparágak keletkeztek és a vegyipar is növekedésnek indult. Ezért Eötvös József kultuszminiszter javaslatára a mérnökképzés hatékonyabbá tételére a József Politechnikumot egyetemi rangra emelték és átszervezték. Ennek során a Műegyetemen elválasztották az általános kémiától a technikai kémia oktatását és részére 1870. október 1-ével „vegyiparműtani” tanszéket (elnevezése 1882-től kémiai technológia) létesítettek. Az új tanszék – Magyarország első műszaki kémia tanszéke – élére a kiváló tudóst és pedagógust, *Wartha Vince* műegyetemi tanárt nevezték ki. Wartha Zürichben szerzett „technische Chemiker” oklevelet és Heidelbergben doktorált. Külföldi tapasztalatait hasznosította a katedra megszervezésénél és az új diszciplíná kialakításánál, és mint professzor 40 éven át a műszaki kémikusok generációit nevelte.

Közismert, hogy mind az univerzításokon, mind a technikai főiskolákon a tanszékek az oktatás mellett a tudományos kutatások bázisai voltak. A hazai katedrák között ilyen volt a Műegyetem Kémiai Technológia Tanszéke, melynek professzorai kiemelkedő tudományos munkásságukkal tűntek ki. E kutatások a gyakorlati életet szolgálták; Wartha például az ásványi anyagokat és hazai szeneket elemezte ipari hasznosításuk céljából, továbbá vízvizsgálati módszert dolgozott ki, tőle származik a víz összes keménységét meghatározó eljárás.

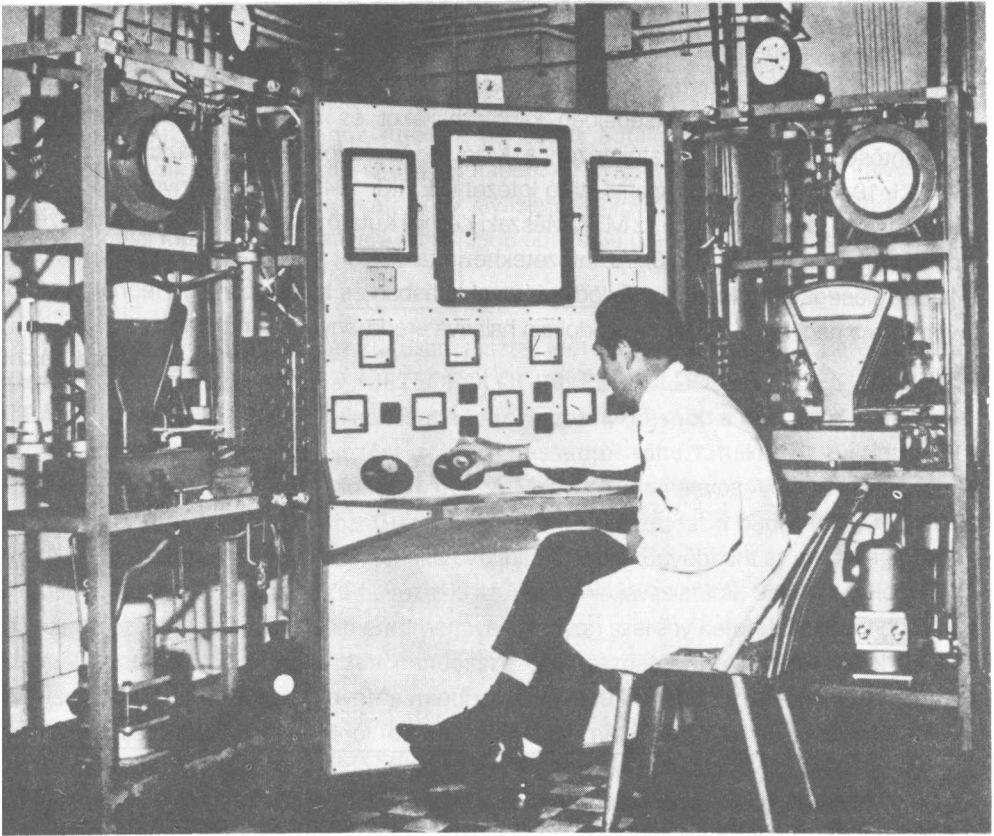
Tudományos munkája különösen intenzív lett, amikor a műegyetem eddigi átmeneti lakóházakban bérelt helyiségekből a részére emelt első önálló épületébe költözött. A palotaszerű épületegyüttes Steindl Imre műegyetemi tanár tervei szerint 1880-82-ben készült a Múzeum körúton (ma az ELTE TTK székháza). Ennek az Eszterházy utcai (mai Puskin u.) pavilonjába kerültek a kémiai tanszékek. Az új elhelyezésben Wartha külön borászati laboratóriumot létesített a borhamisítások vizsgálati részére, továbbá fotográfiai és litográfiai műtermet rendezett be fotokémiai és mikrofotográfiai kísérletei részére. Az alagsori laboratóriumban pedig próbakemencét épített, az itt folyó kerámiai kísérletei azután a színes fémfényű eozinmáz kimunkálásához vezetett (1892), melyet a pécsi Zsolnay-gyár iparilag tökéletesített és termékeivel világsikert aratott.

A Műegyetem erős fejlődése következtében a Múzeum körüti elhelyezés is rövidesen szűknek bizonyult, ezért a századfordulót követően áttelepült a budai lágymányosi telken létesült épületekbe, melyekben ma is működik. A kémiai tanszékek a Gellért téri épületben (készült Czigler Győző műegyetemi tanár tervei szerint 1902-1904-ben) helyezkedtek el. Az új modern épületben Wartha és 1912-től utóda, *Pfeifer Ignác* tovább erősítette a mérnöki szemléletet a kémiai technológia oktatásában.

Pfeifer főleg víztechnológiai és energetikai kutatásokat folytatott, később mint az újpesti Tungstram laboratórium vezetője elősegítette, hogy lámpagyártásunk sikeres iparaggá fejlődött. Az 1923-ban katedrára került *Varga József* professzor pedig a köszenek és kőolajok nagynyomású hidrogénezésekor fellépő ún. *kénhidrogén-effektus* felfedezésével

(1928) hívta fel magára a nemzetközi szakkörök figyelmét. Később pedig az ásványolajok és kátrányok középnyomáson történő hidrogénezésnek, a róla elnevezett „Varga-hidrokrakk” eljárás kidolgozásával öregbítette a magyar tudomány hírnevét.

Ismeretes, hogy a főváros ostrománál a Műegyetemet a németek támaszpontként használták, így az épületeit a harci cselekmények súlyosan megrongálták. A Kémiai Technológia Tanszékét is nagy károk érték, falak, födémelek leszakadtak, ablakok betörték stb. A tanszék munkatársai óriási energiával aránylag rövid időn belül amit lehetett rendbehoztak, így a laboratóriumi gyakorlat és a tanítás az ostrom befejezésének évében, 1945-ben megindult. Elkezdődtek a reformok és átszervezések; 1957-ben a tanszékhez csatolták a nagyműltű Elektrokémia Tanszékét, így oktatási profilja elektrokémiai technológiával, radiokémiával és izotóptechnikával bővült. A 60-as évek elején pedig Korach Mór professzor, külföldi tapasztalatai alapján a hagyományossal szemben a félüzemi oktatás fontosságát hangsúlyozta és megindította a tanszék üzemcsarnokának építését.

*Egy nagynyomású folytonos üzemű ikerreaktor
a BME Kémiai Technológia Tanszék műszerei közül*

A Kémiai Technológia Tanszék 1962-ben a Gellért-téri kémia épületből a volt elektrotechnikai és fizika intézet (Budafoki u. 8., mai F. ép.) pavilonjába költözött, melynek felújított I. és II. emeletén, valamint alagsori helyiségében működik ma is. Ezután a kutatások súlyát *Vajta László*, majd 1967-től *Szebényi Imre* professzorok vezetésével a kőolajipar és petrokémia területére helyezték át. Az oktatás terén is változások történtek; bevezették a kétfokozatú vegyészmérnökképzést (1969/70) és az okl. vegyészmérnökök mellett elkezdték a 3 éves vegyész üzemmérnöki kiképzést. Az újabb követelményeknek megfelelően nőtt a tanszék műszerparkja, az elkészült üzemcsarnokban (Duna parti D. ép.) a vízlágyító, az alkáli-klorid elektrolizáló stb. berendezések felhasználásával végzett félézüemi gyakorlatokkal a mérnökképzés korszerű formáját valósították meg. Az oktatás hatékonyságát növelte, hogy 1970-ben a tanszék – a BME Vegyészmérnöki Karán elsőként – programozható számítógépet kapcsolt be a technológiai feladatok megoldásába. Részt vállalt továbbá a mérnökök továbbképzésében is, a BME szakmérnök (kenéstechnikai, környezetvédelmi, irányítástechnikai stb.) tanfolyamain oktatói aktívan közreműködtek. Ez azért érdemel figyelmet, mert a Kémiai Technológia Tanszék nemcsak a vegyészmérnök, hanem a BME valamennyi karának – az építészmérnöki kart kivéve – hallgatóit oktatták, így óratelhelése mindenkor igen nagy volt.

A tanszék történetének vázolásánál arról a fontos szerepről sem feledkezhetünk meg, melyet 1945 után a tanszéken alakult kutatóintézetek megszületésénél és működésük elindításában betöltött. Helyiségeiben kapott hajlékot és kezdte el munkáját a három legjelentősebb vegyipari kutatóintézet; a Magyar Ásványolaj és Földgázkísérleti Intézet (MÁFKI, 1948), a Nehézvegyipari Kutató Intézet (NEVIKI, 1949) és a Nagynyomású Kísérleti Intézet (NAKI, 1951), továbbá az MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézet (MÜKKI) is a tanszéken kapott átmeneti otthont (1960). Az intézetekhez a tanszéknek ma is szoros kapcsolatok fűzik. Mindez elősegítette dinamikus fejlődését az oktatásban és kutatásban, így fennállása 125-ik évében is a nagynevű elődök nyomdokain haladva eredményesen működik.

Móra László

Irodalom

- Zelovich Kornél: A m.kir. József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. Bp., 1922.*
Szebényi Imre: A szénkémiai és petrokémiai kutatások fejlődése a Budapesti Műszaki Egyetem Kémiai Technológia Tanszékén. Kémiai Közlemények. 34.köt. 1970. pp.443-455.
A Budapesti Műszaki Egyetem vegyészmérnöki karának centenáriumi emlékkönyve 1871-1971. Bp., 1972. pp.67-91.
Móra László: A Budapesti Műszaki Egyetem Kémiai Technológia Tanszék százéves története. Bp., 1975.

125 ÉVES A MAGYAR METEOROLÓGIAI SZOLGÁLAT

Az 1867-es kiegyezést követően egymás után születtek a ma már igen tekintélyes múltra visszatekintő intézmények, mint a Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, az Állami Földtani Intézet, a Magyarhoni Földtani Társulat, a Központi Statisztikai Hivatal, az Országos Levéltár, utána rögtön az Országos Meteorológiai és Földdelejeességi Intézet.

Az előzmények

A magyar tudományos életnek a szabadságharcot követő újjáéledése után a Tudományos Akadémia 1860-ban matematikai és természettudományi bizottságot alapított és ennek egyik feladatává tette a meteorológiai adatok gyűjtését és közzétételét. Megbízta Stoczek József professzort, hogy meteorológiai észlelések egységesítésére útmutatást dolgozzon ki. Az Akadémia 1866-ban kiadta a Kruspér István akadémikus szerkesztésében a budai, majd gellérthegy-i csillagdán 1841-1848-ban végzett észleléseket. A budai Toldy főreáliskolában Schenzl Guidó igazgató által létesített „Akadémiai Észlelde” működött az önálló intézet alapításáig. Az észlelési adatok a bécsi K.U.K. Akademie der Wissenschaft, majd a bécsi Zentralanstalt-hoz futottak be és itt adták ki. Különben már 1781-től rendszeres észlelés folyt a budai királyi palotában. Az Akadémia megbízta Hunfalvy János és Schenzl Guidó levelező tagokat, hogy javaslatot dolgozzanak ki egy önálló központi meteorológiai intézet létrehozására, amit 1868 április 6-i ülésen hagytak jóvá.

Megalakulás

1870 április 8-án Eötvös József kultuszminiszter előterjesztése alapján I. Ferenc József magyar király szentesítette a METEOROLÓGIAI ÉS FÖLDDELEJESSÉGI MAGYAR KIRÁLYI KÖZPONTI INTÉZET alapítását és szervezetét. (Később a névben a földdelejeesség-et mint nyelvújítási kifejezést földmágnességre változtatták). Az új intézet a Kultuszminisztérium fennhatósága alá került. A Magyar Tudományos Akadémia javaslatára Eötvös József miniszter Schenzl Guidó bencésrendi szerzetest a budai Toldy-reáliskola kiváló igazgatóját nevezte ki igazgatónak 1870 július 12-én. (Egyébként az intézet igazgatóit 1950-ig az uralkodó vagy államfő nevezte ki az Akadémia javaslatára). Schenzl Guidó 1886-ig vezette az intézetet igen kiváló eredménnyel. Nagyon szerény keretek között indult meg az önálló intézet munkája, hiszen mindössze egy igazgatóból, egy észlelőből és egy asszisztensből állott. A költségvetés mindössze 13.000 koronát biztosított. Első otthona a Toldy-reáliskolában volt, ahol jól felszerelt állomás működött, majd a budai várban egy bérház első emeletén a Casinó (ma Móra Ferenc) utcában kapott helyet. Ezt ma emléktábla őrzi az utcában, amit 1960-ban avattak fel.

Az első szervezeti szabályzat szerint az intézet feladata Magyarország éghajlatának, valamint az ország földmágneses viszonyainak kutatása volt. 1871-ben már megjelent az első ÉVKÖNYV magyar és német nyelven. Megjelenését a magyar tudományos élet nagy elismeréssel fogadta és az Akadémia 1876-os évi nagydíjával tüntette ki Schenzl igazgató

METEOROLOGIAI ÉS FÖLDDELEJESSÉGI MAGY. KIR. KÖZPONTI ÉVKÖNYVEI.

KÖZLI

DR. SCHENZL GUIDO,

Admonti sz. Benedek r. káptalanbeli, a magy. tudom. akadémia és a cs. kir. birodalmi földtani intézet level. természettudományi társulat, a „Société Imperiale des naturalistes de Moscou“ s az ausztriai meteorol. társu. és a meteorologiai és földdelejességi magy. kir. központi intézet igazgatója.

I. KÖTET. 1871. ÉVFOLYAM.

JAHRBÜCHER

DER KÖN. UNG.

CENTRAL-ANSTALT FÜR METEOROLOGIE UND ERDMAGNETISME

VON

DR. GUIDO SCHENZL,

Stiftskapitular zu Admont, der ungar. wissenschaftlichen Akademie und der k. k. geologischen Reichsanstalt dem, der „Société Impériale des Naturalistes de Moscou“ und der österreich. meteorologischen Gesellsch. Mitgliede, Direktor der k. u. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus.

R' 85

BUDAPEST, 1873.

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

akadémikust. Schenzl osztrák származású volt, mégis izzig-vérig magyar lett. Fájó szívvel hagyta el hazánkat 1886-ban. Admonti apát lett és Grazban halt meg 1888-ban. A hálás utókor születésének 100-ik évfordulóját 1923-ban, majd halálának 100-ik évfordulóját 1990-ben megünnepelte. Schenzl amikor igazgatóvá választották egy nagylétszámú sajtó épületében működő intézetről álmódott, ez azonban még sokáig váratott magára.

Az első fellendülés

1890-ben döntő fordulat következett az intézet életében. A király az Akadémia javaslatára Konkoly-Thege Miklós jómódú földbirtokost, ismert csillagászt, akadémikust megteszi igazgatónak. Első ténykedése volt, hogy az intézet létszámát megfelelően emeli és 3 főről először 6 főre, majd 1900-ban 29 főre növelte. Döntő lépés volt, hogy 1893-ban a Kultuszminisztériumból a sokkal nagyobb lehetőségeket biztosító Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe vitte. A régi fennhatóságra jellemző volt, hogy Konkolyt egy alkalommal a miniszter úgy fogadta: „Inkább ne dolgozzatok semmit, csak pénzt ne kérjeteek. A válasz az volt, hogy én még Krisztus palástját is eladnám a tudományért”. Egyébként az Intézet 1893-tól 1950-ig a Földművelésügyi tárcához tartozott. Az Intézet a Casinó utcából a Lovas útra a Novák-villába, majd a Fő utcába ismét bérházba került. Sajnos az észlelésekre ott nem volt lehetőség, így Ógyallán, Konkoly saját birtokán adott telket, hogy ott felépüljön egy obszervatórium. Az ógyallai obszervatórium akkor Európa egyik legkorszerűbb intézménye volt. Sajnos a Trianoni béke után ez elvezett számunkra, pedig igen kiváló meteorológusok dolgoztak benne. 1910-ben megépült egy végleges igen fényes palota a II. ker. Intézet, (később Kitaibel Pál) utcában, ahol ma is működik. Az épület mellett biztosított a főváros telket az észlelések számára korszerű műszerezettséggel. Ez sajnos a 80-as években megszűnt. 1910-ben az első világháború előtt Konkoly idejében a megfigyelő állomások száma 1430 volt, ebből a klíma állomások száma 200. Az első térképes időjárás napi-jelentés 1891 június 1-én jelent meg. A napi prognózisokat akkor távirati úton küldték széjjel vidéki postahivatalok útján. Az igazgatóság mellett működött klíma osztály, az obszervatórium (Ógyallán), prognózis osztály, hidrometeorológiai osztály, jól felszerelt mechanikai műhely, 1896-ban zivatar osztály, 1912-ben aerológiai osztály. Mindez Konkoly Miklós érdeme volt. Ez az időszak volt az első nagy fellendülés ideje a magyar meteorológiának. Konkoly után kiváló tudósok vezetik a meteorológiát, mint Róna Zsigmond, Steiner Lajos, Marczell György. Sajnos azonban a világháború akadályozta a fejlődést, ennek következtében igen erős visszaesés következett.

A második fellendülés

A háború után fejlődést jelentett Réthly Antal igazgatása. Réthly Antalt az Akadémia javaslatára a kormányzó nevezte ki 1934-ben. Első legfontosabb feladatának tekintette a szakemberek utánpótlását, szorgalmazta egyetemi tanszék felállítását, igaz erre a második világháború után került csak sor. Megalapította külföldi mintára a Magyar Meteorológiai Társaságot és ezzel megmentette az Időjárás szakmai folyóirat további megjelentetését, ami immár a 99-ik évfolyamát érte el. Az ország éghajlatának feltárása érdekében szakmai kiadványokat jelentetett meg. 1934-ben az első Magyar Éghajlati Atlaszt szerkesztette. Ez akkor csak kéziratban jelent meg. Megindította az agrometeorológiai kutatásokat. Első volt,

Az intézet 1910-ben átadott új épülete a II. kerület Kitaibel Pál utcában

aki a környezetvédelem érdekében hallatta szavát. Támogatta a balneológiai kutatásokat. Felszólalt a parlamentben a vízimérnökök védelmében, akiket támadtak, hogy az árvízvédelem érdekében tett intézkedésekkel aszályossá tették az Alföld éghajlatát. A második világháború igen súlyos károkat okozott, az intézet 17 belövést kapott, ezt kellett rendbe hozni, de még súlyosabb volt a hálózat szétesése. Az intézet kettős feladatát megszüntették, a földmágnesség kutatása a Geofizikai Intézethez került, a Budakeszin Réthly által épített obszervatóriummal együtt.

A harmadik fellendülés

Kiheverve a háborús pusztítást, tanúi lehettünk immár meteorológiánk történetében a harmadik nagyarányú fellendülésnek. Kettős felügyelet alá került az intézet, a Földművelésügyi Minisztérium mellett a polgári repülés megindulása következtében a Közlekedésügyi Minisztérium is felügyeleti szerv lett. 1950-ben súlyos sérelem érte szolgálatunkat, hazaárulás vádjával az AVH letartóztatta Tóth Géza igazgatót a zseniális szervezőt és kiváló aerológust.

Recskre internálták. 1947-ben egyike volt a magyar szolgálat, amelyik a Meteorológiai Világszervezet (WMO) egyezményét aláírta. Mindez jelentős változás volt, hiszen a nemzetközi meteorológiai világ szolgálatban jelentős szerepet kellett vállalni. 1950-ben a Honvédelmi Minisztérium gyakorolta a felügyeletet, Dési Frigyes meteorológust alezredesi rendfokozattal nevezte ki a miniszter. Nagyarányú korszerű fejlődés kezdődött. 1953-ban a Minisztertanács fennhatósága alá került az intézet. 1967-ben egy rövid ideig a Tudományos Akadémia, majd az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság gyakorolta a

felügyeletet. Ez alatt ünnepelte az intézet centenáriumát. Az első 100 év története megjelent: „Fejezetek a magyar meteorológia történetéből 1870-1970”.

Jelentős fejlődést jelentett, hogy Dési Frigyes vezetése alatt megindult a szervezett tudományos kutatás. Az ELTE-n létesült tanszékről jól képzett szakemberek kerültek ki. Igen sokoldalú nemzetközi kapcsolat épült ki. A magyar meteorológia részt vett a nemzetközi kutatásokban. 1957-ben a „Nemzetközi Geofizikai Év” keretében, 1959-ben a „Nemzetközi Geofizikai Együtműködésben”, 1964-ben a „Nyugodt Nap Éve” kutatásaiban. Ettől kezdve szoros kapcsolat épült ki a globális légkör kutatásban. A nemzetközi együttműködés talán egyetlen tudományszakon sem oly régi, olyan szoros és őszinte mint az időjárás tudományában, amelynek létkérdése, hogy a világ minden országának kutatói egymással karöltve dolgozzanak. Több népszerű kötetet jelentetett meg Dési. Az intézet létszáma 1970-ben közel 500 fő, 1980-ban 800 fő, majd 1988-ban 1000 fő volt. Az intézet vezetése elnökséget hozott létre és három külön intézetet: Központi, Előrejelző és Légkörkutató intézetet. Ez a fejlesztés a mai megítélés szerint valóban túlzott volt. Az intézet elnökei voltak: Dési Frigyes, Czelnay Rudolf, Barát József. Ez alatt erős szovjet irányítás működött.

A jelen

Az országban 1990-ben bekövetkezett átalakulás a meteorológiai szolgálatban is óriási változást hozott. Jelentős létszám- és költségvetés csökkentést kellett végrehajtani, egyes tevékenységek megszűntek, mint pl. a jégeső elhárítás üzemeltetése. Az intézet felügyeleti szerve a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium lett. Elnöknek Mersich Ivánt neveztek ki. Az Országos Meteorológiai Szolgálat feladatát és hatáskörét a 12/1992(IV.23) KTM rendelet szabályozza.

Jelenleg az éghajlatkutató un. főállomások száma 90, a csapadékmérő állomások száma 700. Igen korszerű megfigyelő és adatgyűjtő rendszer működik. Nemzetközi színvonalú a radar, rádiószondás mérőhálózat. Állandó napsugárzásmérés, ózonmérés, légszennyezettség mérés folyik és radiológiai mérőhálózat. Működik egy kereskedelmi szolgáltató iroda. Kutatások folynak éghajlati, agrometeorológiai és légszennyezettségi vonalon. Korszerű a balatoni és Velence-tavi viharjelzés és a Repülésmeteorológiai Központ, valamint a nukleáris baleset elhárítás.

Az elnökség alá tartozik egy intézet (Légkörfizikai), egy főosztály, 7 osztály, 3 kutatócsoport és a Kereskedelmi Szolgáltató Iroda. Az intézet kiadványai: Időjárás Napijelentés, Időjárás előrejelzés 10 napra, Meteorológiai előrejelzés 6 hónapra, Agrometeorológiai tájékoztató, Időjárás havijelentés, Levegőkörnyezeti tájékoztató, az időjárás folyóirat (angol nyelven), a Légkör szakmai tájékoztató, különböző tanulmányok. Így lép a magyar meteorológiai szolgálat a 125. évébe.

Zách Alfréd

A XIX. sz. hajnalán, amikor a felvilágosodott magyar arisztokrata Széchenyi Ferenc könyvtárának adományozásával megalapította a Magyar Nemzeti Múzeumot, felesége Festetics Julianna a természettár alapját vetette meg ásványgyűjteményének átadásával. A Magyar Nemzeti Múzeum 1803-ból származó leltárkönyvének első adata egy általa adományozott ásvány leírása. Az ásványok mellett növénygyűjteményét is a múzeumnak adományozta. Az első állattani gyűjteményt (lepkéket, csigákat, kagylókat) 1811-ben vásárolták, a növénytani gyűjtemény legértékesebb részét pedig Kitaibel Pál nagyértékű herbáriumának megvételével József nádor 1817-ben alapozta meg. Ekkor már a Nemzeti Múzeumon belül önálló egységet képviselt a természettudományi rész, amelynek neve Természeti és Kézműtani Tár. Tehát, ebben a korban a természetrajzi gyűjtemény nem csak állat-, növény- és ásványtani, hanem kézműipari tárgyakat is tartalmazott. A fiatal Természeti Tárát 1838-ban nagy csapás érte. A dunai árvíz alaposan megrongálta és részben el is pusztította gyűjteményeit. A hiányt vásárlással pótolták. Az 1848-as szabadságharc leverése után a Nemzeti Múzeum a nemzet szellemi ellenállásának szímbóluma lett. Ennek eredményeképpen rendkívül gazdag ajándékok jutottak a természettudományi gyűjteményekbe is. Kiemelkedik közülük a Brunswick-Forray-Chotek gyűjtemény, amely több mint 3000 ásványt, kőzetet és kővéletet tartalmazott. A tudomány egyetemességére gondolva nagy hangsúlyt fektettek a tár vezetői (korabeli megnevezéssel: a múzeumőrök) külföldi anyagok megszerzésére is.

A kiegyezés után a Magyar Nemzeti Múzeum a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá került. Ez az időszak igen jelentős fejlődést eredményezett a múzeum életében. A miniszter, Eötvös József a múzeumügy területén is megörökítette nevét. Az ő minisztersége alatt lett a Nemzeti Múzeum új igazgatója Pulszky Ferenc, aki 1870-ben a természetrajzi gyűjteményből három önálló tárát (Állattár, Ásvány- és Kőzettár, Növénytár) szervezett és ezeket önállóvá téve el is különítette a Nemzeti Múzeum szervezetétől. Az ezt követő időszak a gyűjtemények ugrásszerű fejlődését és gyarapodását eredményezte. Megindultak a külföldi expedíciók (Xántus János, Fenichel Sámuel, Bíró Lajos), gazdag mecénások és állami támogatás révén kiváló gyűjtemények és látványos egyedi tárgyak kerültek a múzeum birtokába. Semsey Andor hihetetlen bőkezűsége az Ásványtárat, ill. az Őslénytani gyűjteményt Európa egyik leggazdagabb intézményévé tette. Máig meghatározó a Növénytár anyagában Haynald Lajos bíboros gyűjteménye, amelyet a múzeumnak adományozott, rendkívül gazdag tudományos könyvtárával együtt. Ebben az időben kerültek a múzeumba vásárlás útján az európai állat- növénytaxonómiát megalapozó nagy gyűjtemények (pl. a Reiter-féle rovargyűjtemény). A múzeum legfiatalabb gyűjteménye az Embertani tárban található anyag. Az antropológiai laboratórium 1895-ben Jankó János szervezésében még a Néprajzi Múzeum keretein belül alakult meg, és csak 1945-től működik a Magyar Természettudományi Múzeum ötödik táráként.

Jóllehet 125 évvel ezelőtt tartalmilag már önállóan fejlődtek tovább a természettudományi gyűjtemények, de véglegesen csak 1934-ben szakadtak le az anyaintézményről, a Magyar Nemzeti Múzeumról, amikor hivatalos elnevezésük Országos Magyar Természettudományi Múzeumra változott.

Matskási István

TERMÉSZETRAJZI FÜZETEK

AZ ÁLLAT-, NÖVÉNY-, ÁSVÁNY- ÉS FÖLDTAN KÖRÉBŐL,

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM.

A TERMÉSZETRAJZI OSZTÁLYOK KÖZREMŰKÖDÉSE MELLETT

SZERKESZTI

HERMAN OTTÓ.

SZAKSZERKESZTŐK

FRIVALDSZKY J.,

(LEÍRÓ ÁLLATTAN).

JANKA VICTOR,

(LEÍRÓ NÖVÉNYTAN).

HARMADIK KÖTET.

TIZENHÁROM KÖNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

BUDAPEST, 1879.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

EGYETEM-UTCA 4-İK SZÁM ALATT.

Irodalom

A Magyar Nemzeti Múzeum (1802–1895). Bp., 1896.

A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp., 1902.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum állapotáról. Bp., 1923.

100 ÉVES A MAGYAR KÉMIAI FOLYÓIRAT

A 19. század végéig tudósaink kémiai tárgyú dolgozataikat külföldön, főleg német folyóiratokban jelentették meg, mert itthon alig kaptak nyilvánosságot magyar nyelvű vegyész szaklap hiányában. Bár e téren is történtek próbálkozások; Pesten 1863-ban „Vegyészeti és Gyógyszerészeti” néven, Kolozsváron pedig „Vegyertani Lapok” címmel (1882-89) indultak folyóiratok, de rövid időn belül meg is szűntek. Szerkesztőik, Felletár Emil és Nékám Sándor, illetve Fabinyi Rudolf egyben kiadók is voltak, egyéni vállalkozásokat intézmények nem támogatták, ez volt kudarcuk oka. Mindezek tudatában határozta el Than Károly javaslatára a Királyi Magyar Természettudományi Társulat kémia-ásványtani szakosztálya, hogy tudományos folyóiratot indít.

Az első szám 1895. január 15-én jelent meg „*Magyar Chemiai Folyóirat*. Havi szaklap a chemiai ismeretek fejlesztésére” elnevezéssel. A szerkesztőbizottság elnöke Than Károly, tagjai Franzenau Ágoston, Ilosvay Lajos, Jármay Gyula, Karlovsky Geyza, Lengyel Béla és Wartha Vince voltak. A szerkesztést az első két évben Winkler Lajos vállalta, tőle vette át Ilosvay Lajos, aki 1897-től 1913-ig vezette a szerkesztőséget, mely helyileg saját tanszékén, a József Műegyetem Általános Kémiai Tanszékén működött a Műegyetem Eszterházy utcai pavilon-épületében, 1904 után pedig a Gellért tér 4. sz. kémia épületben. A kiadói teendőket végig a Természettudományi Társulat titkársága látta el.

Hála Ilosvay professzor kiváló szervező tehetségének a folyóirat a századfordulótól már a legrangosabb hazai tudományos időszaki kiadványok sorába tartozott. Ilosvay szerkesztésének időszakában mintegy 3500 közlemény jelent meg, ebből 341 önálló vizsgálat és 258 eredeti közlemény volt, a kémia haladásáról külföldi cikkek alapján pedig 2161 lapszemle tájékoztatót. A szerzők között a kor legjelesebb kémikusait találjuk; például Lengyel Bélát, Wesselszky Gyulát, Hevesy Györgyöt, Winkler Lajost, Fabinyi Rudolfot és Zemplén Gézát.

Az első világháború kitörésekor, 1914-ben Ilosvay Lajos a kultuszminisztérium államtitkára lett, megvált a szerkesztéstől. Utódai azután a háború alatt és a forradalmak idején többször is cserélődtek. A lap is csak csökkent terjedelemben, összevont számokban jelent meg a különböző, papír- és egyéb korlátozások következtében. A háború után, 1920-tól Plank Jenő műegyetemi tanár szerkesztette tovább a folyóiratot. Bevezette a közlemények idegen nyelvű összefoglalását, így a külföldi lapok, köztük a tekintélyes *Chemisches Zentralblatt* is 1929-től már referálta a Magyar Chemiai Folyóiratban közreadott tanulmányokat. Ezekben azokról az értékes kutatások eredményeit publikálták, melyeket a 20-as és 30-as években az Országos Természettudományi Alap és egyéb források (Rockefeller-Foundation stb.) támogatásával sikeresen folytatott Varga József, Náray-Szabó István, Gróh Gyula, Buzágh Aladár, Zechmeister László, Szbellédy László. Zemplén Géza és sokan mások.

A folyóirat jó hírét nagyban növelték mellékletei, melyeket az év végén könyv formájában is kiadtak. E munkák sorában például Than Károlynak a kvalitatív, Lengyel

MAGYAR CHEMIAI FOLYÓIRAT.

HAVI SZAKLAP
A CHEMIAI ISMERETEK FEJLESZTÉSÉRE.

KIADJA

A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
CHEMIA-ÁSVÁNYTANI SZAKOSZTÁLYA.

THAN KÁROLY

BIZOTTSÁGI ELNÖK

FRANZENAU ÁGOSTON JÁRMAY GYULA LENGYEL BÉLA
ILOSVAY LAJOS KARLOVSZKY GEYZA WARTHA VINCZE

BIZOTTSÁGI TAGOK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

WINKLER LAJOS.

I. ÉVFOLYAM. 1895.

BUDAPEST.

KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

(Budapest, VII., Krásztól-körút 1. szám, I. emelet.)

1895.

Megjelenik minden hónap 15-én, legalább is a nagy nyelvezésről ivnyi tartalommal és ivnyi melléklettel, ábrákkal.

MAGYAR CHEMIAI FOLYÓIRAT.

HAVI SZAKLAP
A CHEMIAI ISMERETEK FEJLESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai és a Term. Közlöny előfizetői 3 forint kapják; nem tagok részére előfizetési ára 5 frt.

I. KÖTET.

1895. JANUÁRIUS

1. FÜZET,

Olvasóinkhoz.

A Kir. M. Természettudományi Társulatnak, a magyarországi Gyógyszerész-egyletnek, a hazai kemikusoknak, gyógyszerészeknek és általában a chemia pártolójának erkölcsi és anyagi támogatása lehetővé tette e szaklapnak, a *Magyar chemiai folyóirat*-nak létesülését.

A Kir. M. Természettudományi Társulat chemia-ásványtani szakértekezlete még 1893-ban bizottságot jelölt ki az előmunkálatokra; ugyancz bizottságot egyelőre azzal is megbizta, hogy e lap szellemi irányára felügyeljen és mint szerkesztő-bizottság is működjék.

E bizottság elnöke Dr. Than Károly főrendiházi tag, a tud. egyetemen a chemia r. tanára.

A szaklap szerkesztő-bizottságának a tagjai pedig a következő szakférfiak:

Dr. Illosvay Lajos a műegyetemen a chemia r. tanára.

Dr. Jármay Gyula fő- és székvárosi gyógyszerész.

K. Karlovszky Gezya a »Gyógyszerészi Közlöny« szerkesztője.

Dr. Lengyel Béla a tud. egyetemen a chemia r. tanára.

Dr. Wartha Vincze a műegyetemen a chemia r. tanára.

A lap szerkesztésével Dr. Winkler Lajos tud. egyetemi m. tanárt bízták meg.

Dr. Than Károly bizottsági elnök még 1894. januárus 25-én a Magyar chemiai folyóirat ügyében feihívást küldött szét a chemia pártolóihoz. A felhívás hűden kifejezi e lap szellemi irányát és fennállásának a feltételeit, ennél fogva annak ide vonatkozó részeit itt is közöljük.

A felhívásban a következőket találjuk:

A »Magyar chemiai folyóirat«, mely a mellett, hogy a szakkemikusok közlönye, fő feladatául tűzi ki, hogy a kik pályájoknál fogva chemiai kiképezésben részesültek és azt a gyakorlat terén alkalmazzák, a tudomány újabb haladásainak könnyen hozzáférhető módon való asszimilációjával, tudományos szírvonalukat emeljék. Különös gondot kíván e szakfolyóirat arra fordítani, hogy a gyakorlatnak különféle terén a chemiával foglalkozókban kedvet ébresszen a tudományos gyakorlatnak intenziv megvalósítására, hogy ez irányban

Chemiai folyóirat, I. k. 1895.

Bélának a kvantitatív, kémiai analízisről (1895-1896), Sigmond Eleknek a mezőgazdasági kémiáról (1906), Winkler Lajosnak gyógyszerészeti kémiáról (1909) írott könyvei hosszú időn át hézagpótló szakmunkáknak bizonyultak.

A második világháború nagyban akadályozta a lap fejlődését, majd amikor a háborút követően a Természettudományi Társulat 1948-ban megszűnt, a folyóirat gondozását a Magyar Kémikusok Egyesülete vette át. Az Egyesület megbízásából Erdey-Grúz Tibor szerkesztésében 1950-ben jelent meg újra a Magyar Kémiai Folyóirat. A nagyobb formátumú, bővített tartalommal kiadott folyóirat közleményeinek zömét az egyetemi tanszékeken és a kutatóintézetekben dolgozók javarészt csoportmunkában végzett vizsgálataik alkották. A színvonal megtartását a 60-as évektől a szerkesztőbizottság tagjai mellett további felkért szakértőtestület biztosította. Erdey-Grúz Tibor halála (1976) után Pungor Ernő lett a főszerkesztő, aki máig is irányítja a szerkesztőség munkáját, amely helyileg visszakerült a Budapesti Műszaki Egyetemre (Gellért tér 4.sz.). A 80-as évek végétől a lap előállítása számítógépes szedéssel történik, tartalmát pedig a hazánkból külföldre elszármazott kiváló kémikusaink közleményei is gazdagítják. A folyóiratnak a most megjelent 100. évfolyama is bizonyítja, hogy a Magyar Kémiai Folyóirat mind nevében, mind szellemében változatlanul a Than Károly által 1895-ben megindított „magyar kémikusok tudományos folyóirata.”

Móra László

Irodalom

Magyar Kémiai Folyóirat. 1-100. évf. 1895-1994.

Ilosvay Lajos: A chemia-ásványtani szakosztály vázlatos története. Magy. Chem. Folyóirat. 26. évf. 1920.p.1-9.

Plank Jenő: Az ötvenedik évfolyam. – Magy. Chem. Folyóirat. 50. évf. 1944. p. 1-5.

Szabadváry Ferenc-Móra László: A Magyar Kémiai Folyóirat száz éve. – Magy. Kém. Folyóirat. 100. évf. 1994.p.2-14.

100 ESZTENDŐS NEMZETI HAJÓZÁSI RÉSZVÉNYTÁRSASÁGUNK

A XVIII. században Magyarországon gyökeres, máig ható politikai, társadalmi gazdasági változások mentek végbe. A mezőgazdasági termelés fellendülése ugrásszerűen megnövelte az áruszállítás – megfelelő úthálózat hiányában elsősorban a vízi szállítás – iránti igényeket. Csakhamar a víz folyásával ereszkedő, víz ellenében pedig ló- vagy emberi vontatással haladó fedett fahajók népesítették be a Dunát és mellékfolyóit. Azonban a változó vízállás, a szabályozatlan meder, a hiányzó, vagy elhanyagolt vontató utak miatt a közlekedés lassú, a szállítás költséges, a hajózás veszélyes volt. Egyre erőteljesebb gazdasági érdekek követelték, hogy a hajózás ősi módszereit és eszközeit modernebbek váltsák fel.

Az első valóban életképes dunai gőzhajózási vállalkozás a DDSG (Erste Donau-Dampfschiffahrts Gesellschaft) 1829. március 13-án tartotta alakuló ülését. Első gőzhajója, a „Franz I.” sikeres próbaútjai után 1830-ban 15 évre szabadalmat kapott a Dunán és mellékfolyóin való gőzhajózásra. A társaság megalapításától kezdve folyamatosan fejlődött, de korántsem olyan mértékben, hogy a hazai gazdaság igényeit egyedül kielégíthette volna. A XIX. század közepén a belföldi gabonaszállítmányok 50–60%-át még mindig lóval vontatott fahajók szállították a magyar vizeken. A DDSG részvényeinek többségét osztrák tőkések birtokolták. A társaság egyre inkább a magyar érdekektől független tarifapolitikát folytatott, amely a magyar liszt- és gabonaexportot hátrányos helyzetbe juttatta. 1846-ban újabb 35 évre szóló kizárólagos szabadalmat nyert a gőzhajózásra, de a krími háborút követő 1856. évi párizsi békeszerződés kímondta a Duna szabad hajózhatóságát, az 1858-ban életbe lépett dunahajózási egyezmény pedig eltörölte a DDSG monopóliumát.

Az 1860-as években egymásután alakultak meg a magyar magánhajózási társaságok, azonban többségük nem sokáig bírta a versenyt a fejlettebb, államilag is támogatott osztrák vállalattal. Nagyobb sikerrel jártak az újpesti téli kikötő partján létrejött hajóépítő műhelyek, amelyek a későbbi önálló magyar hajózás számára is bázist jelentettek.

1883-tól, Baross Gábor színrelépésétől új fejezet kezdődött a közlekedési politikában. A vasútfejlesztés mellett megkezdődött a magyar tengeri kikötő, Fiume korszerűsítése, újra indult a Felső-Duna és a Vaskapu szabályozása. Baross 1888-ban megteremtette a Magyar Államvasútak Hajózási Vállalatát, amelynek eredményei megalapozták egy államilag támogatott nemzeti gőzhajózási vállalat létrehozását.

Hosszas tárgyalások és előkészítő munka után megszületett az „1894. évi XXXVI. Törvénycikk, a magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság alakításáról és állami segélyezéséről”. Az új hajózási vállalat és az állam viszonyát, a társaság magyar érdekekből adódó kötelezettségeit meghatározó törvény alapján kerülhetett sor a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság (MFTR) alapító közgyűlésére 1895. január 24-én. A vállalat alapítást 10 millió forint alaptőkével (fele részvény, fele elsőbbségi kötvény) a Magyar Általános Hitelbank és a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank finanszírozta. A társaság részére a 20 évre kötött államszerződés évi 400 000 forint állami támogatást

1894. ÉVI

XXXVI. TÖRVÉNYCZIKK,

a magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság alakításáról és
állami segélyezéséről.

(Szentelést nyert 1894. évi december hó 21-én. — Kihirdetést az «Országos Törvénytar.»-ban 1894. évi december hó 26-án.

Mi Első Ferenc József,

Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország
Apostoli királya.

**Kedvelt Magyarországnak és társországai hű Főrendei és Képviselői közös egyet-
értéssel a következő törvényczikket terjesztették szentesítés végett Felségünk elé:**

1. §.

A kereskedelemügyi minister felhatalmaztatik, hogy az alakítandó magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársasággal az ezen törvény mellékleteként beczikkelyezett szerződést az államkincstár nevében jogérvényesen megkölthesse.

2. §.

Ezen törvény kihirdetése napján lép életbe s végrehajtásával a kereskedelemügyi minister bízalik meg.

A MFTR-t alapító törvény címdala (1894)

biztosított. A MFTR átvette a MÁV hajóit, fokozatosan megszerezte számos kisebb vállalat járműveit és gyors ütemben építtetett új hajókat is, főleg Újpesten. A társaság egymás után indította be járatait, tevékenységét rövidesen az egész Dunára és hajózható mellékfolyóira kiterjesztette, komoly konkurenciát támasztva a DDSG-nek.

A MFTR hajói 1895 és 1917 között éves átlagban 595 000 utast és 557 000 tonna árut szállítottak. 1918-ban már 92 gőzhajóval és közel 400 uszályal rendelkezett.

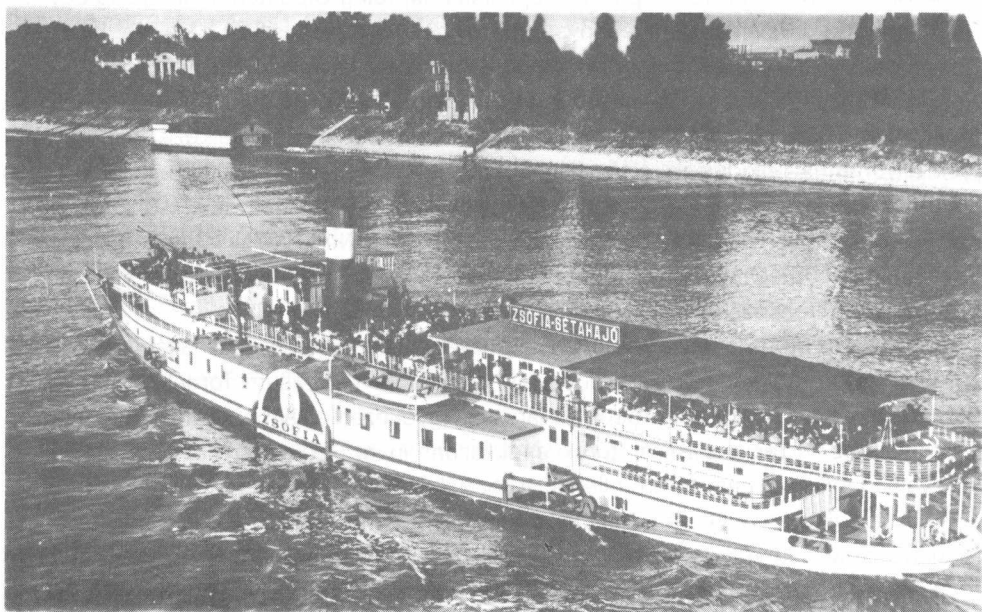
A folyamatos fejlődés az első világháború kitörése után lelassult, majd a vereség következtében megtört. A háborút lezáró békeszerződések feltételei súlyos csapást mértek a vesztes hatalmak hajózási vállalataira, így a MFTR-re is. Jóvátétel címén a legújabb, legjobb egységeit vették el tőle, amelyek az utódállamok hajózási vállalatainak birtokába kerültek, ezáltal a versenyfeltételeket is súlyosbítva.

A monarchia utódállamainak elzárkózó gazdaságpolitikája, a mezőgazdasági cikkek iránti kereslet tartós csökkenése is hátrányosan befolyásolta hajózásunk forgalmát, amelynek gazdasági háttere összezsugorodott. A társaság igyekezett alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, a racionalizálási törekvések azonban az 1928-ban kezdődő gazdasági világválság súlyos hatásait nem ellensúlyozhatták.

A kor közlekedéspolitikájában jól tükröződik az a felismerés, hogy a hajózás elsorvadása rendkívül súlyos következményekkel járna, hiszen a gazdaságilag is szűk határok között rekedt ország termékeinek a világgiacra juttatásához a kiutat a Duna jelenti. Ezért került sor az 1928-ban átadott Budapesti Nemzeti és Szabadkikötő létesítésére, ez mutatkozott meg a csőd szélére jutott MFTR 1935–1936. évi szanálásában, amely révén a MFTR

A MFTR által kibocsátott részvény az alapító közgyűlés napjának dátumával

A MFTR „Zsófia” termesgőzőse mint sétahajó

részvények a kincstár és a MÁV tulajdonába kerültek. Ugyanekkor került sor a csepeli kikötő bázisán a magyar Duna-tengerhajózás megteremtésére is.

Az 1930-as évek közepétől a dunai hajózás újra fellendült. A háborúra készülő Németország részére történő élelmiszer- és nyersanyagszállítás megteremtette a várva várt konjunktúrát. A második világháború első szakaszában a megnövekedett áruszállítási igények ösztönözték a hajópark korszerűsítését, a motoros vontatóállomány növelését is.

A MFTR hajói 1918 és 1944 között éves átlagban 607 000 tonna árut és 2 353 000 utast szállítottak. A társaság 1944-ben 70 gőzüzemű és 29 motoros hajóval, 252 uszályal és 18 tankuszályal rendelkezett.

1944 tavaszától, amikor a harci cselekmények elérték a folyamhajózás útvonalait, igen súlyos veszteségek érték a magyar hajózást is. A visszavonuló csapatok a hajópark jelentős részét Németországba és Ausztriába menekítették. A visszamaradó hajók zöme vagy elpusztult, vagy hadizsákmány lett.

1945-ben a MFTR átkelő járatokkal indította újra a hajóforgalmat. Megkezdte az elsüllyedt hajók kiemelését, a sérültek javítását. Nyugatra vitt hajói az új békeszerződés megkötése után 1946/47-ben hazatértek, azokat azonban 1950-ig fokozatosan át kellett adnia az 1946. március 30-án megalakult Magyar–Szovjet Hajózási Részvénytársaságnak (MESZHART). A szovjet fél az új közös vállalkozáshoz a hadizsákmányként birtokába került MFTR hajókat adta.

1954 végén a Szovjetunió megszüntette érdekeltségét a magyar hajózásban. 1955. január 1-vel létrejött a Magyar Hajózási Részvénytársaság (MAHART). A vállalat kezdetben az örökölt régi hajókkal folytatta üzemét, de az 1950-es évek végén megindult a hajópark korszerűsítése. Ennek előfeltételeként sor került a hajóépítő ipar, elsősorban a Balatonfüredi Hajógyár, valamint a MAHART újpesti és tápéi hajójavító üzemének fejlesztésére is.

A dízelesítés keretében a régi csavargőzősöket átalakították, a kerekcsontokat üzemen kívül helyezték. Egymás után készültek az új 800, 1200, majd 1600 LE-s motoros vontatóhajók; párhuzamosan az uszálypark korszerűsítése is megtörtént. Az önálló mozgást biztosító „Z” hajóművel ellátott 400 tonnás uszályokból 1962 és 1968 között 33 darab épült.

Az első új személyhajók a váci hajógyárban 1956-ban gyártani kezdett vízibuszok voltak, majd megjelentek a MAHART saját fejlesztésében az újpesti hajójavítóban épült 600 személyes kirándulóhajók is. Az 1962-ben Budapest és Bécs között beindított szárnyashajó járat méltán vált idegenforgalmi nevezetességgé. Az ország legnagyobb kompjai 1963 óta Tihany-réven a nyári szezonban évente több millió utast szállítanak.

Az 1960-as években a tolóhajózás egyre nagyobb tért hódított a Dunán. Megkezdődött a motoros vontatók toló-vontató hajóvá alakítása. Az 1967-ben üzembe helyezett „Kőszeg” már az új típusú toló-önjáró egységek prototípusa volt. A dunaharaszti hajóépítő üzemben az akkor legkorszerűbb szekciós hajóépítési technológiával folyamatosan építették az 1300, az 1500, 1600, illetve 1800 tonnás bárkákat.

1992-ben a Duna–Majna–Rajna csatorna megnyitásával létrejött transzkontinentális vízi út a magyar hajózás számára is jórészt ma még kihasználatlan új lehetőségeket teremtett, de Európa típusú önjáró hajóink már a csatornahajózás követelményeinek megfelelően épültek. A MAHART a korábban épített „Kőszeg” mellett további két ilyen egységgel

rendelkezik. A „Buda” 1977-ben a MAHART Hajójavító újpesti üzemében épült, ugyanott, ahol az 1991-ben vízrebocsátott „Baross”, amely jelenleg a társaság legnagyobb és legkorszerűbb önjáró motoros áruszállító hajója.

A vállalat hajói 1945 és 1995 között éves átlagban 3 045 000 utast és 2 043 000 tonna árut szállítottak. Hajóparkja 58 személyszállító, 54 folyami és 6 tengeri áruszállító motoros hajóból, valamint 144 uszályból (ill. bárkából) és 9 tankból állt.

Hajózási részvénytársaságunk fennállása óta eredményesen szolgálta a magyar gazdaság érdekeit. Története tükrözi az ország sorsában az utóbbi évszázad során bekövetkezett drámai változásokat. Időről időre súlyos veszteségek érték, de a legválóságosabb időkben is képes volt talpon maradni. Bár az utóbbi években az egyre kedvezőtlenebb gazdasági környezet, a dunai forgalmat bénító konfliktusok ismét nehéz helyzetbe juttatták, – tekintve, hogy a környezetvédelmi és energiatakarékosági szempontok erősödése várhatóan a hajózás javára változtatják meg a különböző szállításmódok között jelenleg érvényesülő arányokat – bízhatunk abban, hogy nemzeti hajózási társaságunknak nem csak 100 esztendő múltja, de jövője is van!

Mészáros Balázs

Irodalom

Derzsényi Miklós – Hernády Ferenc: A magyar hajózás története. Bp., 1967.

Jankó Béla: A magyar állami hajózás 75 éves története. Bp., 1972.

Mészáros Vince: Széchenyi és a magyar vízügyek. Bp., 1979.

Bíró József: A magyar hajóépítés 150 éve. Bp., 1985.

AZ EÖTVÖS KOLLÉGIUM CENTENÁRIUMA

A Báró Eötvös József Collegium alapító okiratát 1895. augusztus 18-án - 65. születésnapján - írta alá I. Ferenc József császár, Magyarország királya.

A párizsi École Normale Supérieure mintájára létesített intézmény megálmodója a világhírű fizikus Eötvös Loránd, aki Trefort Ágoston, majd Wlasics Gyula miniszterársaival együtt sokat tett a magyar középiskolai oktatás korszerűsítéséért Eötvös Loránd, mint legfőbb vezető, kurátor, élete végéig (1919) küzdött a középiskolai tanárjelöltek bentlakó intézetének, a Báró Eötvös József Collegiumnak megteremtéséért, s méltó működéséért, amely a századfordulóra már a vidéki tehetségek és a hazai tudós-tanárok legfontosabb nevelő műhelyévé vált.

Eötvöstől a kurátori tisztet gróf Teleki Pál, a kiváló földrajztudós és politikus vette át, aki szintén haláláig (1941) óvta és szívén viselte a jeles intézmény fejlődését, szellemi autonómiáját. A két gondviselő kurátor mellett a tényleges vezetést az igazgató, a szakmai irányítást pedig a tanári kar látta el. Különleges adománya a sorsnak, hogy az Eötvös Loránd által – tanítványai köréből – kiválasztott első igazgató, a kitűnő pedagógiai érzékű Bartoniek Géza több mint három évtizeden keresztül, 1895-től 1927-ig maradt a kollégium élén, olyan szellemiségű intézményt – 1911-ben a Gellérthegy déli oldalán új otthont – teremtve, amely messzesugárzó példa lesz az újkori magyar művelődéstörténetben. Ehhez hozzájárult a kollégium kitűnő tanári kara, a családias szervezet, a szigorú, fegyelmezett, de mégis szabad szellemiségű versengő munka.

A tanári karból

Péterfy Jenő, Riedl Frigyes, Keresztury Dezső, Barta János és különösen Horváth János irodalomtörténészek, Mike Sándor, Madzsar Imre, Fülep Lajos, Szabó Árpád és Kosáry Domokos történészek, Gombocz Zoltán, Szilasi Móricz, Pais Dezső, Németh Gyula, Melich János, Zsirai Miklós, Hadrovics László és Lakó György nyelvészek, Némethy Géza, Szabó Miklós, Huszti József, Moravcsik Gyula, Tomasz Jenő, Harmatta János és Borzsák István klasszika-filológusok, Suták József, Filárszky Nándor, Bartoniek Géza, Hajós György, Veress Pál, Bay Zoltán, Novobátzky Károly, Izsák Imre természettudósok nevét említjük meg, akiknek zöme szintén a kollégium növendéke volt. Talán még rangosabb névsor kerekedne, ha a kollégium egykori diákjait vennénk számba, hisz alig akad a XX. századi magyar, sőt az egyetemessé szellemi-tudományos életnek olyan területe, ahol ne találánk Eötvös-kollégistát. Kezdvé a világhírű zenetudós, alkotó, zenepedagógus Kodály Zoltántól Gragger Róbertig, a berlini Collegium Hungaricumot megszervező diplomata filológusig, vagy az I. világháborúban harminc kollégista társával együtt hősi halált halt kitűnő fizikusig, Zemplén Győzőig, aki mellett a természettudomány több más kollégista kiválóságát is említhetjük Fekete Béla és Vendl Aladár geofizikustól Riesz Marcel és Kalmár László matematikusig, Mauritz Béla mineralógustól Zemplén Géza kémikusig és Dudich Endre zoológusig. A bölcsészek között a tanári karban említettekén túl Szekfű Gyula, Szentpétery Imre, Eckhardt Ferenc, Farczady Elek, Miskolczy Gyula, Benda Kálmán, Darkó Jenő, Czebe

Gyula, Zolnai Béla, Trócsányi Zoltán, Balázs Béla, Eckhardt Sándor, Koltay-Kastner Jenő, Hankiss János, Bárczi Géza, Gyergyai Albert, Ligeti Lajos, Sötér István, Köpeczi Béla, Király István, Leffler Béla, Szilasi Vilmos és számos más kiválóság nevét sorolhatnánk még, akik a maguk tudományterületén maradandót alkottak. Külön színfolt a XX. századi magyar szellemi életben Szabó Dezső (1879-1945) író, aki a Kollégiumban, s a két világháború között a közéletben meghatározó egyéniség volt, de a kollégisták közül Kuncz Aladár, Laczkó Géza, Féja Géza, Keresztury Dezső, Fodor András és újabban a kilencek költőcsoport is igen jelentős szerepet játszott és játszik a magyar irodalomban. Az Eötvös Kollégium növendékei nemcsak a vidéki középiskolai tanári utánpótlás legjobbjait adták, hanem a század közepére belőlük került ki a magyar kultúrdiplomácia, az egyetemi oktatók és akadémikusok jórésze is. Bartoniek Géza úrtól az igazgatói tisztet 1927-től 1935 őszén bekövetkezett haláláig a világhírű nyelvész professzor, Gombocz Zoltán vette át, akit Szabó Miklós, neves klasszika-filológus követett egy évtizedig. A II. világháború utáni újjáépítés Keresztury Dezső igazgató úrra várt. A hatalom olykor nehezen viselte el a "Szabadon szolgál a szellem..." jegyében működő intézmény közösségét, s az 1948-tól egyre totálisabbá váló önkényuralom - belső támadások után - 1950-ben átmenetileg fel is számolta az Eötvös Kollégiumot, amelyet Tóth Gábor igazgatásával (1957-1984) lépésről-lépésre hódított vissza a Kollégium közössége (az 1921-1949-ig működött Eötvös Kollégium volt tagjainak szövetsége helyett az 1978 májusában létrehozott Eötvös József Kollégium Baráti Köre segítségével is). Tóth Gábortól az igazgatói megbízást 1984 őszén Szíjártó István vette át, akinek vezetésével a régi kollégium szervezete és kiterjedt nemzetközi kapcsolatai föllevenedtek, 1990 decemberében önállóságát is visszakapta. A kollégium új igazgatója 1993-tól Bertényi Iván történész professzor, tagjait - csakúgy, mint korábban - az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatói közül pályázati úton és "fejtapogatással" válogatja ki. Az újjászülető Eötvös Kollégium szintén számos kiválóságot nevelt az elmúlt évtizedekben, s remélhetőleg meghatározó szerepet játszik az ezredforduló magyar szellemi-tudományos életében is.

Bakos István

Irodalom

Szövetségi Évkönyv 1921/22-1935/36

Eötvös Kollégiumi Évkönyv 1970-1980. Eötvös Kollégium, Bp., 1980.

Az Eötvös József Kollégium történetének bibliográfiája és levéltári anyaga. Eötvös Kollégium, Bp., 1987.

Tanulmányok az Eötvös Kollégium történetéből. Eötvös Kollégium, Bp., 1989.

A NOBEL-TESTAMENTUM CENTENÁRIUMA ÉS A NOBEL-DÍJAK ÜZENETE

A tudományos világban a legrangosabb elismerés a Nobel-díj. Ezt Nobel Alfréd, az 1831-ben Stockholmban született és 1896-ban San Remoban elhunyt svéd kémikus és nagyiparos száz esztendeje, 1895-ben hozott végrendeletével alapította meg. A híres történelmi dokumentum szövege a következő:

Testamentum

Én, alulírott Alfred Bernhard Nobel, érett megfontolás után ezennel kinyilvánítom utolsó akaratomat a halálom után hátrahagyott javaim felől:

Fennmaradó és pénzzé tehető vagyonom egészéről az alábbiak szerint rendelkezem: A tőke, amelyet hagyatékom gondnokai biztos értékpapírokba fektetnek, alapot képez, s ennek kamatát évente díjak formájában kell kiosztani azok között, akik az előző év folyamán az emberiségnek a legnagyobb szolgálatot tették. A mondott kamat öt egyenlő részre osztható és a következők szerint ítélandó oda: egy rész annak, aki a legfontosabb felfedezést tette vagy találmányt alkotta meg a fizika területén; egy rész annak, aki a legfontosabb kémiai felfedezést vagy tökéletesítést produkálta; egy rész annak, aki a legfontosabb felfedezést tette a fiziológia vagy az orvostudomány körében; egy rész annak, aki az irodalomban a legkiválóbb idealista irányzatú művet alkotta, s végül egy rész annak, aki a legtöbbet vagy legjobbat tette a népek testvérisége, az állandó hadseregek lefegyverzése vagy csökkentése és békekongresszusok rendezése vagy előmozdítása érdekében. A fizikai és kémiai díjat a Svéd Tudományos Akadémia, az orvosi vagy fiziológiai díjat a stockholmi Karolinska Intitutet, az irodalmi díjat a stockholmi Akadémia ítélje oda, a béke bajnokának szóló díjat pedig egy öttagú bizottság, amelyet a norvég Storting jelöl ki. Kifejezett kívánságom, hogy a díjak odaítélésekor a jelölt nemzetiségét semmi módon ne vegyék tekintetbe, hanem a díjat az arra legérdemesebb kapja, akár skandináv, akár nem.

Ez a végakaratom mostantól az egyetlen érvényes, és érvényteleníti minden korábbi hagyatkozásomat, amennyiben ilyenek halálom után felbukkannának.

Végezetül határozott kívánságom és akaratom, hogy halálom után ütőereim nyitassanak meg, és hogy, miután hozzáértő orvosok a halál bizonyosságát kétséget kizáróan megállapították, holttestem úgynevezett krematórium-kemencében hamvasztassék el.

*Párizs, 1895. november 27.
Alfred Bernhard Nobel*

Testament

Jag undertecknad Alfred Bernhard
Väbel förklarar härmed efter moget
aktänkande min yttersta vilja i afseende
i den egendom jag vid min död kan ef-
terlemnna vara följande:

Öfver hela min återstående ^{realiserbar} förmögenhet förfogas
på följande sätt: Kapitalen, af utredningsmännens
testament till sådane värdepapper, skall utgå en
fond hvars vänta ärligen utdelas som friskrivning
åt dem som under det förflutna året hafva gjort min-
stheten den största nytta. Rintan delas i fem lika
delar som tillfalla: en del den som inom fysikens
område har gjort den värtigaste upptäckt eller uppfin-
ning; en del den som har gjort den värtigaste kemiska
upptäckt eller förbättring; en del den som har gjort den
värtigaste upptäckt inom fysiologien eller medicinens
domän; en del den som inom litteraturen har producerat
det utmärktaste i idealiskt riktning; och en del så den
som har verkat mest eller bäst för folkens friskrivande
och afskaffande eller minskning af ständes armer
samt lidande och yppande af fredslangresser.
Prisen för fysik och kemi utdelas af Svenska Vetem-
skapsakademien; för fysiologiska eller medicinska
arbeten af Carolinska Institutet; för litteratur
af Akademien; i Stockholm samt för fredsför-
faktare ett utskott af fem personer som väljas
af Norske Stortinget. Det är min uttryckliga
vilja att vid prisutdelningarna icke afseende
tas vid någon slags nationalitetstillhörighet
såvida att den värdigaste erhåller priset an-
tingen han är Skandinav eller ej.

Detta testamente är berättat det enda giltiga
och uppbäru alla mina föregående testamentariska
bestämmelser om sådane skulle förfinnas öfver min död.

Skutligen anordnar jag sådane förande min
uttryckliga önskan och vilja att efter min död
publikationens upptäckare och att sedan detta skett och
tydliga död. Testen af kompetente läkare intygats
likt fördrivas i utskott cremationens.

Paris den 27 November
1895

Alfred Bernhard Väbel

Nobel Alfréd – facsimile is bemutatott – végrendeletének megfelelően a díj 1901. évi első kiosztása óta fizikai, kémiai, élettani, illetve orvosi, irodalmi és békedíjak kerülnek átadásra. Ezek kiegészítéseként 1968-ban a Svéd Nemzeti Bank fennállásának 300. évfordulója alkalmából hozták létre a közgazdasági díjat Nobel emlékére.

A díjak legutóbbi, 1994-es átadásakor Harsányi János és Oláh György személyében két budapesti születésű tudós vehette át a magas kitüntetést. Velük tizenkettőre emelkedett a magyar származású Nobel-díjasok száma.

1994. december 10-én, a stockholmi Nobel-ünnepséggel egyidejűleg a MTESZ Tudomány és Technika Házának falán emléktáblát avattunk a magyar származású Nobel-díjasok tiszteletére, akik a következők:

LÉNÁRD Fülöp / Philipp E. A. von LENARD (Pozsony, 1862. június 7. – Messelhausen, 1947. május 20.) Az 1905. évi fizikai Nobel-díj kitüntetettje *„a katódsugarakkal kapcsolatos munkásságáért”*.

BÁRÁNY Róbert / Robert BÁRÁNY (Bécs, 1876. április 22. – Uppsala, 1936. április 8.) Az 1914. évi fiziológiai vagy orvostudományi Nobel-díjat 1915-ben kapta *„a vesztibuláris apparátus fiziológiájával és kórtanával kapcsolatos munkáiért”*.

ZSIGMONDY Richárd / Richard ZSIGMONDY (Bécs, 1865. április 1. – Göttingen, 1929. szeptember 23.) Az 1925. évi kémiai Nobel-díjat 1926-ban kapta *„a kolloid oldatok heterogén természetének magyarázatáért és a kutatásai közben alkalmazott módszerekért, amelyek a modern kolloidkémiaiban alapvető jelentőségűek”*.

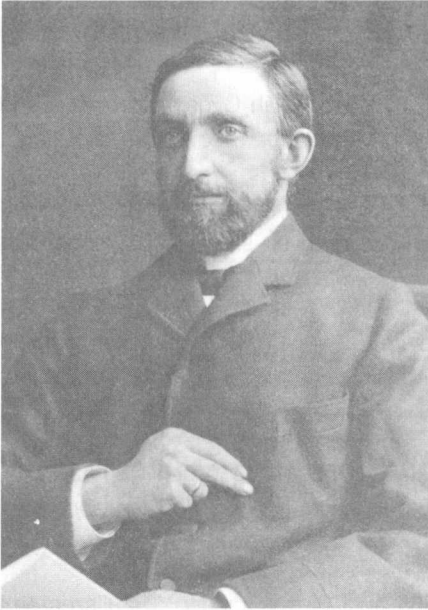
SZENT-GYÖRGYI Albert / Albert von SZENT-GYÖRGYI (Budapest, 1893. szeptember 16. – Woods Hole, 1986. október 22.) Az 1937. évi fiziológiai vagy orvostudományi Nobel-díj kitüntetettje *„a biológiai égésfolyamatok terén tett felfedezéseiért, különösen a C-vitamin, valamint a fumársav-katalízis vonatkozásában”*.

HEVESY György / George de HEVESY (Budapest, 1885. augusztus 1. – Freiburg im Breisgau, 1966. július 5.) Az 1943. évi kémiai Nobel-díjjal 1944-ben tüntették ki *„a kémiai folyamatok kutatása során az izotópok indikátorként való alkalmazásáért”*.

BÉKÉSY György / Georg von BÉKÉSY (Budapest, 1899. június 3. – Honolulu, 1972. június 13.) Az 1961. évi fiziológiai vagy orvostudományi Nobel-díj kitüntetettje *„a fül csigájában létrejövő ingerületek fizikai mechanizmusának felfedezéséért”*.

WIGNER Jenő / Eugene P. WIGNER (Budapest, 1902. november 17. –) Az 1963. évi fizikai Nobel-díjat Maria Goeppert-Mayer-rel és Hans David Jensen-nel megosztva kapta *„az atommagok és az elemi részek elméletének fejlesztéséért, kivált az alapvető szimmetriaelvek felfedezéséért és alkalmazásáért”*.

GÁBOR Dénes / Dennis GÁBOR (Budapest, 1900. június 5. –London, 1979. február 9.) az 1971. évfizikai Nobel-díj kitüntetettje *„a holográfiai módszer felfedezéséért és fejlesztéséhez való hozzájárulásáért”*.

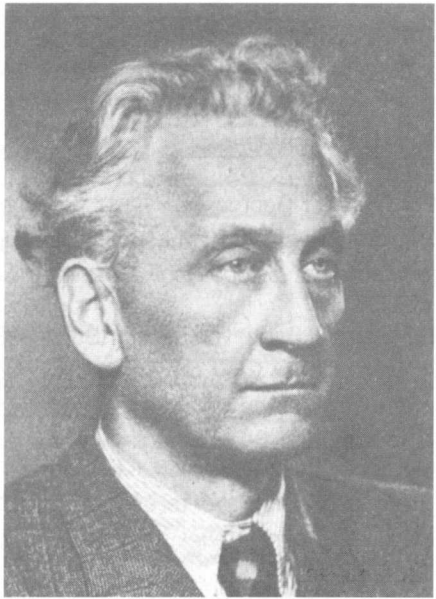
P. Leuward.

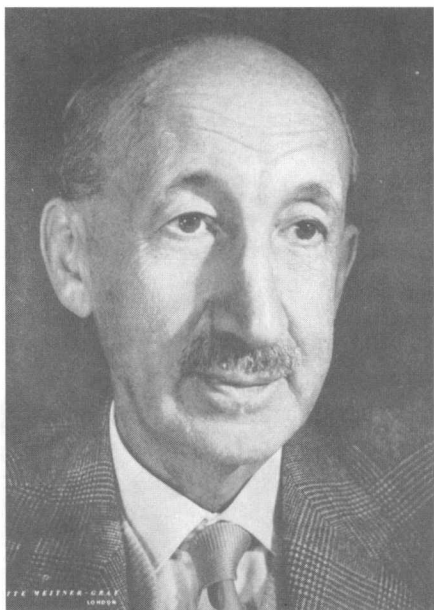
L. Baran

Richard Feigmondy.

A. Lundkvist.

Georges de Hevesy

Georg von Békésy

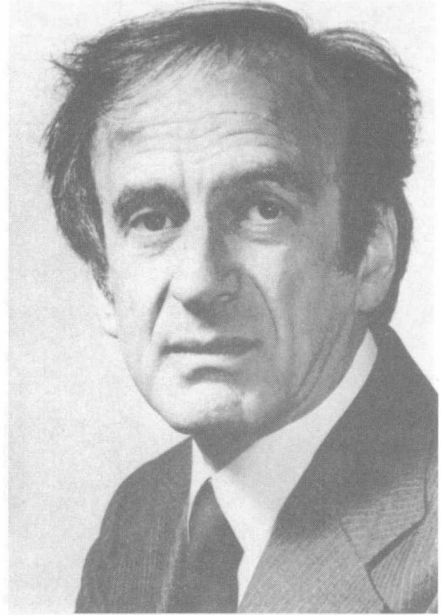
Eugene P. Wigner

Dennis Gabor

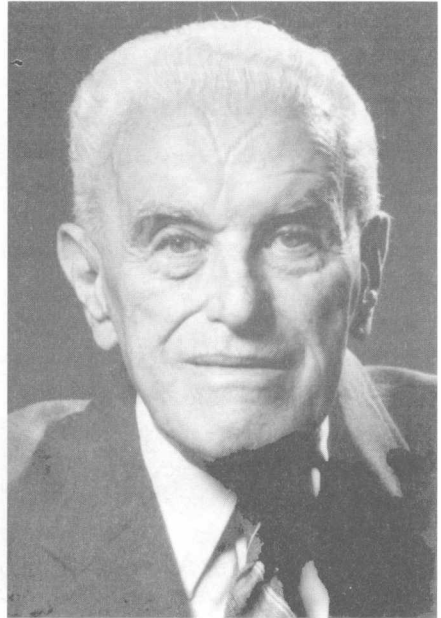
John C. Polanyi

Eli Wigner

György Hevesy

John C. Flarsanyi

POLÁNYI János / John C. POLANYI (Berlin, 1929. január 23. –) Az 1986. évi kémiai Nobel-díjat Dudley R. Herschbach-hal és Yuan Tseh Lee-vel megosztva kapta „*az elemi kémiai folyamatok dinamikája terén végzett kutatásokért*”.

WIESEL Elie / Elie WIESEL (Máramarosziget, 1928. szeptember 30. –) Az 1986. évi Nobel Békédíj kitüntetője „*mert egyik legfontosabb vezéralak és szellemi vezető volt azokban az időkben, amikor az erőszak, az elnyomás és a fajgyűlölet rányomta bélyegét a világ arculatára.*”

OLÁH György / George A. OLAH (Budapest, 1927. május 22. –) Az 1994. évi kémiai Nobel-díj kitüntetője „*a karbonkation kémiához való hozzájárulásáért*”.

HARSÁNYI János / John C. HARSANYI (Budapest, 1920. május 29.–) Az 1994. évi közgazdasági Nobel-díjat John F. Nash-sel és Reinhard Selten-nel megosztva kapta „*a nem-kooperatív játékok elméletében az egyensúly analízis terén végzett úttörő munkásságért*”.

Mit üzennek szülőhazájuknak a régi és új Nobel-díjasaink magas kitüntetései, mit üzen köztük különösen a közgazdasági díj mai lehúzó gazdasági gondjaink között? Azt, hogy a tudományban, a kultúra terén kis nép szülőttei is alkothatnak nagyot, és hogy a beruházás az emberi tőkébe jól megtérülő befektetés. Azt, hogy jobban kell támogatni a kutatást, az oktatást, a kultúrát – épp a jobb gazdálkodás jegyében és érdekében.

A dinamit és füstmentes puszkapor feltalálója idézett végakaratóban kiemelten gondolt azok jutalmazására is, akik a legtöbbet vagy legjobbat tették, illetve teszik a népek testvérisége, az állandó hadseregek lefegyverzése vagy csökkentése és a békekongresszusok rendezése érdekében. Nobel egy évszázada megfogalmazott testamentuma megkülönböztetett jelentőséggel bír abban a huszadik században, amelyben már két világháború iszonyú pusztításait szenvedte végig az emberiség. Ehhez kapcsolódik a Nobel-díjaknak egy másik döntő fontosságú üzenete. Szabadjon ezt az üzenetet Szent-Györgyi Albert szavaival tolmácsolni, aki Nobel-előadását is Nobel Alfréd szellemében, a tudomány és humanizmus összekötésével e szavakkal fejezte be:

„Ami engem végtelen örömmel tölt el, ha ezekre a vizsgálataimra visszatekintek, az, hogy ezeket elejétől végig az a nagy nemzetközi tudományos testvériség, tudományos együttműködés, emberi szolidaritás tette lehetővé, amelynek segítségével nélkül magam elpusztultam volna, és kísérleteim semmiféle eredményhez nem vezettek volna. Felemelő érzés tudni, hogy a mai forrongó és gyűlölettől fűtött világban, a tudomány magaslatain a testvériségnek és az emberi szolidaritásnak ez a szelleme él. Én csak azt kívánhatom, hogy valamikor ez a szellem a tudomány határain túl is terjessze sugarait és evvel az egész emberiséget egy, a mainál jobb jövő felé vezesse.”

Nagy Ferenc

Irodalom

Vészits Ferencné (szerk.): *A Nobel-díjasok kislexikona. (2. jav. és bőv. kiad.) Bp., 1985.*

Nagy Ferenc: *Magyar származású Nobel-díjas tudósok. Bp., 1994.*

Nagy Ferenc: *Nobel Prize Winners From Hungary for Humanity. Bp., 1994.*

A 75 ÉVES TÓTH ÁGOSTON HONVÉD TÉRKÉPÉSZETI INTÉZET

A magyar térképészet történetének jelentős eseménye volt, amikor 75 évvel ezelőtt, több évtizedes törekvés után létrejöttek annak a feltételei, hogy az önálló magyar katonai térképészeti szervezet eredményesen tudjon működni. Az *Évfordulóink* 1987 évi füzetében amikor megemlékeztünk Tóth Ágoston születésének 175. évfordulójáról, kiemeltük az érdemei között az önálló intézet alapításával kapcsolatos kezdeményezést. Kezdeményezéseinek eredményét sajnos, nem élhette meg, halála után még három évtizednek kellett eltelti amíg az álma valóra vált. A térképészeti intézet megalakítását megelőző fontosabb események a következők voltak:

A török háborúkat követő évszázad hadi tapasztalatai igazolták azt, hogy a jelentősebb katonai eszközök alkalmazása az eddigieknél is követelőbben írja elő a megfelelő térképet. Ezt a felismerést követte az első katonai felmérést (1763-1787) elindító császári rendelkezés. Minket ez elsősorban abban érint, hogy *Mária Terézia* a következőkkel egészítette ki a rendelkezést: „Teljesen egyetértek s’ a munkát különösen Magyarországon nem lehet eléggé szorgalmazni.”

Az első katonai felvételben magyar térképésztisztek is részt vettek. Abaffy főhadnagy, br. Forgács, Dedovich Márton, Duka Péter munkáit lehet kiemelni, de elsősorban Jeney Lajos Mihály kiváló képességeit, aki az erdélyi, később a déli katonai határőrvidék térképezéseit irányította és a 17 éves szakvezetési munkáját értékelve, *II. József* vezérőrnaggyá léptette elő.

A második katonai felmérésben (1819-1866) a magyar szakemberek részvétele már sokkal nagyobb volt. Nem csak az érdemel kiemelést, hogy egyes részlegeket magyar származásúak vezettek (pl. a Salzburg környéki felméréseket Petrich András ezredes), de az is, hogy abban részt vettek többen, akik a reformkort követő magyar mozgalmak, többen közülük a szabadságharc vezetői lettek. A második katonai felmérés kiemelkedő magyar szakemberei közül csak a következőket említjük:

Tóth Ágoston Ráfáel a szabadságharcban honvédtisztként vett részt, további sorsáról az „Évfordulóink... 1987”-ben számoltunk be.

Czecz János a szabadságharc honvédtábornoka Argentínába emigrált, ahol nagy területek felmérését vezette és megalapította a Buenos-Aires-i katonai akadémiát.

Hollán Ernő hadmérnöki főhadnagy a Magyar Mérnök és Építész Egylet alapító elnöke, 1858-tól az MTA r. tagja.

Petzelt József a hazai földmérőmérnök képzés tanára, 1848-tól alezredesi rangban a hadifőtanoda aligazgatója.

Asbóth Sándor mérnök-ezredes Amerikába emigrált, ahol városrendező lett. A polgárháborúban amerikai tábornokként halt meg.

A sort még lehetne folytatni *Alsószopori Nagy László* br. őrnagy a Pápai Állam térképezője, *Lakos János* br. hadtörténeti író az MTA tagja és még több kiváló térképész nevének a felsorolásával.

A harmadik katonai felmérés (1869-1899) már a kiegyezés utáni időszakra esik. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a katonai térképezés a közös hadügyminisztérium alá

tartozott, 1867 után a K.u.k. Militärgeographisches Institut (Cs. és kir. Katonaföldrajzi Intézet) keretében maradt. Az intézet élén mindig tábornok állt, közöttük ketten voltak magyarországi származásúak: br. *Steeb Keresztély* (péterváradai születésű) és br. *Hübl Artur* (nagyváradai születésű), az intézetnek 1916-1918 között az utolsó parancsnoka. Az intézet munkatársai között arányosan voltak a magyar területekről származó térképésztisztek, köztük voltak azok is, akik az 1920-as években az önálló magyar intézet szervezésében és később vezetésében részt vettek.

Tóth Ágoston honvédezedest nem törte meg a hétéves olműtzi rabság és rendíthetetlen elhivatottsággal szállt síkra az önálló magyar térképészet ügyéért. Életcéljának tekintette, hogy a Bécstől való függőség a katonai térképészet terén is megszűnjön. A mérnök egyesület támogatásával megjelent írásai már 1869-től több alkalommal szorgalmazták a Bécstől való elválást. Az „Indítvány a magyar helyszínrajzi intézet felállítására” valamint az intézet alapszabály tervezete, a bécsi és a magyar kormány részéről is elutasításra került. Az indok a kiegyezés alapelveire hivatkozott, arra, hogy a hadügyi intézetek közös irányítás alá tartoznak. Az önálló magyar katonai térképészeti szervezet megalakítását majd csak az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása, illetve a közös intézmények megszűnése vonta maga után.

Mozgalom az önálló magyar intézet megalakítására már 1917-ben elkezdődött, amikor a Magyar Földrajzi Társaság cikket jelentetett meg a „jobb és magyar nyelvű” térkép érdekében. 1918-ban a *Kogutovicz Károly* által vezetett Magyar Földrajzi Intézet polgári keretek között létrehozandó „Magyar Állami Földrajzi Intézet” tervét vetette fel és javaslatot nyújtott be a bécsi közös intézet vagyonának megosztására. Katonai oldalon is megindult a mozgalom, ennek kezdeményezői a Ludovika Akadémia térképész tanárai voltak. 1918 novemberben *Hajts Lajos* ezredes, *Kirchlechner Károly* alezredes és *Kogutovicz Károly* javaslatot terjesztett a kormány elé „Országos Térképész és Földleíró Intézet” szervezésére. A legnagyobb magyar térképész szervezet, a kataszteri felmérés is hallatta hangját. *Fasching Antal* a mérnök egyesületben ismertette elgondolásait: „A magyar országos felmérések és térképészet átszervezése, tekintettel a bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézet megszűnésére.” *Fasching* nem javasolt új intézetet, hanem a meglévő intézmények együttműködését szorgalmazta és javasolta a „Magyar Országos Felmérési és Térképészeti Bizottságnak” a felállítását. Az egyes feladatok szétosztására *Oltay Károly*, a műegyetem geodéziai intézetének a vezetője is készített javaslatot. Javaslatban tehát nem volt hiány, az öntevékeny kezdeményezések és összefonódások meglehetősen bonyolult képet mutattak. *Károlyi Mihály* köztársasági elnök hivatalba lépése után egy héttel, 1919. január 17-én aláírta a 758/eln.10.sz. rendeletet a „Magyar Katonai Térképészeti Csoport” megalakítására. Parancsnoka *Kirchlechner Károly* alezredes lett, beosztottjai nagyrészt a bécsi intézet volt munkatársai. Ideiglenes elhelyezését az Országos Levéltár új épületében biztosították. Ezzel a 10 fős csoporttal létrejött a későbbi intézet megalakítását biztosító mag.

A térképészeti csoport egyelőre csak a keretet biztosította, szakszeméllyezettel, felszereléssel nem rendelkeztek. Feladatuk tehát a személyzet toborzása és a térkép készletek gyarapítása volt. Február 10-én a Műegyetem geodéziai intézetében került sor az új intézmény munkatervének a megvitatására. *Oltay Károly*, *Fasching Antal*, *Hajts Lajos*,

Kirchlechner Károly részvételével tartott megbeszélésen az FM keretében egy új polgári intézmény, az „Országos földmérés, birtokmegosztás, térképírás és földírás” című szervezet létrehozásában egyeztek meg. Az intézményt a PM-ből áthelyezett Állami Földmérés, az FM földmérési és mezőgazdasági műszaki szolgálata, valamint a katonai térképíró és földleíró egységből alakították volna. A részletes tervezetet március 10-én nyújtották be a HM-ben és a PÜM-ben.

A szervezés haladéktalanul megindult, egyre szaporodott a begyűjtött anyag, érkeztek a szállítmányok Bécsből, rendre jelentkeztek a térképírók, elkészült az oktatási terv stb. A szervezésnek ebben a menetében jött az új fordulat, kikiáltották a Tanácsköztársaságot.

A Hadügyi Népbiztosság ideje alatt a térképészeti csoport folyamatosan tovább működött. A Vörös Hadsereg megalakulása a térképészeti is érintő sorozatos átszervezésekkel járt. A hadműveletek fokozódásával a Hadügyi Népbiztosság egyre több térképet igényelt. Ezt csak nehezen és csak részben lehetett kielégíteni a Bécsből vásárolt és az itthon sokszorosított térképekkel. Kogutovicz intézete vállalkozott az 1:75.000-es térképek sokszorosítására, ami a kezdetben várakozáson felül sikerült és ennek következtében őt bízták meg egy új intézet megszervezésével. A katonai helyzet súlyosbodásával változott a helyzet, a térképező csoport fontosabb feladatokat kapott. A jelentkező minőségi és más kifogások miatt a polgári (Kogutovicz-féle Magyar Földrajzi Intézet) és a katonai intézmények között az ellentétek oda vezettek, hogy Kogutoviczektől a megbízást visszavonták.

A *Magyar Katonai Térképező Csoport* vezetésében a Tanácsköztársaság ideje alatt Kirchlechner változatlanul a helyén maradt, azzal a megszorítással, hogy Schreiber Ede betűöntő nyomdászt politikai megbízotti beosztásba helyezték mellé. Május 16-tól a Tanácsköztársaság bukásáig két aláírással, a politikai biztos ellenjegyzésével mehettek ki az intézkedések.

Időközben a Magyar Katonai Térképező Csoport sikeresen rendezte sorait, a szakemberek toborzása eredményes volt, az 1:200.000-es szelvényeket sikerült bérelt nyomdákban előállítani és elérték, hogy a volt bécsi intézet örökébe ne a Kogutovicz-féle intézet lépjen.

A Tanácsköztársaság után a nagy igyekezettel fejlesztésnek indult *Magyar Katonai Térképező Csoport* a bukás okozta szervezeti megrázkódtatásokon kívül anyagi veszteségek is érték. Augusztus 17-től kezdve öt napon át a román hadsereg mintegy 3 millió korona értékű műszert, fényképészeti anyagot és térképet szállított el a csoport készletéből. A parancsnok eljárása a szövetségesek katonai missziójánál eredménytelen volt.

HM rendeletre szeptember 13-án javaslat készült a személyzet újjászervezésére. 1919 november 9-én *Hajts Lajos* ezredes vette át a csoport vezetését. A szinte a semmiből újjáéledt szervezet rövidesen megteremtette a feltételeket, hogy a feladatait sikerrel ellássa. A következő év volt az az időszak, amikor az intézet kifejlesztésének feltételei kialakultak és azt ki is használták. 1920. január 17. és február 23. között költözött a csoport a mai helyére (Szilágyi Erzsébet Fásor 7.) a volt Szapáry Gyalogsági laktanyába. Térképei az 1920. év végén már a „*Magyar Királyi Térképező Csoport*” nevet tüntették fel. 1921-től használták az új nevet: „*Magyar Királyi Katonai Térképészeti Intézet.*”

Tóth Ágoston szobra szülővárosában, Marcaliban

*A „MH Tóth Ágoston Terképeszeti Intézet”
bejáratánál elhelyezett emléktábla*

A bécsi közös intézet megszűntével az osztrákoknak át kellett adni a trianoni országhatáron belüli terület 1:25.000 és 1:75.000 méretarányú térképanyagot, az 1:200.000 és 1:750.000-es áttekintő térképek társkiadói jogát, valamint arányos műszerfelszerelést. Az átadott térképanyag jórészt már elavult volt, reambulálási és új felmérési feladat várt a fiatal intézetre. Ezzel kapcsolatban kell kiemelni, hogy a csoport már szervezésének a kezdete óta foglalkozott a térképezésnél a fotogrammetriai eljárások igénybevételével. Már a csoport 1920. évi szervezeti táblázatában szerepel az „aerofotogrammetriai osztály” Gerő László százados vezetésével. A katonai térképészet érdeme, hogy évtizedek múlva ez az eljárás a polgári térképészetnél is általános alkalmazásra került.

Az intézet további sorsáról csak annyit, hogy abban sikerekről is bőven lehet beszámolni. A második világháború utáni években megismétlődtek az alakulás éveiben volt nehézségek. Az intézet nevét többször változtatták, a fontosabb jellemző névváltoztatások: 1922-ben „Állami Térképező Intézet”, 1938-tól „Honvéd M.Kir. Térképészeti Intézet”, 1945-től „Magyar Honvéd Térk. Intézet, 1950-től „Honvéd Térk. Int.”, 1957-től „Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézete”, végül 1986-tól „MH Tóth Ágoston Térképészeti Intézet”. Megjegyezzük, hogy 1948-ban már volt egy kísérlet, hogy az intézet annak a nevet viselje, aki már a múlt században olyan sokat kezdeményezett az önálló magyar katonai térképészeti intézet érdekében. Az akkori körülmények között a „Tóth Ágoston Honvéd Térképészeti Intézet” elnevezés nem maradhatott meg, bízunk benne, hogy ilyen jellegű gondok a jövőben az intézet munkáját nem fogják zavarni.

Raum Frigyes

Irodalom

Halász Ernő: Tóth Ágoston emlékezete Bp., 1890. Akadémiai emlékbeszédek VIII/4.

Temesi Gy.: Magyar Katonai Földrajzi Intézet. Földrajzi Közlemények 1918-1.

Raum Frigyes: Tóth Ágoston Rafael. Évfordulóink... 1987.

Raum Frigyes: Szakmatörténet 10. fejezet katonai felmérések. Székesfehérvár, 1991.

Balla János – Hrenkó Pál: A magyar katonai térképészet története. Bp., 1991.

A magyar földmérés és térképészet története (Főszerkesztők: Joó István és Raum Frigyes). Második kötet 4,51 fejezet (Hrenkó Pál) és 4,52 fejezet (Németh Ferenc). Bp., 1992.

50 ÉVVEL EZELŐTT ALAKULT MEG A MAGYAR MÉRNÖKÖK ÉS TECHNIKUSOK SZABAD SZAKSZERVEZETE

Budán még dörögtek az ágyúk, amikor 1945. január 18-án Pesten a Ferenc körút 41-ben megalakult a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete. Ez megalakulásától kezdve egyszerre volt érdekvédelmi testület és szakosztályain keresztül a műszaki értelmiség szakmai továbbképzésének műhelye.

Ezt megelőzően jött létre 1944. november 29-én Szegeden a Mérnökök, Vegyészek és Műnökök Szabad Szakszervezete. Pécsen 1944 végén alakult hasonló szervezet. A mérnöki érdekvédelemnek egykori próbálkozásai közé tartozott a Mérnök és Építész Egylet 19. századi megalakulása, kezdeményezői: Hevesi Gyula, Helfgott Ármin, s az AMOSz (Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetsége) 1918 őszi zászlóbontása. Ez volt a világ első mérnököket összefogó érdekvédelmi szervezete.

A mérnökszakszervezet első elnöke Fischer József újjáépítési kormánybiztos, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, alelnöke Kővágó József alpolgármester, a főtitkára pedig Zentai Béla akkori miniszteri tanácsos lett. A megalakult szakszervezet lapját, a Műszaki Értelmiség-et Havas Ernő szerkesztette.

A szakszervezet szerepe kettős volt: egyrészt mozgósítani a műszaki értelmiséget a rombadőlt ország újjáépítéséhez, másrészt a mérnökök és technikusok hatékony érdekvédelmének biztosítása.

Meggyőződésünk, hogy az ország háború utáni újjáépítése megvalósíthatatlan lett volna a műszaki értelmiség nélkül.

A háborús cselekmények befejezésével párhuzamosan épült ki a szervezet országos hálózata. 1945 végére már 10.000 tagja volt. Ez a létszám 1948-ra 22.000 főre növekedett.

A szakszervezet bekapcsolta a műszaki értelmiséget a gyárak újjáépítésébe, a termelés megindításába, s tevékenyen vettek részt a földreform műszaki munkálataiban. Ebben az időben az országban 5-6000 mérnök élt. (Ez a háború előtti létszám 60%-a. Többen külföldre távoztak, s nagyon sokan ebben az időben hadifogságban voltak.)

A szakszervezet 1946. május 4-én és 5-én megtartott első kongresszusán hangsúlyozták, hogy az országban élő műszaki értelmiség tevékeny részese akar és tud lenni az ország újjáépítésének.

Az 1946-ban megkötött első stabilizációs kollektív szerződésben a szakszervezet elérte, hogy a műszaki értelmiség a szakmunkások keresetének kétszeresét kapta. (Ez rosszabb arány volt mint a háború előtti, de jobb volt minden más értelmiségi csoportnál.) Sajnos ezt a viszonylag elfogadható bérárányt csak addig lehetett tartani, amíg működött a mérnökszakszervezet. Megszűnése után fokozatosan romlott a műszaki és természettudományos értelmiség anyagi helyzete.

Az 1947-ben induló hároméves terv kimunkálásában még tevékenyen vett részt a műszaki értelmiség, de megvalósításában különösen 1948 nyarától – a politikai

fordulattól – fokozatosan kiszorult ebből is. A gazdasági döntések egyre inkább politikai döntések lettek a műszaki értelmiség létszámának növelése érdekében.

1947. október 29-én megnyílt a Műegyetem keretén belül az Állami Műszaki Főiskola, amelynek igazgatói posztját Vörös Imre gépész professzor töltötte be. Létrehozásában döntő szerepe volt a szakszervezetnek.

Sajnálatos, hogy a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete 1948-ban egy felülről hozott politikai döntés áldozata lett, ugyanis a szakszervezetek iparági átszervezésével megszűntették.

Fischer József, Kővágó József, Lengyel Sándor, Philip Miklós, Zentai Béla – példaként álljon itt e néhány név – neve összeforr a műszaki értelmiség háború utáni történetével. A szakszervezet egykori léte jó bizonyosága annak, hogy szükség van a műszaki értelmiség hatékony érdekvédelmére.

1948. június 29-én megalakult a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESz). Ez már egy másik történet.

Németh József

Irodalom

Németh József: *A műszaki értelmiség a felszabadulás után (1945-1948)*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.

MAGYARY ZOLTÁN ÉS A MAGYAR MODERNIZÁCIÓ

Ötven éve, a második világháború alatt vesztette életét Magyary Zoltán. Ezekkel a megindító szavakkal kezdte Héregen, 1945. március 24-én kelt búcsúlevelét: *A régi világ összeomlott. Mulasztásaiért, hála Istennek nem érzem magam felelősnek. Nagyon mély változás lép a helyébe, amelyet megértettünk és Feleségemmel együtt készültünk a nagy feladatra, hogy szerencsétlen országunk az új világba annak helyes felismerésével illeszkedjék bele. Az átmenetet a tatai „mintajárásban” akartuk átélni, amelynek fejlesztéséért teljes odaadással éltem. Fájdalom, a háború ezt a járást várakozásom ellenére kegyetlenül megtaposta és itt a tegnapi napon a lelki megpróbáltatásnak olyan mélypontjára jutottunk, amely elzárja az átjutás útját és elveszi a jövőbeni eredményes közreműködés reményét.*

Tatán született 1888. június 10-én. Apja honvédezredes volt, akitől küzdőszellemet, katonás fegyelmet, szervezési-vezetési kultúrát tanulhatott. Tanulmányait a piaristák budapesti gimnáziumában folytatta. Az iskola kiválóságának és természettudományos képzése színvonalának jelzésére elég növendékei közül Eötvös Loránd, a Nobel-díjas Hevesy György és az 1994-ben ugyancsak Nobel-díjat nyert Oláh György példájára tekinteni.

Magyary közszolgálatra készült. A Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán szerzett diplomát. Ezt követően 1910 és 1930 között két évtizedet töltött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, melynek során a tudománypolitikai és felsőoktatási terület irányítójaként a modern magyar tudománypolitika megalapozója lett. E témakörben kiemelkedő művei *A magyar tudománypolitika alapvetése* (1927) és *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése* (1931). Vezérgondolata az a felismerés, hogy a XX. századi tudománypolitikában a természettudományok beható művelése, kutatása, oktatása, alkalmazása az alap, és hogy az elvesztett világháború után összeomlott ország felemeléséhez a természettudományok hatalmával kell meghatározoznunk erőnket, ezzel kell fokoznunk a világversenyben ipari-gazdasági versenyképességünket.

A minisztériumban töltött második évtized - már Klebelsberg Kuno kultuszminisztersége idején - a nagy közös alkotások ideje. Többek között az Országos Magyar Gyűjteményegyetem világviszonylatban is úttörő megszervezése, a programalkotó természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus megszervezése, a kolozsvári tudományegyetem Szegeden, a pozsonyi Pécssett történő elhelyezésének megoldása, a debreceni egyetem építésének befejezése, a Svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet, a Tihanyi Biológiai Intézet, az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet, az Országos Természettudományi Tanács felállítása, a külföldi Collegium Hungaricumok és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjak létrehozása megannyi jele a modern tudománypolitika megvalósításának.

1930-ban fordulat következett be pályájában. Alma Matere meghívta a közigazgatás professzorának. Ezzel egyidejűleg a világgazdasági válság idején a miniszterelnök felkérte, illetve kinevezte a közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosává. Magyary a közigazgatás tudományos kutatásának, oktatásának és korszerűsítésének szellemi központjaként megalapította a Magyar Közigazgatástudományi Intézetet. A közigazgatás

művelésében megteremtette a jogászai és mérnöki szemléletet egyesítő magyar közigazgatástudományt és a jogszerűséget a gazdaságosság és eredményesség követelményeivel egyesítő közigazgatási mérnök, közszolgálati menedzser típusát.

A szervezéstudomány - vezetéstudomány két közismert klasszikusa Taylor és Fayol. Alapképzettségüket tekintve mindketten műszakiak, mérnökök voltak. Taylor a fizikai munka szervezésén kezdte. Ezt követte az üzemek, majd az irodai munkák szervezése, és ez elvezetett az igazgatási munkákhoz. Fayol, egy nagy vállalat vezérigazgatójaként, az igazgatási munka korszerűsítésére helyezte a hangsúlyt. 1923-ban a Brüsszelben rendezett második nemzetközi közigazgatástudományi kongresszuson elhangzott előadásában a vállalati szinttől már az államigazgatási szint szervezési kérdéseire érkezett. Magyary ezen a kongresszuson még hallgatóként vett részt. 1936-ban a hatodik kongresszuson már ő a főelőadó, és a fő téma az, amelyet széles körű nemzetközi kutatásait összegező művének címe is mutat: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból* (1936).

Magyary tudományos működésének tengelye az új korszak állama jellegzetes vonásainak és korszerű szervezeti megoldásainak meghatározása, melyben alapvető szerepet játszik a technikai haladás. „Úgy látszik, hogy a mostani átalakulás lényege az, hogy a XIX. század elején kialakult állami szervezet most vonja le az azóta lezajlott nagy gazdasági és főleg ipari forradalom következtében bekövetkezett mélyreható fejlődés és átalakulás konzekvenciáit.”

Bejárta a modern világot, s a gyűjtött ismereteket hazahozta, hogy segítsen a magyar mintát megteremteni. Magas tudományos igényességgel és nagy szociális érzékenységgel látott hozzá tanítványaival, munkatársaival a tatai modell, a mintajárás kifejlesztéséhez, a nemesi vármegyétől a szociális vármegyéhez vezető fejlődésút megépítéséhez. A szolgáltató államot, az állampolgárokat hatékonyan szolgáló, az emberekért levő közigazgatást kívánta megvalósítani. Törekvéseinek tükré a tatai kísérletekből kiemelkedő részt vállaló tanítványával, Kiss Istvánnal közösen írt *A közigazgatás és az emberek* (1939) című alkotás.

Magyary felfogásában az átfogó értelemben vett közigazgatás korszerűsítése a modernizáció motorja. A legjobbra törekvés - „the one best way” - jegyében a preindusztriális foktól nemcsak az ipari korszaknak megfelelő fokig történő előrehaladást követelte, hanem a messze jövőbe előretekintő úttörő vállalkozást is kezdeményezett. A főművének tekintett *Magyar közigazgatás* (1942) befejezésében üzenete lényegét így összegezi: *Közigazgatásunknak komoly reformra van szüksége. Annak lényegét úgy fejeztük ki, hogy preindusztriális közigazgatásból posztindusztriális közigazgatássá kell átalakulnia.*

A második világháborúban, amelyben Magyary Zoltán élete véget ért, egy új ipari forradalom kezdődött, sőt, még egy ezt is felülmúló jelentőségű változás. Egy információ tengelyű globális technikai forradalom, melynek következtében az ipari társadalom posztindusztriális, információs társadalommá változik. Ma a világ és benne hazánk éppen annak a posztindusztriális korszaknak kihívásaival küzd, amelyet a nagy tudós és szervező több mint fél évszázada már előre látott, s amelynek egyik nemzetközi rangú előfutára volt.

Nagy Ferenc

AZ ÚJ IPARI FORRADALOM ÉS MAGYAR ÚTTÖRŐI

Ötven éve ért véget a második világháború. E háborúban döntő szerepet játszott a tudományos-műszaki fejlesztések sajátos frontja, kimenetelét a technológiai fölény döntötte el. A katonai győzelmen túl megkezdődött a második ipari forradalom. Sőt, egy ennél is lényegesebb változás, egy globális technológiai revolúció, amelynek tengelye az informatikai forradalom. Az ipari forradalommal a földműves társadalom ipari társadalommá változott. Az új forradalommal az ipari társadalom posztindusztriális, információs társadalommá változik. Kik voltak ennek a világtörténelmi jelentőségű globális forradalomnak az úttörői?

Atomkorszak, energetikai forradalom

Az 1945. augusztus 6-án Hirosimára ledobott atombomba vakító fénye láthatóvá tette, hogy az emberiség átlépte az atomkor küszöbét. A bombát tudósok, mérnökök, munkások valóságos hadserege készítette. A vállalkozást az Egyesült Államok elnökének, Rooseveltnek politikai döntése indította el. De nem ő volt a kezdeményező. Egy 1939. augusztus 2-án kelt levél javasolta ezt, amelyet a világhírű fizikus, Albert Einstein írt alá. De maga Einstein is úgy jellemezte szerepét, hogy ő csak „postás” volt. Magyar fizikusok voltak a kezdeményezők, Szilárd Leó, Wigner Jenő, Teller Ede, mind Budapest szülöttei. *Hiszem, hogy egyetlen ember is képes megváltoztatni a történelem menetét. Ezt a könyvet egy olyan ember emlékének ajánlom, aki sohasem vágyott a hatalomra és azt nem is érte el, de aki az atomkor kezdeményezője* - írta Teller a Szilárd Leó emlékének ajánlott könyvében. (Jobb a pajzs, mint a kard.)

Az atomprogramnak nemcsak kezdeményezésében, de megvalósításában is döntő szerepet játszottak a magyarok. Mikorra az atombomba elkészült, Hitler már halott volt, Európában legyőzték a fasizmust. Szilárd újra kezdeményezett. Most azt, hogy ne dobják le, hogy ne pusztításra, hanem energiatermelésre használják az atomot. Wigner Jenő személyében tisztelhetjük a történelem első reaktormérnökét. A második világháború után létrehozták Amerikában a Reaktorbiztonsági Bizottságot, melynek Teller Ede lett az első elnöke, aki a Fermi-díjat az amerikai atomreaktorok üzembiztos működése érdekében kifejtett tevékenységével nyerte el. Amerikában az atomenergiaügy legmagasabb rangú kormány szerve az Atomenergia Bizottság volt. Ennek élén öttagú irányító testület állt, amelynek egyik tagja, Neumann János ugyancsak Budapesten született. Neumann tudósként, mérnökként, kormányzati tisztviselőként magyar társaival együtt úttörő szerepet játszott az atomkorszak elindításában, a második tűzgyújtásban.

A repülés korszaka, rakétakorszak, űrkorszak, közlekedési forradalom

A második világháborúban a fegyvernemek közül jelentőségében kiemelkedett a légiereő, a küzdelem kimenetelére döntő hatással volt a légi fölény. Ennek kivívásában a modern repülés úttörője, Kármán Tódor játszott kulcsszerepet. Még véget se ért a világháború, amikor Kármán már a győzelem utáni korszak kérdéseivel foglalkozott. Egy szakértői

Albert Einstein, Szilárd Leó és az atomkorszakot elindító levél

United States Patent Office

2,708,656

Patented May 17, 1955

1

2,708,656

NEUTRONIC REACTOR

Enrico Fermi, Santa Fe, N. Mex., and Leo Szilard, Chicago, Ill., assignors to the United States of America as represented by the United States Atomic Energy Commission

Application December 19, 1944, Serial No. 568,904

8 Claims. (Cl. 284-193)

The present invention relates to the general subject of nuclear fission and particularly to the establishment of self-sustaining neutron chain fission reactions in systems embodying uranium having a natural isotopic content.

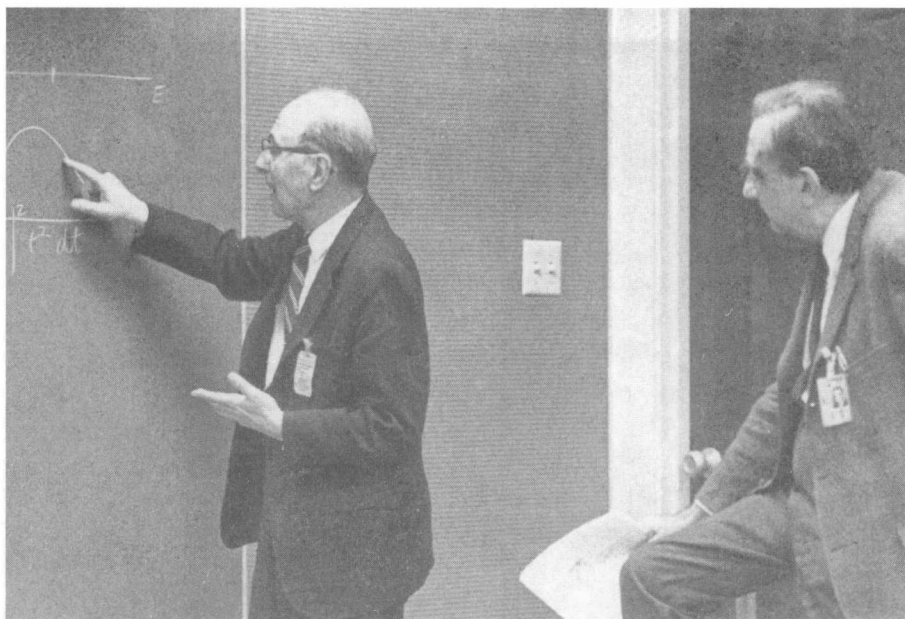
Experiments by Hahn and Strassman, the results of which were published in January 1939. Naturwissen-

2

is converted by neutron capture to the isotope 92^{239} . The latter is converted by beta decay to 93^{239} and this 93^{239} in turn is converted by beta decay to 94^{239} . Other isotopes of 93 and 94 may be formed in small quantities. By slow or thermal neutron capture, 92^{235} , on the other hand, can undergo nuclear fission to release energy appearing as heat and gamma and beta radiation, together with the formation of fission fragments appearing as radioactive isotopes of elements of lower mass numbers, and with the release of secondary neutrons.

The secondary neutrons thus produced by the fissioning of the 92^{235} nuclei have a high average energy, and must be slowed down to thermal energies in order to be in condition to cause slow neutron fission in other 92^{235} nuclei. This slowing down, or moderation of the neutron energy, is accomplished by passing the neutrons through a material where the neutrons are slowed by collision. Such a material is known as a moderator. While some of the secondary neutrons are absorbed by the uranium isotope 92^{238} leading to the production of element 94, and by other materials such as the moderator, enough

Enrico Fermi és Szilárd Leó amerikai atomreaktor szabadalma

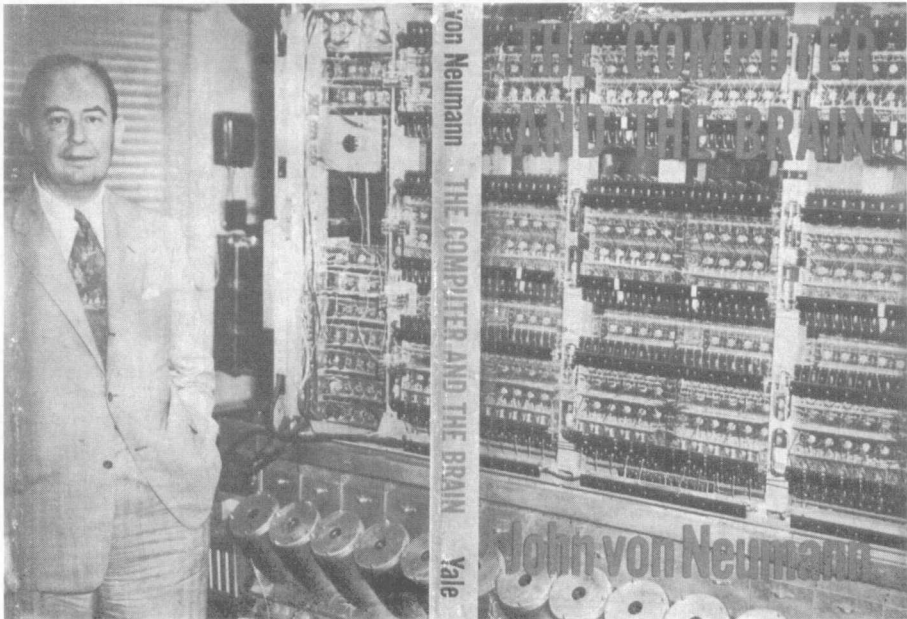
Wigner Jenő és Teller Ede, az atomkorszak magyar úttörői

Karman Todor, az aerodinamika atyja, a szuperszonikus repülés úttörője

Bay Zoltán, a radarsillagászat megalapítója, az első európai, aki üzenetet váltott a Holddal

Neumann Janos, a számítógépek atyja, a Nobel-díjjal kitüntetett játékelemelet megalapítója

csapatot fogott össze és ennek munkáját szintetizálva *Toward New Horizons* (Új távlatok felé) címmel ő fogalmazta meg 1945-ben a háború utáni repüléstechnikai, rakétatechnikai fejlesztések vezérfonalát. Az ipari forradalommal a vasút községek között, országok között teremtett kapcsolatot. Most a repüléssel földrészek között valósult meg a tömegközlekedés. A kármáni szellem a szüntelen innováció. Olcsóbban, biztonságosabban, messzebbre, gyorsabban, magasabban. *Sic itur ad astra*. Ki a világűrbe, fel a csillagokig.

Ciolkovszkij figyelmeztetett, hogy az emberiség bölcsője a föld, de az ember nem élhet örökké a bölcsőjében. Történelmi értelemben napirendre került a világűr meghódítása, egy új honfoglalás. Bay Zoltán így összegezte az új távlatot: „Az emberiség előtt megnyílt egy új lehetőség, egy új terület: a világűr. A földi élet olyan lépés megtételéhez közeledik, ami azelőtt csupán egyszer esett meg velem, amikor az élet a tengerből kilépett a szárazföldre... A tengerből kilépő életnek is át kellett alakulnia, hogy alkalmazkodni tudjon a szárazföldre. Akkor a tengervíz hoztuk magunkkal sejtjeinkben, most majd a földi légkört visszük - amíg szükségünk lesz rá. Így válunk majd csillagközi polgárává a világegyetemnek.”

A globális műholdas hírközlés kora, kommunikációs forradalom

Akik elsőként léptek ki a bölcsőből a világűrbe, előbb jelek hátán, jelképesen tették meg azt. Az első lépéseket egymástól függetlenül párhuzamosan tették meg munkatársaik élén Amerikában De Witt ezredes, és Budapesten Bay Zoltán, egy világcég kutatási-fejlesztési főnöke. Ő volt az első európai, aki üzenetet váltott a holddal a jelisméltés és jelintegráció informatikai szemléletű módszerével. Gábor Dénes, a holográfia Nobel-díjas atyja sietve fejezte ki a teljesítmény feletti legnagyobb elismerését, s hozzátette: „...szeretném látni mit szólna a főnököm, ha azt proponálnám, hogy a holddal akarok érintkezésbe lépni! Még az sem tudom, keresztül tudom-e vinni a terveimet, hogy Amerikával érintkezésbe lépjek kábeltelefonon?”

Az űrkorszak nemcsak az űrrepülés távlatát nyitotta meg a távoli jövőben más bolygók felé. Ami belőle már most közvetlen jelentőségű, az nem a bolygók közötti majdani űrutazás, hanem itt a földön az ember és ember közötti információcsere: a globális műholdas hírközlés, az űrtávközlés kommunikációs forradalma. Bay Zoltán fél évszázada már rakétával fellőtt három műholdból álló Földet átfogó hírközlési rendszerről beszélt, amellyel rádió- és tévéprogramok sugározhatók. A műholdas televízió háztartások száz- és százmillióiban mindennapi tény, és telefonbeszélgetések száz- és százmilliói zajlanak földrészek között. Globális faluvá zsugorodott a Föld.

Komputer-korszak, informatikai forradalom

Az egykori ipari forradalom a gyapotfeldolgozás forradalmasításával kezdődött, a fizikai anyag feldolgozását forradalmasította, a mostani az információfeldolgozás forradalmasítását kezdte meg, a szellemi anyag feldolgozását forradalmasítja. Az áttörést hozó projekt kezdeményezője és vezetője ugyancsak magyar ember. A számítógépek atyja, margittai Neumann János ez a személy.

Ötven éve, 1945. június 30-án kelt a híres *First draft...*, Neumann jelentése a modern nagysebességű elektronikus számítógép kifejlesztése terén folyó munkálatokról. Ez a

kérdéskör haláláig foglalkoztatta, *The Computer and the Brain* (A számológép és az agy) címmel megjelent posztumusz könyvének tárgya is ez.

De Neumann már az 1945. november 8-i *Memorandum on the Program of the High-Speed Computer* (Emlékeztető a nagysebességű számítógép kifejlesztésének programjáról) című előterjesztésében a számítógép építésén messze túlmutató programot fogalmazott meg: „A gép tervezésével és építésével párhuzamosan további vizsgálatokat kell majd folytatni. A munka oroslánrészét akkor kell majd elvégezni, ha a gép már elkészült és használható lesz. Ekkor magát a gépet kell majd kísérleti eszközként fölhasználni.”

A projekt sikeres befejezése, a „von Neumann” komputer megalkotása után Neumann a munka „orszlánrészére” tért rá. Az automaták és információk általános elméletén át az ipari korszak utáni, posztindusztriális, sőt, még egy ezen is túlmenő információtengelyű világgazdaság és informatikára épülő emberi társadalom kérdéseire tört utat. Az információtechnikai és egyáltalában a technikai haladásnak, e haladás társadalomra gyakorolt hatásának, az emberiség ettől függő jövőjének elemzését helyezte a további kutatás fókuszába.

Hogyan élhetjük túl a technikai haladást?

„Maga a nagy Földgolyó gyorsan érlelődő válságban van. Ez az emberiség egészét érintő válság nem véletlen eseményekből, vagy emberi hibákból ered” – vág Neumann a dolgok középebe *Túlélhetjük-e a technikát?* címmel megjelent stratégiai tanulmányában. A technikának egyfelől a földrajzhoz, másfelől a politikai szervezethez való viszonyában gyökerezik. Az a technika, amely most van kifejlődőben, teljes ellentétben van a hagyományos és főként a jelenleg érvényes földrajzi és politikai egységekkel és koncepciókkal. Ez a technika érlelődő válsága.

„Ezért szükséges lesz, hogy új politikai formák és eljárások fejlődjenek ki. Minden tapasztalat azt mutatja, hogy még a most kibontakozónál kisebb technikai változások is mélyen átalakítják a politikai és társadalmi viszonyokat.”

A haladás ellen nincs orvosság, a technikai fejlődést nem lehet megállítani. A válságból csak úgy juthatunk ki, csak úgy élhetjük túl a tudományos-technikai haladást, ha az a közigazgatás és államélet korszerűsítésével, társadalmi-politikai haladással párosul. Ha kölcsönösen megértik egymást és ha együttműködnek tudósok, mérnökök és politikusok. Ezt értették meg Kármán, Neumann, Szilárd, legnagyobb tudósaink, amikor segítették tanácsaikkal az államvezetést, és ezt értették meg azok az elnökök, akik a legmagasabb kítüntetésekkel adták át egy új világekorszak magyarázó útöröinek.

Nagy Ferenc

BACSÁK GYÖRGY

(Pozsony, 1870. jún. 15. - Fonyód-Bélatelep, 1970. márc. 4.)

Budapesten jogot, ugyanitt és Münchenben festőakadémiát végzett. 1891-től mint kiállító festőművész állandó résztvevője a Budapesti Művészeti Szalon tárlatainak. Élete első ötven évében jószágkormányzó a foglalkozása. A második ötvenet a diluviumnak, az eljegesedések korának szentelte.

Dohnányi Frigyes, a pozsonyi gimnázium fizikatanára (apja a neves zongoraművésznek, s nagyapja napjaink neves németországi politikusának), egyik óráján az égi mechanikáról beszélt. Arról, hogy milyen feltűnő jelenség – értelmezetlen negyedkori jelenség – a Naprendszerben a bolygók felszálló csomópontjainak (tavaszpontjainak) egyetlen kvadránsba (körnegyedbe) tömörülése. Megfejtetlen tétel volt ez akkor, amikor Eötvös Loránd az égi mechanikában a megismerés szépségesen zárt, befejezett építményét ábrázolta igéző írásában, előadásaiban. Saját elbeszélése szerint a 17 éves ifjú "tűszúrást"

érezett, e közlést hallván. Bacsákot ez a tűszúrás sohasem hagyta el, életfogytig tartó feladatot jelentett számára. Autodidakta módján - napi foglalkozása mellett - szerzte meg a régészeti, geográfiai, geológiai, csillagászati és matematikai ismereteket, amelyekből élete második fél évszázadában kiteljesedett munkássága táplálkozhatott.

Tudományos munkásságának eredményeit 70 éves korától kezdve publikálta, s 85. életévében, 1954-ben "A pliocén és pleisztocén az égi mechanika megvilágításában" című értekezésének akadémiai bemutatása nyomán ítélte meg számára a Tudományos Minősítő Bizottság a föld- és ásványtani tudományok doktora fokozatot. A kandidátusi értekezésnek benyújtott dolgozat hozta meg számára a doktori magasfokozatot.

A pozsonyi fizikaóra inicálása, és évtizedek autodidakta ismeretgyűjtése nyomán Milankovic és Köppen munkáitól indítva és ihletve fogott hozzá – amatőrként – tudományos célkitűzéseinek megvalósításához: felismerni és megmagyarázni az égi mechanika mozgástörvényei és a jégkorszakok közötti összefüggéseket. Ezek ismeretében pedig értelmezni a pleisztocén eljegesedések és interglaciálisok kialakulását, időbeli

lefolyását. Feladatát megoldotta. Eljegesedési görbéjével és az interglaciális korszakok elemzésével a hazai negyedkor-kutatást eredményesen segítette a pleisztocén periglaciális kutatásokban.

A régész-geológus-geográfus együttműködés, egy általa összehozott reneszánsz stílusú asztaltársaságban öltött alakot a kor kiváló szakembereiből. A kronológus Bacsák az abszolút időszámítással fogta össze az ismereteket, az emberi történelmet, az azt megelőző idők történelemszerűvé tételével kapcsolva össze.

Mindössze hat dolgozata jelent meg. Ezekben

– megfejtette az elmúlt hatszázezer év eljegesedéseinek okait, megmagyarázta képződésük mechanizmusát, felhasználva hozzá minden tárgyi előzményt: a földtörténeti közelmúlt kutatásainak eredményeit az égi mechanikai számítások és értékelések figyelembevételével.

– átdolgozta az égi mechanikai eljegesedési elméletek sorát, s közülük az igazolhatót, a Milankovicét heves, de mindvégig korrekt vitákban tisztította és újította meg, fejlesztette tovább, és védte meg mind alkotójával, mind ellenzőivel szemben.

– megfejtette a Dohnányi tanár úrtól kapott "tűszúrást", s a bolygók felszálló csomópontjainak egy kvadránsba való esését, mint negyedkori sajátosságot a Föld rendellenes helyzeteként értelmezte, mely alkalmas körülményeket teremt eljegesedések létrejöttére és ismétlődésére.

– égi mechanikai elemzései során megmagyarázta a Föld nagy eljegesedéseinek ciklusos visszatérését.

Példáсан teljes, befejezett életműve a maga korában is vitatott részeket tartalmaz. Az azóta eltelt idő a tudomány fejlődésével újabb kritikának tette ki eredményeit, rendkívül egyéni teljesítménye azonban időtállóan tiszteletreméltó.

Kaszap András

Főbb művei

A skandináv eljegesedés hatása a periglaciális övön. A Meteorológiai Intézet kiadványa, Bp., 1942. pp. 1-86.

Az utolsó 600.000 év földtörténete. Földtani Intézet vitaülései, Beszámoló, Bp., 1944.

A pliocén és a pleisztocén az égi mechanika megvilágításában. Földtani Közöny LXXXV. 1955. pp. 70-105. és Akadémiai Közl. 1955. pp. 69-105.

Irodalom

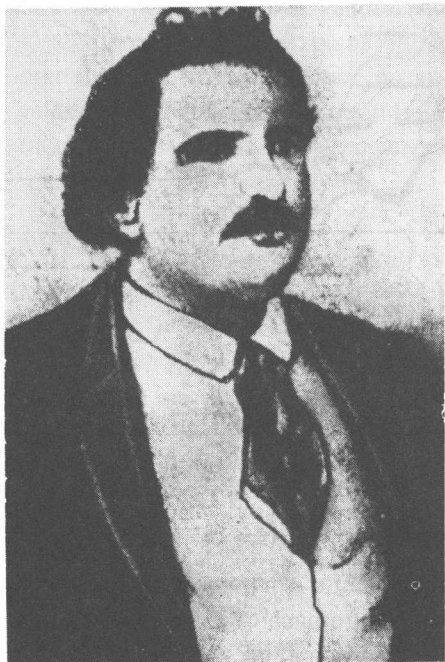
Kriván Pál: Bacsák György 90 éves. Földtani Közöny XC. 1960. pp. 467-469.

Ruffy Péter: Elment a „jeges”. Magyar Nemzet, 1970. márc. 6.

Kriván Pál: Bacsák György (1870-1970). Természet Világa 112. 8. 1981. pp. 373-374.

BERZENCZEY LÁSZLÓ

(Kolozsvár, 1820. június 26. - Budapest, 1884. november 16.)

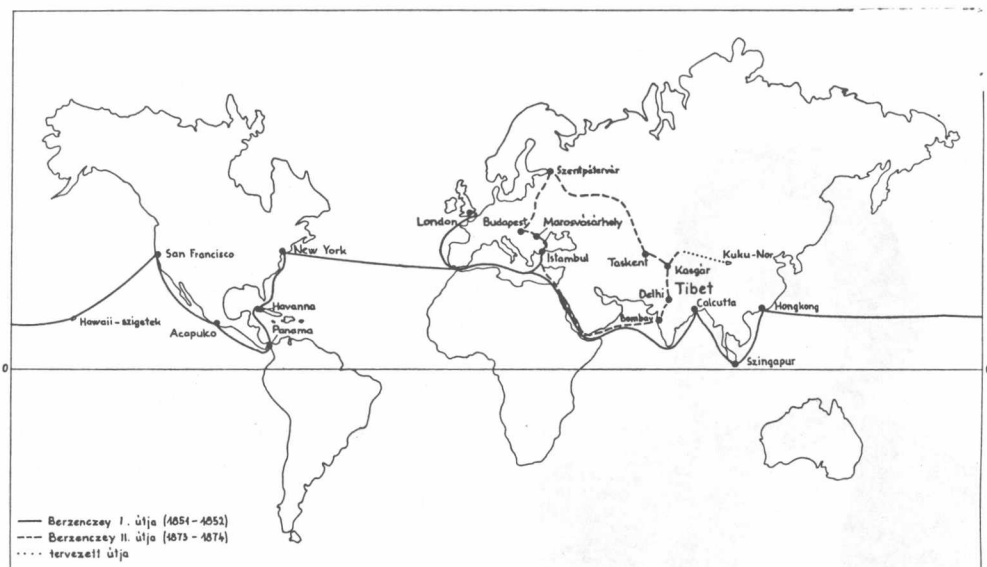
A magyar nép történelme folyamán több ízben harcolt szabadságáért, mely harcok elvesztése után a szabadságharcosok egy része kibujdosott, szétszéledt a nagyvilágban. Így az 1848/49-es szabadságharc után hazánk menekülő fiai közül többen váltak világutazóvá. A távoli világrészeket bebarangoló laikus magyar világjárók közül, a legendás magyar őshazát kutatók fanatikus és tragikus sorsú, de kevésbé ismert képviselője volt az erdélyi görgényszentimrei Berzenczey László, akinek Jókai Mór tollára méltóan érdekes és kalandos élete volt.

Berzenczey Lászlónak jelentős politikai szerepe volt az 1848/49-es szabadságharcban. Marosszék követe lett az 1847. évi erdélyi országgyűlésen, ahol kiállt a jobbagyság felszabadítása, Magyarország és Erdély uniója mellett. Kossuth 1848-ban kinevezte Erdély polgári főbiztosává, és neki köszönhető, hogy az 1848. október 30-i

agyagfalvi székely nemzetgyűlés hatvanezres tömege kimondta a hadbaszállást. A harcokban az általa szervezett Mátyás-huszárok ezredének parancsnokaként vett részt. A szabadságharc bukásával "in effigie" (jelképesen) ő is bitóra került, így kénytelen volt emigrálni. 1849. decemberében a bulgáriai Sumlában csatlakozott Kossuth emigráns kíséretéhez, majd 1850. februárban ment velük tovább a kisázsiai Kiutahiába. Itt jutott tudomására Gützlaff német hittérítő, utazó Budapesten tartott előadásának a híre a dzsugár-magyar rokonságról. Ekkor erősödött elhatározássá régi vágya: Kelet-Ázsiába megy, és megkeresi a magyarok őshazáját.

1851. szeptember 1-jén, az amerikai "Missisipi" fregatt fedélzetén, Kossuth emigráns kíséretében, Berzenczey elindult első világkörüli útjára. Először elkísérte Kossuthot amerikai körútjára, majd a nagy ünnepeltetés után elhatározásához híven, folytatta útját. Átkelt a Csendes óceánon, és 1852. áprilisában Hongkongba érkezett. Itt megismerkedett J. Bowringgal, az angol nagykövettel, aki felhívta figyelmét a Kuku-Hor tó vidékén élő "huug maül" nevű nomád lovas népre. A hung szó felizgatta Berzenczey képzeletét, majd csalódottan vette tudomásul, hogy a kínai hatóságok nem engedélyezték beutazását Kínába. Ezekután hajóra szállt, és Szingapur, Kalkutta, Ceylon, Aden, Egyiptom érintésével visszatért Európába, 1852 őszén Londonba érkezett.

Berenczey László utazásai

Az 1853-ban kitört krími háború új reménységgel töltötte el a magyar emigrációt, így Berenczeyt is. Részt vett a harcokban, Szevasztopol ostromában. A háború kimenetelével, mivel Ausztria semleges maradt, a reménységek összeomlottak. A honvág 1862-ben hazatérésre kényszerítette. Klagenfurtba internálták, majd a kiegyezés után hazatért Erdélybe, Marosvásárhelyre.

Az 1873. év elején a messzi Ázsiában bekövetkezett események újabb fordulatot hoztak Berenczey életében. Kínában kitört a tájping-felkelés, a birodalom nyugati részében pedig elindult a turkesztáni függetlenségi mozgalom. Ennek következtében ez az ismeretlen belső-ázsiai hegyvidék a két terjeszkedő nagyhatalom, Anglia és Oroszország ütközőpontjává vált. Ebben a politikai helyzetben Berenczey új lehetőséget látott régi álma megvalósítására. Otthagyt mindent, és 1873 áprilisában elindult második világjáró útjára. Szentpétervárra utazott, és a cári kormány segítségével - melynek érdekeit is szolgálta utazása -, Omszkon és Taskenten át eljutott az orosz-kínai határhoz, majd átkelve a Tien-Sán hegységen, érkezett Kelet-Turkesztán fővárosába, Kaszgarba. Az itt székelő Jakub kánnak gyanússá vált, ezért mint orosz kémeket bebörtönözte. D. Forsythnak, az Indiába visszatérő angol expedíció vezetőjének a közbenjárására szabadult ki. Ezekután India felé folytatta útját. - Egy másik verzió szerint, Berenczey Kaszgarból észak-kelet felé haladva, átkelt a Tien-Sánon és végülis eljutott Dzsungáriába, Kuldzsza városába.

Ennyi viszontagság és kudarc után indult vissza Berenczey egyedül, betegen, lóháton az angol expedíció nyomában, mely nem fogadta be. Átkelt a Karakorumon, a Himaláján és Delhin át érkezett Bombaybe 1874. szeptember 6-án. Az indiai újságok óriási szenzációként ismertették Belső-Ázsia magányos vándorának hihetetlen, bravúros útját.

1874 decemberében érkezett Budapestre, majd haza Marosvásárhelyre. A mérhetetlen szenvedés és a kudarc tudata annyira megviselte idegileg, hogy elméje egyre jobban elborult. Mellőztetése miatt is támadó hangú leveleket írt a kormány tagjainak. Ezzel okot adott arra, hogy mint konok függetlenségi, ellenzéki politikust elmebeli állapotának megvizsgálása ürügyén a lipótmezei tébolydába vihessék. Ott, élő halottként még 9 évet élt. 1884. november 16-án váltotta meg a halál. Így ért véget a magyar őshaza-kutatások történetének legfanatikusabb és letragikusabb alakja. Berzenczey Lászlónak nem sikerült eredeti tervét megvalósítania, de sikerült neki az, ami nem állt szándékában, és ez valószínűleg nem is tudatosodott benne. Ő volt az első magyar, aki körüljárta a Földet, s mi több, ily nagy utat előtte magányosan ember nem tett meg.

Csíky Gábor

Irodalom

Ács Tivadar: *A Himalája magányos lovasa*. In: *Akik elvándoroltak*. Bp., 1940.

Agárdi F. - Borsody Bevilacqua B.: *Berzenczey László Amerikában és Ázsiában*. In: *Régi magyar világjárók*. Bp., 1969.

Csíky Gábor: *Berzenczey László (1820-1884)*. In: *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*. Bp., 1973. p.204.
Magyar Életrajzi Lexikon, I.k. Bp., 1967. p.199.

BREUER ALBERT

(Görnicbánya, 1870. dec. 3. – Budapest, 1930. aug. 11.)

125 éve, 1870-ben született dr. Breuer Albert az Állatorvosi Főiskola tiszteletbeli doktora, címzetes nyilvános rendkívüli tanára, az Országos Állategészségügyi Tanács és az Állatorvosi Tiszti vizsgáló Bizottság tagja, székesfővárosi állategészségügyi főtanácsos, a budapesti állatvásárok és közvágóhidak igazgatója, a koronás arany érdemrend tulajdonosa, a Magyar Állatorvosi karnak hosszú éveken át szellemi és erkölcsi támasza.

Breuer Albert 1892-ben a M. Kir. Állatorvosi Akadémián szerzett állatorvosi oklevelet. Oklevelének megszerzése után a kórbonctani intézetben Rátz István professzor tanárségédjeként tevékenykedett. 1897-ben a Székesfőváros Tanácsa a székesfővárosi közvágóhídon a közvágóhídi húsvizsgálat felügyelői teendőivel bízta meg. Nagy kórtani tudása, kiváló szorgalma révén került ilyen korán a hússzemle művelőinek az élére. A szolgálat vezetőjeként az általa kezde-

ményezett és alkalmazásba vett húsvizsgálati eljárásokkal megvetette a hazai modern húsvizsgálat alapjait. Nevéhez fűződik a vágóhídi laboratórium és múzeum létesítése, melyek modern és tökéletes berendezésükkel és felszerelésükkel, valamint a múzeum gazdag gyűjteménytárával méltán vetekedtek a külföld nagy városainak azonos intézményeivel.

Az állategészségügyi és közegészségügyi feladatok céltudatos megvalósítása érdekében kiemelkedően foglalkozott a húsvizsgálat során észlelt egyes fertőző és parazitás betegségek statisztikai feldolgozásával és ezek értékelésével. Kiemelkedik e téren a gümőkór és borsokakór vonatkozásában végzett tevékenysége. A szarvasmarha gümőkórra vonatkozó adatait „A szarvasmarha gümőkórja vágóhídi statisztika alapján” című pályadíjjal jutalmazott dolgozatában foglalta össze. A borsokakórra vonatkozó húsvizsgálati adatait hat dolgozatban tette közzé.

A Magyar Országos Állatorvos Egyesület igazgató választmányára 1906. évi március 14-én tartott ülésén a húsvizsgálatnak küszöbön álló országos rendezésére tekintettel elhatározta, hogy szaklapjában a húsvizsgálattal és azzal összefüggő témakörökkel az eddiginél is szélesebb alapon fog foglalkozni és ezért az Állatorvosi Lapokat külön „Hússzemle” melléklettel bővítette ki.

Ennek szerkesztését a választmány Breuer Albertra bízta, aki a Hússzemlét 1906-ban megjelent első számától kezdve, egészen 1919. évi utolsóig a legnagyobb szaktudással és rátermettséggel szerkesztette. A „Hússzemle” hasábjain évről-évre számos tudományos és gyakorlati cikke jelent meg, melyekben a korszerű húsvizsgálat megvalósításához és az élelmiszerhigiénia kibontakoztatásához vetett fel számos elgondolást és nyújtott segítséget.

A hússzemlében való kimagasló szakismereteire tekintettel a földművelésügyi miniszter 1901-től az állatorvosi főiskolán a hússzemle gyakorlati oktatásával, 1906-tól a hússzemle elméleti előadásaival is megbízta. Kíváló képességei késztették arra, hogy a húsvizsgálatot szabályozó országos szabályrendeletek megalkotásában tevékenyen részt vegyen s gazdag ismereteit a köz- és állategészségügy javára hasznosítsa. Breuer Albert 1898-ban – egy korábbi szabályrendeletre hivatkozva – kiadta a gümőkóros állatok húsának elbírálási szabályait. Ez a bírálati eljárás az 1908. évi húsvizsgálati rendeletbe változtatás nélkül került be. A húsvizsgálat országos rendezéséről szóló 1908. évi 54 300 számú FM rendelet elkészítésével hathatósan működött közre abban, hogy hazánkban a korszerű húsvizsgálat rendszere megvalósítható lett. Ezen rendeletben foglaltak az állategészségről az 1928. évi XIX. törvénycikk és annak végrehajtása tárgyában kiadott 1932. évi 100 000 számú M. Kir. Földművelésügyi Miniszter rendeletének megfelelő fejezeteiben is beépítést nyertek, s mind a mai napig a húsvizsgálat alapját képezik.

Breuer Albert mély tudással párosult széles körű és áttekintő gyakorlati érzékével, lelkes, odaadó, minden idejét a munkának áldozó szorgalmával, szívós akaratával és őszinte hitével az egzakt vizsgálati eljárás meghonosítása révén odáig fejlesztette és tökéletesítette a húsvizsgálatot, hogy a fogyasztók biztonságot és védelmet nyertek a húsfogyasztással kapcsolatos ártalmakkal, abból fakadó veszedelmekkel szemben. Breuer Albert a közéletmezésen belül a közegészségügyi irányzat kimagasló képviselője, az élelmiszerhigiénia úttörője, a korszerű húsvizsgálat megteremtője volt.

1930-ban távozott az élők sorából. Lényét emberbaráti érzés, embertársai megbecsülése hatotta át. Munkatársai és feljebbvalói megbecsülését és tiszteletét is kivívta. A székesfővárosi állatorvosi kar tisztelete és szeretete jeleként szobrot állított emlékére.

Kazár Gyula

Irodalom

Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza. Állatorvostudományi Egyetem, Bp., 1986. pp.26–28.

FRÖLICH DÁVID

(Késmárk, 1595. - Lőcse, 1648. ápr. 24.)

Frölich Dávid geográfus, kalendárium-készítő, csillagász és matematikus volt, aki jelentékeny fizikai ismeretekkel is rendelkezett. Magányos alakja e századnak, korát sok szempontból megelőzte, tanítványa, követője nem volt, és az utókor még sokkal mostohábban bánt vele, mint Honterus Jánossal, a tudós nyomdással és tanítómessterrel, az utóbbi műveivel legalább a szorgalmas filológusok és egyháztörténészek foglalkoztak.

Tanulmányait az Odera melletti Frankfurtban végezte, és összesen 12 esztendő telt külföldi utazásokkal. Különösen magyar, német és latin nyelvű kalendáriumaival olyan hírnévre tett szert, hogy III. Ferdinánd a „császári és királyi matematikus” címevel tüntette ki, és nyugdíjat biztosított számára. Külföldről hazatérte után Késmárkon élt, és irodalmi munkássága mellett magántanítóként matematikát és történelmet adott elő. Nevezetes azonban nem tudománya által lett, hanem azért, mert elsőként mászta meg a Magas-Tátra csúcsait, mégpedig 1615-ben.

Ő maga két művében, az 1639-ben megjelent *Medulla Geographiae*-ban, és az 1644-es kiadású *Cynosura Viatorum*-ban is leírja ezt az eseményt. Ez nem elsősorban azért érdekes, mert őt mint korai alpinistát ismerjük meg, hanem azért, mert ez alkalommal szerzett megfigyeléseinek leírásai mint igazi természettudóst mutatják be egy olyan korban, amikor sokkal inkább szokás volt a régi irodalom fantasztikusan vad spekulációit feleleveníteni, mint a saját tapasztalatokról beszámolni.

Frölich ugyanis a légnyomásnak a földrajzi magassággal való változását sokkal előbb észlelte, mint ahogy ezt Torricelliről, Pascalról vagy másokról az egyetemes fizikatörténet-írás feljegyezte. Természetesen, ez nem jelenti azt, hogy nemzetközi viszonylatban bármilyen prioritási igényel kellene fellépnünk, csupán azt, hogy Magyarországon sem hiányoztak a nyitott szemű emberek, akik képesek voltak a tényeket megfigyelni, amint sikerült skolasztikus gátlásaiktól megszabadulniuk.

Az elmondottak és további munkái alapján joggal várnók azt, hogy Frölich is csak ebbe a csoportba tartozzon. A helyzet azonban az, hogy igen is és nem is, hiszen munkásságában a korban legmodernebbnek számító gondolatok mellett megtaláljuk az előző század, vagy annál régebbi korok babonáit is. De ne feledjük: még a XVIII. században is találkozunk Frölichéhez hasonló ellentmondásokkal.

Az ellentmondás ott van, hogy Frölich, mint az egyik legnépszerűbb és legelterjedtebb kalendárium-szerző, sok éven keresztül közölte kalendáriumaiban prognosztikonjait, ugyanakkor más műveiben mindezeknél sokkal haladottabb álláspontot foglalt el. Ennek az ellentmondásnak a feloldása talán ott kereshető, hogy csak a kalendáriumok jelentettek állandó jövedelmet számára, míg a többi mű inkább ráfizetés, költség volt: a *Medulla Geographiae* c. munkája pl. apósa költségén jelent meg.

Műveit három csoportra oszthatjuk. Az egyikbe földrajzi munkái tartoznak, a *Medulla*, mint kimondottan földleírás, és a *Cynosura pregrinantium*, amely műfajilag vegyes: a

földrajzon kívül erkölcsstani, történeti, vagy akár szórakoztató munkának is nevezhető. A másik - mennyiségileg legnagyobb - részt alkotják munkásságában a kalendáriumok. Ezeket azonban nem lehet egyszerűen, mint egyetlen műfajhoz tartozó műveket elkönyvelni. Nyelvük magyar, német és latin, s évente jelentek meg. Műveinek harmadik csoportjába tartoznak a kalendáriumoknak a hagyomány szerint nem egészen odailő fejezetei, valamint az *Anatome Revolutions Mundanae* (A világ forgásának vázlata), amelyet még 1632-ben írt, megmutatva, hogy nem egészen ért egyet saját kalendáriumával sem.

Frölich tehát a XVII. század első felének legtermékenyebb kalendáriumszerzője, aki 1623-tól kezdve évente adta ki e munkáit *Fasti* vagy *Ephemeris* címen latinul, magyarul mint "Frölich Dávid késmárki Astronomus Kalendáriumát", és talán legnagyobb számban (legalábbis a legnagyobb számban fennmaradt) német nyelvű "Schreibkalender"-jeit: "Almanach"-jait, vagy "Tagebuch"-jait. Készített egy *Memorologiumot*, azaz öröknaptárt is, melyben ismerteti a naptárkészítést, az ünnepek kiszámításának módját, majd történetileg a különféle kalendáriumokat. Ez a könyv természetesen főképpen táblázatokat tartalmaz, de mégis vegyes műfaj, mert az üres lapokra a török háborúk történetét írta oda a szerző. A Frölich-féle kalendáriumokról elmondhatjuk, hogy együttvéve mindazt tartalmazzák, amit a Csizióktól kezdve a többi ismert kalendárium. Ugyanakkor találunk egy jelentékeny többletet is, főleg a német nyelvűekben, ezekben a legbőbeszédűbb. Míg pl. az 1643-as esztendőre Váradon kiadott magyar nyelvű kalendárium a naptáron és az egész rövidre fogott *Prognosticonon* kívül csak egy szintén magyar krónikát tartalmaz, valamint az országos vásárok időpontjait adja meg, addig a német nyelvűek sokkal változatosabb tartalmúak.

A kalendáriumok a népszerű ismeretterjesztés első megjelenési formájának mondhatók, és Frölich valóban e műfaj mesterének mutatkozik. Elmefuttatása pl. a meteorológiáról - sok hasonlóval együtt - a *Prognosticon* egyes fejezetei közé van elhelyezve, mint néhány "nützliche und lustige Fragen"-ra adott válasz. Nyilvánvaló, hogy nemcsak érdekesebbé és színesebbé akarta tenni ezzel a kalendáriumot, hanem a kérdéseket éppen azért helyezte két *Prognosticon* közé, mert azt, hogy milyen termés lesz, vagy milyen járványok várhatók, azt az olvasók biztosan elolvasták, és így a tudományos kérdések iránti érdeklődésnek a felkeltésére a legjobb mód volt ez az ügyes szerkesztési elv.

A kérdések másik csoportjában, amelyek elszórva, esetleg nem is ugyanabban az évben szerepelnek, mindazt elmondja apránként, amit a kalendárium-készítésről tudni lehet, s amit a *Hemerologiumban* összefoglalva adott. Ebben is babonák, mitológia, s tudományos megállapítások keverednek. Valahogy innen is azt olvassuk ki, hogy Frölich nem akart újat adni a szokásos véleményekkel szemben, csak időnként egy-egy megjegyzés, vagy a többitől elütő kérdés árulja el, hogy jól ismeri a modern felfedezéseket, és saját maga előtt már kialakult a modern világlátása is. A kalendárium, mint műfaj, nem is tűri a régi babonákkal szembeni harcok kiállást, ezekben csupán az óvatos vélekedésnek van helye.

Az 1640-es kötet azonban más szempontból nevezetes: az egyik, itt felvetett kérdés, és az arra adott mehökkentő válasz feltétlenül eldönti hovatartozását, ha ragaszkodik is

néhány babonához, ha fizikai ismeretei sok helyen bizonytalanok is, ezek következnek a korból, amelyben élt, de az, hogy a Föld forgásának kérdésében Galilei elítélése idején, 1640-ben határozottan Kopernikusz mellett foglal állást, a kor legnagyobb és legbátrabb gondolkodói közé emeli. Elvégre tudjuk, hogy milyen nagy szakmai és világnézeti nehézségek leküzdésére volt szükség a kopernikuszi tan elterjedéséhez, és hogy olyan kiváló filozófus, mint Francis Bacon és nagy csillagász, mint Tycho Brahe is ellene volt. Ez az ellenállás a XVII. század folyamán sem csökken, sőt bizonyos értelemben fokozódik, s természetesen Magyarországon is, a különféle vallásos fizikai irányzatok hatása alatt. Ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni, milyen nagy jelentősége van annak, hogy a Kárpátok tövében meghúzódó szepességi kisváros "császári matematikusa" lelkesedéssel szegődik az új tan hívei közé.

Frölich színes egyéniségét talán legjobban legutolsó, 1644-ben megjelent *Synosura sen Bibliotheca Viatorum* című műve mutatja. Hadd mondja el ismét maga a szerző, mi van ebben a könyvben, mert tartalomjegyzéknek is beillő címe van: „Vándorlóknak, azaz utazóknak könyvtára vagy vezérfonala, amely minden eddig megjelentek közül abszolúte a leghasznosabb és legvidámabb, Két Részben összeállítva: Amelyek közül az Első Négy Könyvből áll és tartalmazza: I. Száz és még tíz utazási problémát. II. Sokféle tanácsot az utazók számára”.

Érdekes és kedves könyve ez, fizikai, természettudományi vonatkozásban nem sok újat mond ugyan Frölich többi művéhez képest, megérdemelne azonban irodalomtörténeti, történeti és tudománytörténeti szempontból egy teljes és részletes méltatást, mert egy Szőnyi Benjámintól idézett rész kivételével még csak említést sem találunk róla az irodalomban.

M. Zemplén Jolán
alapján
Gazda István*

---

* *M. Zemplén Jolán 1974-ben szlovák nyelven megjelent tanulmányából sajtó alá rendezte: Gazda István*

GOLDBERGER LEO

(Budapest, 1878. máj. 2. - Mauthausen, 1945. máj.)

Magyarország a korai középkor óta hagyományos textilimportőr. Külkereskedelmi egyensúlyát körmöci arany- és hízott göblyök lábon történt kihajtása teremtette meg. Az első hazai textilgyár, mely jelentős méretű termelését világszerte exportálni is tudta, és a belső piacon ízlésformálónak bizonyult, a Goldberger Sám. F. és Fiai családi vállalkozás volt e század 20-as és 30-as éveiben.

Goldberger Leo a család ötödik generációjába tartozott, unokája annak az özvegy Goldberger Erzsébetnek, akit a király első zsidó asszonyként "budai" előnévvel nemesített (1867). Apja, második fiaként nem a gyári tradíció folytatójának szánta és ezért a jogi pályára irányította. Ám bátyja, aki a zürichi műegyetemen szerzett vegyész-mérnöki diplomát, fiatalon meghalt, és így apja elhunyt után neki kellett átvennie a súlyos gazdasági helyzetben lévő vállalatot (1913).

Középiskoláit a Fasori evangélikus gimnáziumban végezte, jogi doktorátusát 1900-ban szerezte. A világháborút megelőző évek súlyos degressziója folytán a cég részvényei után 1908-14-ig nem fizetett osztalékot, 1912-ben azok jegyzését is beszüntette a tőzsde. Ilyen helyzetben vette át Goldberger Leo az – akkor még csak Óbudán működő és kizárólag pamutszövetek nyomására és kikészítésére specializált – gyárat. Az első világháború további megpróbáltatásokkal járt, és a Tanácsköztársaság kikiáltásakor az egész család Svájcba menekült.

Goldberger itt mélyítette el hézagos szakmai ismereteit és kezdte meg régi elképzelésének, a gyár vertikálissá tételéhez (fonó- és szövőgyárral való kiegészítéséhez) partnerek ill. hitelezők szerzését. Ezért a svájci Glarusban lett székhelye az általa alapított Wespag, mely már 1923-ban felépíttette a kelenföldi szövödét. Második lépcsőben – ismét külföldi tőkével – megalapította Londonban az Anglo-Hungarian Spinning Company-t és ezzel már 1927-ben megépült a fonoda is: létrejött az első vertikális pamutgyár. Goldberger később megszabadult külföldi üzlettársaitól, és az óbudai gyár radikális modernizálásába fogott.

Jól fizetett külföldi szakembereket, szervezőket alkalmazott, növelte a hengernyomógépek számát, elsőként bevezette a filmnyomást, és megkezdte a műselyem feldolgozását, amit – az akkor vezető – Bemberg rézoxid - műselyemgyárral kötött licencszerződéssel (1929) pecsételt meg. Megvette az USA-beli Sanfor-eljárás és védjegy használatát (mérettartósítás).

Ekkor vált a cég a magyar textilipar legtekintélyesebb gyárává és legnagyobb exportőrévé. A nagy gazdasági válságot alig érezte meg, annak tetőzésekor is 10, majd 5 % osztalékot fizetett. A hazai pamut szövőgépek 12, a hengernyomógépeké 32 %-ban e cég kezében összpontosult (1933). 1936-37-ben Goldberger bonyolította le az ország legnagyobb textilipari exportját több mint 2 millió \$ értékben. Ekkor tetőzött az export aránya is (38,4%), a Goldberger nyomott áru Nyugat-Európában, Amerikában és Keleten egyaránt bírta a versenyt. Az egyetlen cég volt, amely hazánk gyárai közül részt vett az 1937. évi párizsi világiállításon.

A siker számottevő tényezője a modern géppark mellett Goldberger Leo kitűnő piaci érzéke és ízlése volt, és elsőrangú tervezőket alkalmazott. Mintáit japán cégek lemásolták (és fizettek ezért jóvátételt). Érdeme továbbá az első textilipari kutatólaboratórium létrehozása, majd a József Nádor Műegyetem textilkémiai tanszék létesítésére szánt 350.000 pengős alapítványa.

Leányvállalatokat hívott létre Londonban, Brüsszelben, Milanóban és Genfben (1934-37). Vevője volt ezidőben Európa 51 városában 123, Afrika 23 városában 32, Ázsia 21 városában 43, Amerika 31 városában 48 és Ausztrália 4 városában 6 cég.

Goldberger Leo tekintélye – nyers modora, erőszakos és konok magatartása ellenére – oly nagy volt, hogy a GyOSz két felsőházi tagjának egyike lett.

A németek 1944. március 19-i bevonulásakor az elsők közt fogták el. 1945 májusában Mauthausenben halt meg. Gyára 45 évvel túlélte őt.

Endrei Walter

Irodalom

Kállai L.: *A 150 éves Goldberger Gyár. Bp., 1935,*

Jenei K. – Gáspár F. – Sipos P.: *A Pamutnyomóipari Vállalat Goldberger Textilnyomógyárának története 1784-től. Bp., 1970.,*

Geszler Ö.: *A 200 éves Budaprint PNYV Goldberger Textilművek története 1784-1984. Bp., 1984.*

JEDLIK ÁNYOS ISTVÁN

(Szímő, 1800. jan. 11. – Győr, 1895. dec. 15.)

Szülei: Jedlik Ferenc és Szabó Rozália egyszerű földműves emberek voltak. Anyjának testvére, Szabó Anna, Czuczor Gergelynek, az ugyancsak jeles költőnek édesanyja, tehát Jedlik Ányos és Czuczor Gergely első unokatestvérek voltak. Jedlik tanulmányait a nagyszombati és a pozsonyi gimnáziumban kezdte. Az előbbiben a tót, az utóbbiban a német nyelvvel ismerkedett. 1817-ben belépett a Szent Benedek rendbe, ettől kezdve tanulmányait rendjének iskoláiban folytatta. 1822-ben kapta meg az „artium liberalium et philosophiae doctor” címet. Rendi előljárói a győri liceumba helyezték. 1822. november 4-én tette le a tanári esküt. 1825. szeptember 3-án pedig áldozópappá szentelték. 1831-ben áthelyezték a pozsonyi akadémiára, itt 1839-ig tanított. Ettől kezdve – nyugállományba vonulásáig – a pesti tudományegyetem professzoraként fejtette ki a tudomány és a

nemzet számára elévülhetetlenül értékes tevékenységét. Tantárgyának hiteles megnevezése: természettan és erőműtan.

Az 1847/48-as iskolaévben az egyetem bölcsészkarának dékánja, az 1863/64-es tanévben pedig az egyetem rektora volt. 1868-ban kir. tanácsos lett. Az MTA 1858-ban. lev., 1873-ban tiszteleti tagjainak sorába választotta.

1879-ben vonult nyugállományba. Ebben az évben nyerte el az uralkodótól a Vaskorona Rend III. osztályát, amely lovagi címmel járt. Nyugdíjazása után a rend győri székházába költözött. Szerzetesi lakosztályát a rend megőrizte, hogy e tiszteletre méltó tagjának emlékét ezzel is ápolja. Győri tartózkodása alatt is folytatta kutató tevékenységét egészen haláláig. A győri, belvárosi temetőben temették el. A búcsúbeszédet Eötvös Loránd, az MTA elnöke, Jedlik Ányos legnagyobb tisztelője, tanszéki utóda mondta. Jedlik Ányos holttestét 1935-ben exhumálták és a győri új köztemetőben helyezték örök nyugalomra. Életművét a jelen században legalaposabban Ferenczy Viktor és Holenda Barnabás dolgozta fel, utóbbi a Műszaki Nagyjaink sorozatban.

Jedlik Ányos a fizika számos szakterületével foglalkozott, különös érdeklődése mégis az elektrotechnika iránt nyilvánult meg. Még győri működése során foglalkozott a

„villam delejességi kölcsönhatás” jelenségével és több évvel megelőzve kortársait megalkotta a „villamdelejes forgonyát”, amelyben az álló- és a forgórész egyaránt elektromágneses volt. Ugyancsak ő alkalmazta először a higanyvályús kommutátort is.

Verebély László professzor megállapítása szerint Jedlik Ányos már 1928-ban elkészítette az első elektromotort. Ennek a korábbi kísérletekkel szemben két új eleme volt, az egyik az acélmágnes helyébe lépő elektromágnes, a másik a higanyvályús kommutátor. Szerinte is igazolt az állítás, hogy az első tisztán elektromágneses kölcsönhatás alapján működő forgókészülék alkotója: Jedlik Ányos. Jedlik készülékei – az első elektromágneses forgókészülékek – tehát motorok voltak.

Győri tanár korában, a nyolc év alatt 292 kísérletet végzett, mind saját előadásaihoz. Ezekről jegyzéket készített, amelyet Ferenczy Viktor győri bencés gimnáziumi tanár, a 4 kötetes Jedlik-monográfia szerzője talált meg Jedlik Ányos hagyatékában, a következő felírással: „Ordo experientorum in usum Praelectionum suarum concinnatus ab Aniano Jedlik O.S.B. in Collegio Jauriensi professore Anno 1829.”

Legismertebb felfedezése az öngerjesztés elve, illetve az ezt demonstráló „egysarki villamindító” (unipolar – inductor). Ennek műszaki leírásában fogalmazta meg Jedlik 1861-ben – legalább hat évvel Siemens és Wheatstone előtt – az öngerjesztés (dinamó) elvét. „...a delej forgatása folytán a sokszorozóhuzalban villamfolyam indítatik, amely a forgatott delej tekercsein átmenvén, a delejt erősebbé teszi, ez pedig ismét erősebb villamfolyamot indít s.i.t.”.

A nagyfeszültségű technika területén is alkotott újat és nagyszerűt: 1863-ban ismertette a „Leydeni palaczkok láncolatá”-t, illetve a feszültségsokszorozás elvét és gyakorlatát. Több mint félméteres hosszúságú villamos ívet tudott létrehozni. „Csöves villamszedőkből alkotott villamfeszítő”-jét az 1873. évi Bécsi Világkiállításon mutatta be. Ez volt a kaszkádgenerátor őse. A nagy feltűnést joggal keltett készülékéért kitüntetést is kapott. Ezt a dokumentumot Siemens írta alá!

Nagyobb dolgozatai a következők voltak: Villam-mágnesi villam-tűnemények (1841, 1842); Leydeni palaczkok láncolata (1863); Csöves villamszedő (1867); A csöves villamszedők láncolatáról (1879); Über die Anwendung des Elektromagnetes bei elektrodynamischen Rotationen (1858); Über Ketten aus Röhren bestehender Electricität-spricipienten (1882); A villanytelepek egész működésének meghatározása (1859).

Az elektrotechnikán kívül foglalkozott még Jedlik Ányos az akusztikával, (a Lissajous görbék előállítására alkotott készülékek), az optikával (optikai rácsok, elektroszkóp), az ólom akkumulátorhoz vezető mangánszuperoxidos ólomlemezek polarizációjával és az ívlámpa szabályzóval.

Jedlikről, a pedagógusról, az előadóról sem mulaszthatjuk el a megemlékezést. Eötvös Loránd erről így szól: „Előadása a kutató tudós előadása volt, aki hallgatóihoz úgy beszél mint tudós társakhoz, kik előtt nem rejti el a titkot, hanem feltárja leplezetlenül a maga gondolatmenetét...”

Nem hagyható figyelmen kívül Jedlik Ányosnak a magyar tudományos nyelv fejlesztésével kapcsolatos tevékenysége. Számos olyan szakkifejezést alkotott meg, amely ma is eleme a magyar nyelv szókincsének. Néhány példa erre: higany, huzal, haladvány, dugattyú.

Jáki Szaniszló professzor mondotta a Jedlik Ányos Társaság 1993. április 22-i alakuló ülésén: „A mai világban a tudomány dönt el mindent ...”, „Ahhoz, hogy tudjanak rólunk, az kell elsősorban, hogy ismerjük meg és el: Magyarország már a korábbi évszázadokban is – minden nehézsége mellett – milyen nagy teljesítményekre volt képes. Ebben a világban – ahol a legtöbb helyen s még a számítógépekben is mindent az elektromosság dönt el – semmi sem beszélhet ékesszólóbban annál a ténynél, hogy azt a lépést, ami az elektromosság mozgássá való átalakítását lehetővé teszi, amin ma sok minden alapul, először egy magyar tudós: Jedlik Ányos tette meg.”

Jedlik Ányosnak a kultúra és a tudomány osztatlan és oszthatatlan voltára vonatkozó véleményét a Kir. M. Tudományegyetem rektori ciklusát (1864) lezáró beszédének bevezető sorai tartalmazzák. Ezt más sem és most sem tudná jobban megfogalmazni:

„Ha az egyes tudományok tárgyait figyelemre vesszük, első tekintetre igen különbözőknek találjuk azokat; komolyabb megfontolás és elmélkedés nyomán azonban arról győződünk meg, hogy a legkülönbözőbb elnevezésű tudományok is, ha nem közvetlenül, legalább közvetve – amennyire egymás iránti viszonyukban majd megalapítólag, majd felvilágosítólag, majd pedig kiegészítőleg szerepelnek – összeköttetésben állanak egymással és szorosan véve együtt csak egy általános, mindenre kiterjedő tudományt képeznek, mely csak az okból osztatik több önállóan látszó tudomány-ágakra, miszerint a gyarló, s az egésznek kellő felfogására elégtelen emberi ész a körülmények kívánalmaihoz mért eredmény kieszközölhetése végett, annak kitűzött célhoz legrövidebb úton vezető ágával kiválólag foglalkozhassék.”

Király Árpád

Irodalom

Eötvös Loránd: Emlékbeszéd a MTA közgyűlésén 1897. május 9-én Jedlik Ányosról. Akad. Ért. 1897. 8. kötet.

Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos István élete és alkotásai (1800-1895). 1-4. kötet Győr, 1936-39.

Gazda István: Kuriózumok a magyar művelődés történetéből. Bp., 1990.

Holend Barnabás: Jedlik Ányos. Műszaki Nagyaink. Bp., GTE 1967-1986 (III. kötet)

Horváth Árpád: A megkésett világhír. Bp., 1980.

Király Árpád: Jedlik Ányos István. Magyarok a természettudomány és technika történetében. Bp., 1986.

Verebély László: Jedlik Ányos két úttörő találmánya. Bp., 1930.

Zelovich Kornél: Az elektrotechnika magyar úttörője. Budapesti Szemle 1929.

Jedlik Ányos irodalmi munkássága és a vele foglalkozó publikációk teljes jegyzéke. Magyar Elektrotechnikai Múzeum kiadványa.

PÁVAI VAJNA ELEK

(Nagyenyed, 1820. ?, - Budapest, 1874. május 13.)

Az 1869-ben alapított M. Kir. Földtani Intézet, az ország első természettudományi kutatóintézetének a vezetésével és megszervezésével, a kormányzat Hantken Miksa bányamérnök-geológust bízta meg. Amikor Hantken Miksa igazgatói teendőit átvette, az Intézet fő feladatát – az ország földtani feltérképezését –, gyakorlatilag néhány munkatársával kezdte el. E munka megkezdésében, elvégzésében társai voltak Böckh János, Hofmann Károly, Koch Antal, Pávai Vajna Elek, Telegdi Roth Lajos és Winkler Benő. Közülük Pávai Vajna Elek volt a legidősebb, 50 éves korában került az Intézet szolgálatába. Nagyon sokoldalú, nagy koncepciójú, világlátott, de korlátok közé nehezen szorítható ember volt. Rövid intézeti működése alatt – betegsége miatt alig négy évet töltött ott –, sikerült nevét, mint úttörőt a hazai őslénytan történetébe beírnia.

A magyar földtan múlt századi hősi korszaka nagy, úttörő geológus nemzedékének érdekes alakja volt Pávai Vajna Elek. A selmeci Bányászati Akadémia elvégzése után folytatta tanulmányait Bécsben, Berlinben, Párizsban és Londonban, majd tanulmányutat tett Észak-Amerikában. Humboldt ajánlatára, mint geológus részt vett D. Wilke délamerikai expedíciójában. Hazatérése után Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum Egylet múzeuma természetiek tárnak őre lett, végül 1870-től haláláig, mint a M. Kir. Földtani Intézet térképező geológusa dolgozott.

Pávai Vajna Elek a maga idejében a tengeri sünök európai szinten levő szakértője volt. Echinoidea munkássága nemcsak a magyar szakirodalomban teremtette meg ennek a területnek az alapjait, de nyugaton, főleg Franciaországban az echinológiai szakirodalom legjobbjai mellé sorakozott fel idevonatkozó munkáival. Ezekben széles alapozású műveltség, nagy nyelvismeret, tiszta kritikai készség mutatkozik, továbbá az a felismerés, hogy nevezéktan és szaknyelv nélkül nincs szakirodalom.

Pávai Vajna Elek másik fontos műve "Kolozsvár környékének földtani viszonyai" című 1871-ben megjelent monografikus értekezése, melyben elsőként foglalja össze az idevonatkozó ismereteket. E munkájának legértékesebb része az őslénytani. Számos új fajt írt le, és azok nagy részéhez maga készítette kitűnő ábrákat közölt, s egyben a magyar kifejezéseket is gyarapította. Az általa leírt közismert Gryphaea Esterházyi, eocén korú vezérvödröt, gr. Esterházy Kálmánról nevezte el, aki a szabadságharcban Bem mellett félkarját vesztette, s mint Kolozs megye és Kolozsvár városa főispánja geológiával is foglalkozott. Miként írta "ez önálló fajt Kolozs megye tudós főispánja, s a geológiának a magyar aristocráciában egyetlen bajnoka emlékének" szentelte, aki munkatársa is volt. Pávai Vajna e művében hitet tesz a darwini tanok mellett, és azokat alkalmazni is igyekszik, időben megelőzve e tekintetben sok kortársát. Tehát világszinten is a legelső evolucionista, haladó szellemű paleontológusok közt foglal helyet.

Pávai Vajna Elek, – Hantken M., Böchk J., Hofmann K. és Koch A. mellett – érdemes, de kissé elfelejtett tagja annak az úttörő bányász-geológus nemzedéknek, amely a M. Kir. Földtani Intézet megalakulásával megkezdett országos földtani térképezés keretében elinduló kutatások közben az őslénytani irányzatot képviselte, s ezáltal a hazai paleontológia alapjait is lerakta.

Csíky Gábor

Irodalom

Csíky Gábor: Emlékezés Pávai Vajna Elekre halálának 100. évfordulóján. *Földtani Közlöny*, 106. k. 1976. p. 125.

Fuchs Herman: Száz esztendő értekezés Kolozsvár föld- és őslénytani viszonyairól. *Földtani Közlöny*, 105. k. 1975. p. 89.

Magyar Életrajzi Lexikon, II. k. Bp., 1969. p. 376.

TELEKI SÁMUEL

(Sáromberke, 1845. nov. 1. – Budapest, 1916. márc. 10.)

A göttingeni és a berlini egyetemen természettudományi tanulmányokat folytatott. 1886-ban expedíciót szervezett az akkor még „fehér folt”-nak számító egyenlítői Kelet-Afrikába. Kísérőként Ludwig. v. Höhnel (1857–1938) sorhajóhadnagyot választotta. Az expedíció összeállítása és felkészítése Zanzibárban történt, innen indultak 1887. jan. 23-án Kenya partjai felé. Mintegy 3000 teherautóval febr. 4-én kezdték meg a kb. másfél éves kutatóutat. Ennek legfontosabb eredményei:

A kb. 3000 kilométeres, jórészt ismeretlen tájakon áthaladó útszakasz térképezése; a Rudolf- és a Stefánia-tó, valamint a Teleki-vulkán felfedezése; a Kilimandzsáró és a Kenya-hegy 310 m, ill., 4680 m magasságú (minden eddigi kísérletet meghaladó) megmászása; a Kenya-hegységben egy glaciális völgy és tengerszem felfedezése; hiteles híradás eddig ismeretlen vagy alig ismert népcsoportokról. Nemcsak a hazai, hanem az egyetemes fotótörténetben is páratlan értékű fotódokumentáció készítése (az első eset, hogy egy karavános expedíció útját végigfényképezik); tekintélyes tárgyi etnográfiai anyag gyűjtése, amely a Néprajzi Múzeum afrikai gyűjteményének alapját képezi. Számos tudományterület számára hasznosítható megfigyelések; az expedíció élelmezését is szolgáló vadászatok nyomán létrejött, egyedülálló állatbőr- és trófeagyűjtemény. A két nagy tó és a Teleki-vulkán felfedezése kiindulásul szolgált a kelet-afrikai árok-rendszer kialakulását megmagyarázó, új fejlődéstörténeti elméletnek.

Teleki később is tett nagy utazásokat: 1893-ban Indiában és az indonéziai szigetvilágban járt; 1895-ben ismét visszatért Afrikába és újra eljutott a Kilimandzsáróhoz. Két magyar és egy osztrák expedíció 100 év után megismételte Telekiék útját, így állítva emléket a nagy felfedezőnek.

Ifj. Bartha Lajos

Irodalom

Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 5. sz. 1988. (Teleki különszám); *Évfordulóink* 1992.

BKL	Bányászati és Kohászati Lapok
Bp. Lex.	Budapest Lexikon. Bp., 1973.
Bp. Lex. I–II.	Budapest Lexikon. I–II. (2. bőv., jav. kiad.) Bp., 1993.
Földr. Ért.	Földrajzi Értesítő
Földr. Közl.	Földrajzi Közlemények
Földr. Múz. Tan.	Földrajzi Múzeumi Tanulmányok (Az érdi Magyar Földrajzi Múzeum kiadványsorozata)
Földt. Közl.	Földtani Közlöny
Hidr. Közl.	Hidrológiai Közlöny
KMÉ	A Közlekedési Múzeum Évkönyvei
Kronológia	Magyar tudomány- és technikatörténeti kronológia. In: Technikatörténeti Szemle, 1980–1981.
Magyarok I–II.	Magyarok a természettudomány és technika történetében. 1. köt. Bp., 1986.; 2. köt. Bp., 1989.
Magyarok 1992.	Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Főszerk.: Nagy Ferenc. (A korábbi két kötet életrajzi anyagának bőv., jav., összevont kiadása.) Bp., 1992.
MÉL I–IV.	Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. 1–4. köt. Bp., 1967–1994.
MKL	Magyar Kémikusok Lapja
MMÉE	Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye
MTESZ	Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1983–1994. 1–12. köt. Bp., 1982–1993.
MTK	Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. 1–4. köt. Bp., 1981–1982.
Műsz. nagyj.	Műszaki nagyjaink. Szerk.: Szőke Béla – Pénzes István. 1–6. köt. Bp., 1967–1986.
Raum	Raum Frigyes: A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi és bibliográfiai adatai. (2., bőv. kiad.) Bp., 1993.
Szinnyei	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1–14. köt. Bp., 1891–1914. (Reprint: Bp., 1980–1981.)
TTT Évk.	Természettudományi Társulat Évkönyve
TTSz	Technikatörténeti Szemle

Jegyzékünkbe a gyakrabban előforduló rövidítéseket vettük fel, részletes rövidítésjegyzék az Évfordulóink 1994. évi kötetében található

Temetői tájékoztató

FARKASRÉTI TEMETŐ

Álgyai Hubert Pál	27/1-1-19/20	
Andreánszky Gábor	33/3-4-27	
Bittera Gyula	F/947 f.	
Buzágh Aladár	20. körönd -2-11/12	
Erdey László	6/1-1-32	
Gyórfy Barna	17/2-1-481	
Hága László	49/1018 f.	
Huszár Géza	41-1-10	
Lónyai Ferenc	12/2-1-110	
Möller Károly	31-1-74/75	
Ortvay Rudolf	6/1-1-57	
Papp Simon	F. 535. fülke	
Rohringer Sándor	új 20-1-17	nem fellelhető
Szentmártony Tibor	33/3-2-31	
Tavy Lajos	6/6-1-173	
Tuzson János	10/1-1-15	

KEREPESI TEMETŐ

Altenburger Gyula	15-1-68	megszűnt
Girókúti Ferenc	12-8-23	megszűnt
Hevesi Gyula	sírsétány bal 21.	
Horusitzky Henrik	34-7-6	
Hunfalvy János	Fiumei úti sírkert 9/2	
Istvánffy Edvin	33/4-2-20	
Kasselik Ferenc	20/1-1	
Krenner József	38-4-9	
Kund Ede	bal fal mellett 83.	
Lechner Ödön	28-1-19	
Milleker Rezső	44/1	
Pártos Gyula	19/1-1-18	

A *Temetői tájékoztató*-t az *Évfordulóink* eddig megjelent kötetekben közzétett, Zsigmond János által összeállított gyűjtések alapján állítottuk össze

- Adányi András 46
 Álgay Hubert Pál 43, 128
 Almássy László Ede 42
 Altenburger Gyula 23, 128
 Andreánszky Gábor 40, 128
 Apian (Apianus) Peter 31
 Arany Dániel 19
 Ásványi Jenő 14
- Bacsák György 27, 35, 109
 Bácskai Gyula 44
 Balás Pál 21
 Balogh Lóránt, Almási 24
 Bandat Horst 28
 Bartel János 24
 Bayer Jenő 50
 Benkő Ferenc 19
 Berzenczey László 36, 111
 Binder-Kotrba Géza 38
 Bittera Gyula 47, 128
 Boháček Ottokár 21
 Bowen, Emmanuel 11
 Bölöni Farkas Sándor 51
 Breuer Albert 50, 114
 Brodarics István 9
 Bruna Ferenc Xavér 44
 Buzágh Aladár 37, 128
- Cholnoky Jenő 38
 Comenius (Komensky), Jan Amos 49
 Csányi Dániel 22
 Czirbusz Géza 37
- Daday Jenő 29
 Darnay (Dorner) Kálmán 37
 Dénes Ferenc 29
 Dobák János 12
 Dudich Endre 27
- Egyed László 38
 Elmpt Philip 30
 Engel János József 49
 Enyedi Béla 52
 Erdey László 26, 128
 Ernst Jenő 31
- Fabinyi Rudolf 27
 Fényi Gyula 20
 Fichtel, Johann Ehrenreich 24
 Fischer Dániel 49
 Fleischer Antal 38
 Francsek Imre 47
 Frivaldszky Imre 47
 Frivaldszky János 28
 Frölich Dávid 10, 116
- Gállik István Dömötör 31
 Geleta József 14
 Gensel János Ádám 43
 Gerlóczy Gedeon 36
 Ghimessy Lajos 14
 Gillyén József 30
 Girókuti Ferenc 44, 128
 Goldberger Leo, Buday 33, 119
 Gombocz Endre 21
 Gulden Gyula 20
- Győrffy Barna 40, 128
 Győry Sándor 27, 30
- Hága László 50, 128
 Hallóssy Ferenc 21
 Hankó Géza 39
 Hanstadti-Láng János 48
 Hantos Gyula 52
 Hegedűs Ármin 36
 Hell Miksa Rudolf 34

Hevesi Gyula 26, 128
Hilvert Elek 49
Horusitzky Henrik 40, 128
Horvai Rezső 46
Hunfalvy János 35, 128
Huszár Géza 39, 128

Imre József 22
Irinyi János 51
Irmédy–Molnár László 46
Istvánffy Edvin 19, 128

Jáky József 19
Jánszky Béla 49
Jedlik Ányos István 51, 121
Jeney Endre 41
Jutassy Ödön 31

Karacs Ferenc 27
Karádi Károly 47
Kasselik Ferenc 12, 128
Keöpe Viktor 40
Kliegl József 52
Klug Nándor 46
Knapp Oszkár 17
Konek Frigyes 23
Kormoss I. B. F. 16
Kosztka János Tivadar 12
Kőszegi Dénes 44
Kray Pál 11
Krenner József Sándor 21, 128
Krippel Móric 49
Krompecher Ödön 25
Kund Ede 51, 128
Küzdényi Szilárd 21

Lajta Béla 46
Lakits Ferenc 16
Láng Adolf Ferenc 12
Lang (Langh) Ferdinánd 26
Laub Lipót 33
L'Auné Ede József 13
Lechner Ödön 42, 128

Lisznyay Kovács Pál 11
Lóczy Lajos 34
Lónyai Ferenc 30, 128
Lutter Nándor 43
Lux Géza 32
Lübeck János Károly 11

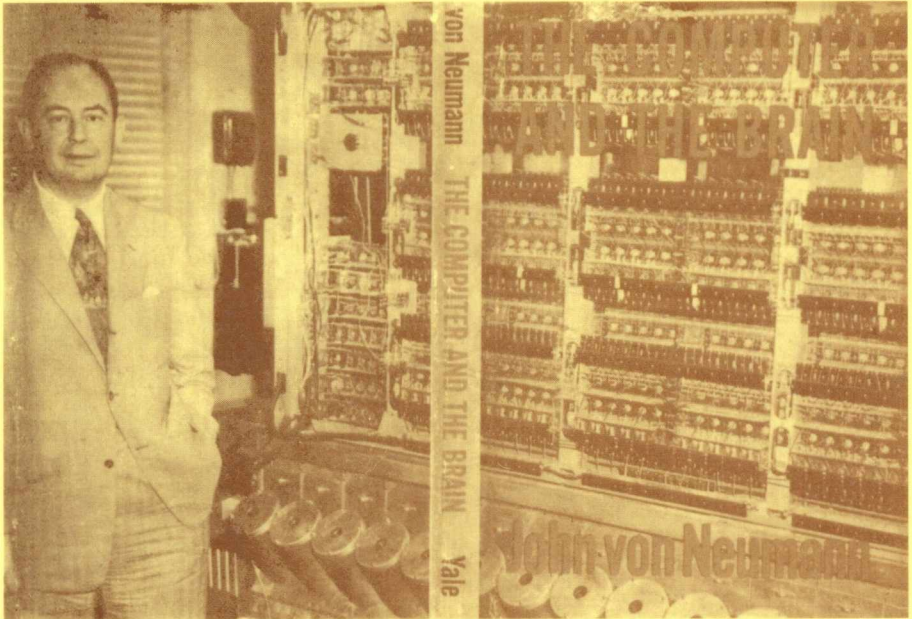
Mados (Kotzmann) László 19
Magda Pál 36
Magyar Gyula 32
Magyar István 11
Magyary Zoltán 28, 101
Mahler Ede 36
Manninger Rezső 24
Martinovics Ignác 34
Mayer Lambert Ferenc 45
Méhes Zoltán 22
Micskey Imre 40
Mikola Sándor 45
Milleker Rezső 33, 128
Mócsy János 50
Molnár Farkas Ferenc 20
Möller Károly 24, 128

Nagy Sámuel 45
Nemes Tihamér 32
Nemesdy József 33
Noszky Jenő, ifj. 22

Ortvay Rudolf 19, 128

Pálóczi Horváth Ádám 23
Pandula Egon 25
Pap Ferenc 17
Papp Simon 39, 128
Pártos Gyula 13, 128
Pauer Károly 35
Pávai Vajna Elek 13, 124
Pázmány Péter 45
Péch Antal 44
Péterfalvy (Petrovics) Géza 15
Pongrácz Sándor 22

- Radó Tibor 35
 Rády György 52
 Raymann János Ádám 32
 Retezár Árpád 29
 Ritoók Zsigmond 20
 Rohringer Sándor 33, 128
 Rozsnyay Mátyás 40
- Saághy István 40
 Sávoly Ferenc 32
 Scheitz Pál 23
 Scherfel Vilmos Aurél 32
 Schréter Zoltán 21
 Schuller Alajos 31, 44
 Schweitzer Miklós 23
 Siegmeth Károly 43
 Strömpl Gábor 42
 Svaiczzer Gábor 42
 Széchényi Ferenc, gr. 51
 Széchényi György 25
 Szécsi Zsigmond 45
 Szegő Gábor 22
 Szentgáli Antal 42
 Szentmártony (Stachó) Tibor 44, 128
 Szepsi Csombor Márton 10
 Szesztay László 48
 Szilágyi Gyula 25
 Szily Pál 42
- Taucher Ferenc 47
 Tavy Lajos 51, 128
- Telcs Iván 20
 Teleki Sámuel 48, 126
 Tessedik Sámuel 52
 Tirts Rezső 50
 Torkos Justus János 30
 Török István 43
 Triesnecker, Franz Paul 35
 Troján Emil 38
 Tuzson János 33, 128
- Udvardy Cserna (Cherna) János 20
 Unger Emil 26
- Vadász Elemér 47
 Vásárhelyi Pál 28
 Vass Imre 35
 Vavassore, Andrea Giovanni 9
 Velich István, id. 39
 Vendl Mária 41
 Veress Pál 23
 Virág József 14
 Vörös László 37
 Vucskics Zoltán 41
- Waldseemüller, Martin 9
 Wallandt Ernő 41
 Weber, Thomas 10
- Zalányi Béla 46
 Ziegler, Jacob 9

The "father of computers", von Neumann before the machine developed in Princeton under his guidance, shown on the title page of his posthumously published book